

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ**

Навчальний посібник

Дніпро
Видавець Біла К. О.
2019

Рекомендовано до друку Науково-методичною радою
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 14 від 18.12.2018)

Рецензенти:

Алексєєнко І. Г. – канд. юрид. наук, д-р політ. наук, проф., завідувач кафедри цивільного, трудового та господарського права юридичного факультету Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара;

Кошельник І. І. – начальник відділу економічної та фінансової безпеки департаменту безпеки Акціонерного товариства «Український будівельно-інвестиційний банк»;

Рядінська В. О. – д-р юрид. наук, с.н.с., завідувач лабораторії та організаційного забезпечення діяльності Міністерства Державного науково-дослідного інституту МВС України.

Колектив авторів:

канд. юрид. наук, **Резворович К. Р.**; д-р юрид. наук, доц. **Юнін О. С.**; канд. юрид. наук, доц. **Круглова О. О.**; канд. юрид. наук **Савельєва М. О.**; канд. юрид. наук **Юніна М. П.**; канд. юрид. наук **Ярошенко А. С.**; **Нагорна О. О.**; **Шурин І. В.**; **Костенко О. М.**

Фінансово-економічна безпека: теоретико-правові аспекти :
Ф 89 навч. посіб. / кол. авт. [Резворович К. Р. (кер.), Юнін О. С.,
Круглова О. О. та ін.]. – Дніпро : Видавець Біла К. О., 2019. – 195 с.

ISBN 978-617-645-314-7

Посібник підготовлено на основі положень чинного господарського, цивільного та фінансового законодавства України відповідно до програм навчальних дисциплін «Господарське право» та «Фінансове право» Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. Навчальне видання репрезентує результати науково-практичного аналізу основних понять фінансово-економічної сфери, які використовуються в господарській та фінансовій сферах.

Посібник розраховано на студентів, курсантів, слухачів та викладачів вищих навчальних закладів, а також наукових і практичних працівників.

УДК 346.57

ЗМІСТ:

ЗМІСТ:	3
ПЕРЕДМОВА	4
1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	6
1.1. Основні поняття та структура Національної безпеки України	6
ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:	21
1.2. Історичні передумови та загальна характеристика механізму забезпечення економічної безпеки	22
ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:	37
1.3. Місце фінансово-економічної безпеки у структурі Національної безпеки України.....	38
ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:	52
2. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	53
2.1. Фінансово-економічна безпека держави	53
ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:	91
2.2. Фінансово-економічна безпека підприємства	92
ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:	113
ДОДАТОК 1. СЛОВНИК ТЕРМІНІВ	114
ДОДАТОК 2. ВИТЯГИ З НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ	151
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:	185

ПЕРЕДМОВА

Рівень розвитку економіки є одним з базових критеріїв забезпечення національної безпеки держави. Однією з основних характеристик економіки є економічна безпека, яка, як складова національної безпеки, визначає її стійкість до зовнішніх та внутрішніх загроз, незалежність, конкурентоспроможність, здатність до розвитку та задоволення економічних потреб громадян та суспільства, а також можливість забезпечення гарантованого захисту національних інтересів. У системі економічної безпеки важливу роль відіграє фінансова складова, адже саме фінанси є тією «рушійною силою», завдяки якій створюються умови, необхідні для ефективного функціонування та розвитку будь-якого суб'єкту економічної безпеки: від окремих громадян до держави та суспільства в цілому з усіма його інституціями.

Сьогодні на розвиток економіки впливає багато факторів, як економічного, так і неекономічного характеру. Швидкі їх зміни не завжди позитивно впливають на економіку та викликають загрозу фінансовим інтересам, наслідком чого стає підвищення рівня фінансових ризиків. Саме тому створення та функціонування ефективної системи фінансово-економічної безпеки є однією із найважливіших умов забезпечення стабільного розвитку національної економічної системи, створення належних умов для ефективного функціонування суб'єктів економічних відносин на всіх рівнях та формування позитивних соціально-економічних умов для населення.

Завданням навчального посібника є ознайомлення читачів з основними теоретико-правовими аспектами створення та функціонування ефективного механізму фінансово-економічної безпеки суб'єктів економічних відносин на всіх рівнях.

Матеріал у початковому посібнику поданий авторами вичерпно, доступно, лаконічно та змістовно, що дозволить здобувачам вищої освіти легко опанувати правові інститути, категорії та поняття чинного законодавства, а також навчить правильно застосовувати положення нормативних актів на практиці.

Автори сподіваються, що навчальний посібник буде корисним викладачам, науковцям, здобувачам вищої освіти економічних і юридичних спеціальностей, фахівцям з управління безпекою суб'єктів економічних відносин на всіх рівнях.

1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

1.1. Основні поняття та структура Національної безпеки України

Широкий спектр загроз, які з'являються останнім часом у нашій країні, нездатність існуючих систем забезпечення національної безпеки швидко адаптуватися до належних реакцій в нових умовах, поява загроз гібридного типу та відсутність досвіду у вирішенні ситуацій подібного виду свідчать про актуальність дій спрямованих на розбудову національної стійкості нашої країни, перетворення та створення новітніх механізмів забезпечення національної безпеки України.

Для будь-якої незалежної держави система національної безпеки є способом збереження власного народу. Таким спосіб в тому ж числі дозволяє забезпечити належне організоване існування і свободний розвиток держави, а також надійний захист від загроз зовнішнього та внутрішнього характеру. Таким чином, національна безпека України це система гарантій державно-правового та суспільного характеру, яка забезпечує стабільність та розвиток народу України вцілому, та в тому ж числі кожного її громадянина.

Згідно пропозицій «Фонду національної міжнародної безпеки» при ЮНЕСКО: «національна безпека визначається як система державних та суспільних гарантій, що забезпечують стабільний розвиток нації, захист базових цінностей та інтересів, джерел духовного і матеріального добробуту від зовнішніх та внутрішніх загроз»¹.

У 2018 році наша держава прийняла новий Закон України «Про національну безпеку України», який вступив в дію 08.07.2018 припинивши дію попереднього Закону «Про основи національної безпеки України» 2003 року. Прийняття нового Закону є спробою держави відреагувати на мінливість

¹ Пирожков С.І. Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України. URL: http://www.niss.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=prnb0&issue=2003_1

процесів, що відбуваються в суспільстві та світі, й збудувати сучасну, адекватну систему державних механізмів, покликаних забезпечити національну безпеку та охорону.

Новий закон визначає повноваження державних органів у сфері національної безпеки та охорони, створює правову основу для інтеграції політики та процедур державних органів у сфері національної оборони та безпеки, сил безпеки та сил охорони, визначає структуру командної системи, контролю та координації операцій сил безпеки та сил охорони, запроваджує всеосяжний підхід до планування у сфері національної безпеки та охорони, при цьому забезпечуючи в тому ж числі всебічний демократичний цивільний контроль над вищевказаними органами та формуваннями.

Для всебічного розгляду такої категорії як національна безпека необхідно розглянути чимало таких дефініцій та їх характеристик як безпека, національні інтереси, суб'єкти та об'єкти національної безпеки, принципи та функції національної безпеки, види загроз, система забезпечення національної безпеки, стратегія національної безпеки України тощо.

Безпекою взагалі прийнято вважати такий стан при якому відсутні загрози для певного роду цінностей (як то життя, здоров'я людей, їх права та свободи, інші матеріальні та духовні цінності). Також безпекою слід визнавати сферу діяльності людей, держав тощо, яка забезпечує відсутність загроз та дієву ефективну протидію таким загрозам у випадку появи.

Наявність безпеки є одним з головних критеріїв належного, якісного існування людства, держави, та світового співтовариства.

Ст.1 ч.1 п.9 Закону України «Про національну безпеку України» дає наступне визначення поняттю національна безпека України: «це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз»¹.

¹ Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

Після того як виникли держави й перетворилися на суб'єктів міжнародних відносин, що намагаються відстоювати свою незалежність, національну самобутність та свободу, виникла потреба у механізмах забезпечення національної безпеки.

Англійський політик та філософ Томас Гобс (1558-1679 р р.) свого часу зазначив: «..національна безпека – не просто центр державницької діяльності, вона – головний сенс існування держави. Без неї, вважав Гобс, узагалі неможлива будь-яка держава...»¹.

Позбутися загроз взагалі не вдалося ще жодному суспільству, нації. Рівень захищеності від загроз не може бути максимальним й достатнім. Сфера національної безпеки покликана забезпечити пропорційний захист національних цінностей з врахуванням рівня загрози та механізмів протидії їй. Таким чином, національна безпека є сфера що мусить швидко пристосовуватися до змін й бути достатньо мобільною і новітньою, щоб нівелювати потенційні та реальні загрози.

Національна безпека забезпечується опосередковано через систему різноманітних правовідносин, що виникають між громадянином і державою, між особою та суспільством взагалі, між різними державами тощо. Отже, національна безпека – це стан внутрішніх і міждержавних відносин, який визначає ефективність системи державних, правових і суспільних гарантій прав та свобод людини та громадянина, базових цінностей та інтересів суспільства й суверенної держави від внутрішніх та зовнішніх загроз².

До суб'єктів національної безпеки відносять Верховну Раду України, Президента України, Кабінет Міністрів України, державу, Раду національної безпеки і оборони України, суди загальної юрисдикції, прокуратуру України, громадян, громадські організації та об'єднання. Здійснюючи діяльність різного роду, як то політичну, так і економічну, соціальну тощо, вищевказані суб'єкти

¹ Політологія. Навчальний посібник. URL:

https://pidruchniki.com/10310208/politologiya/natsionalna_bezpeka_ukrayini

² Там само.

створюють атмосферу стабільності, захищеності та гарантованого добробуту нації. Серед вказаних суб'єктів провідна роль у забезпеченні національної безпеки відводиться державі Україна.

Об'єктами захисту для державної політики у сферах національної безпеки та оборони, згідно ст. 3 вищевказаного закону, є:

- 1) *людина та громадянин*, їх життя і гідність, їх конституційні права і свободи, безпечні умови життєдіяльності;
- 2) *суспільство* - його демократичні цінності, добробут та умови для сталого розвитку;
- 3) *державна* - її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність та недоторканність;
- 4) *територія, навколишнє природне середовище* - від надзвичайних ситуацій.

Державна політика у сферах національної безпеки і оборони дозволяє забезпечити зовнішньополітичну, воєнну, державну, економічну, інформаційну, екологічну безпеку, кібербезпеку України тощо.

В усьому світі, за думкою багатьох експертів, констатують погіршення ситуації, збільшення рівня конфліктності, зростання нестабільності, та виникнення військової небезпеки. Збільшення напруги відбувається завдяки зростанню глобальної економічної кризи. Наслідки кризи з'являться не лише в економіці, а також і в соціальній сфері. Також ця обставина накладе свій відбиток й на розвиток міжнародних відносин. Експертами прогнозується загострення боротьби за лідерство у світі, посилення гонки озброєнь, зниження ролі правових структур та механізмів, що забезпечують міжнародну безпеку. І як завжди - найбільш уразливими до кризи, в тому числі економічною, стають країни, які розвиваються, як то - Україна.

Усі можливі загрози національній безпеці можуть бути класифіковані за наступними критеріями:

- *якість (достеменність) виявлення: уявні і реальні загрози;*
- *характер спрямування: прямі і непрямі;*

- характер здійснення: *явні і приховані*;
- розташування джерела: *внутрішні і зовнішні*;
- зміст загрози: *воєнні, економічні, соціально-психологічні, екологічні, ідеологічні, техногенні, інформаційні тощо*¹.

Сучасні фахівці у сфері безпеки одностайні у визнанні факту погіршення міжнародної ситуації, однак визнають, що на Україні в теперішній час у сфері національної безпеки найбільш актуальними є *загрози внутрішні*, а саме:

1. Нездатність політичної влади країни сформувати і реалізувати дієву стратегію розвитку країни. Неузгодженість політичних сил;
2. Високий рівень корупції, поєднання влади і бізнесу.;
3. Незрілість та неефективність інститутів державної влади, неспроможність влади в країні забезпечити їх належну роботу на всіх рівнях;
4. Внутрішня політична нестабільність;
5. Некомпетентність влади;
6. Істотні регіональні відмінності в політико-ідеологічних і зовнішньополітичних орієнтаціях населення, що створює передумови для розколу суспільства і дезінтеграційних процесів;
7. Висока енергоємність економіки. Критична залежність української економіки від імпорту енергоресурсів;
8. Криза української економіки (як наслідок світової економічної кризи), загроза втрати частини економічного суверенітету;
9. Зменшення рівня доходів громадян і збільшення рівня соціальної напруги як наслідок збільшення економічної кризи;
10. Вірогідність встановлення авторитарного режиму;
11. Екологічні ризики. Згідно експертних оцінок, для національної безпеки найбільший ступінь загрози мають ліквідація консолідації українського

¹ Пирожков С.І. Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України. URL: http://www.niss.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=prnb0&issue=2003_1

суспільства та його влади, а також низька ефективність державного управління¹.

Серед зовнішніх загроз, що зашкоджують національній безпеці України, експерти визнали наступні види загроз:

1. Світова економічна криза та її безпосередні втрати:

- скорочення обсягів експорту - ключового джерела бюджетних надходжень,

- загроза для українського експорту внаслідок втрати ринків збуту (метал, аграрна продукція тощо),

- загроза втрати статусу країни - транзитера енергоресурсів,

- загроза втрати частини економічного суверенітету внаслідок переходу стратегічних активів під контроль іноземного капіталу;

2. Зростання політичної нестабільності в світі внаслідок поглиблення економічної кризи;

3. Загроза перетворення України в інструмент (розмінну монету) суперництва США і Росії за вплив у регіоні;

4. Невизначеність позиції провідних країн ЄС в частині визнання місця і ролі України в міжнародному співтоваристві;

5. Загроза ізоляції України від світових і регіональних економічних інтеграційних процесів;

6. Політика США, спрямована на втягування України в НАТО. Як наслідок - погіршення відносин між Україною і Росією;

7. Загроза порушення балансу сил, що склався в Східній Європі після розпаду СРСР унаслідок:

- розширення НАТО на схід,

- зростання витрат на озброєння в країнах Європи,

- розміщення США елементів системи протиракетної оборони в Чехії і

Польщі;

¹ Основні загрози та шляхи забезпечення національної безпеки України. URL: http://vabb.com.ua/assets/files/Tema_6_ONB.pdf

8. Загроза розвалу існуючої міжнародно-правової системи, в т.ч. гарантує територіальну цілісність і суверенітет України;
9. Зростання напруженості у відносинах між НАТО і Росією;
10. Прагнення США створити у Європі та Азії осередки нестабільності з метою компенсації глобальної кризи за рахунок євро-азіатських держав;
11. Прагнення Росії посилити власний вплив на пострадянському просторі;
12. Активізація заморожених конфліктів - тенденція до суверенізації окремих національних анклавів;
13. Загроза війни між США та Іраном;
14. Радикалізація ісламських політичних рухів (в т.ч. - у Туреччині);
15. Прагнення Туреччини посилити свій вплив у Чорноморському регіоні, в тому числі і в Криму через контакти з організаціями кримських татар;
16. Нелегальна міграція;
17. Міжнародна злочинність, зростання наркотрафіку через Україну;
18. Міжнародний тероризм. Серед конфліктних ситуацій, що належать до зовнішніх загроз, експерти найчастіше вказували такі:
 19. Конфлікт з Росією на південному сході України, анексія Криму та невизначеність ділянки україно-російського кордону в акваторії Азовського і Чорного морів, Керченської протоки;
 20. Територіальні суперечки між Україною і Румунією (конфлікт навколо острова Зміїний у зв'язку з розмежуванням континентального шельфу в Чорному морі, домагання деяких політичних сил Румунії на Бесарабію і Північну Буковину, прагнення Румунії обмежити судноплавство в українській частині гирла Дунаю).
 21. Неврегульованість статусу Придністров'я, інтернаціоналізація конфлікту навколо Придністров'я¹.

¹ Основні загрози та шляхи забезпечення національної безпеки України. URL: http://vabb.com.ua/assets/files/Tema_6_ONB.pdf

Існує ще одна класифікація загроз національній безпеці України, критерієм у якій є спрямованість загрози:

1. загрози конституційним правам і свободам людини і громадянина, індивідуальній, груповій та суспільній свідомості, духовному відродженню України;
2. загрози недержавному забезпеченню державної політики національної безпеки України;
3. загрози розвитку вітчизняної індустрії недержавного забезпечення національної безпеки, включаючи індустрію систем та засобів безпеки, забезпеченню потреб внутрішнього ринку в її продукції і виходу цієї продукції на світовий ринок, а також забезпеченню накопичення, збереження та ефективного використання вітчизняних ресурсів;
4. загрози безпеці систем і засобів безпеки, як вже розгорнутих, так і таких, що створюються на території України¹.

Однак, слід розуміти, що усунення всіх можливих загроз не може бути метою держави, оскільки вони постійно породжуються діалектикою розвитку природи і суспільства. До того ж довелося б повсюдно знищувати джерела загроз, тобто самому ставати джерелом загроз для інших суб'єктів. Більш реальною *метою діяльності суб'єкта по підтриманню власної безпеки* на належному рівні є такий вплив на джерела загроз, що знижував би їх інтенсивність, сприяв зміні характеру поведінки (стану) зазначених джерел із загрозливого типу на *незагрозливий* і навіть *сприятливий* (дружній) (один із шляхів до цього – відповідна зміна суб'єктом власної поведінки з метою усунення взаємозагрозливого типу спілкування), а також підтримання власної здатності протистояти загрозам. Для безпеки суб'єкта істотною є спроможність завчасно передбачати і фіксувати виникнення джерел загроз, зміни у характері та інтенсивності останніх і можливість їх нейтралізації. Ця обставина потребує від суб'єкта не тільки постійно відстежувати поведінку (або стан) джерел

¹ Політологія. Навчальний посібник. URL:
https://pidruchniki.com/10310208/politologiya/natsionalna_bezpeka_ukrayini

зовнішніх і внутрішніх загроз, але й глибоко вивчати їх природу і структуру з метою опрацювання далекосяжної стратегії власної поведінки (дій) щодо зазначених чинників ризику. Підтримання національної безпеки України на необхідному рівні знаходить своє виявлення у специфічній діяльності суспільних інститутів. Як специфічна форма діяльності, вона спрямована на створення і вдосконалення умов і чинників (гарантій) ефективної життєдіяльності народу¹.

Отже, **метою забезпечення безпеки**, як державної діяльності, є досягнення здатності утримувати усі існуючі загрози на відповідному рівні припустимої небезпеки (некритичної).

Створення та вдосконалення засобів захисту від існуючих внутрішніх та зовнішніх загроз забезпечує створення *гарантій* безпеки держави.

Відповідно до положено закону України «Про національну безпеку України», загрози національній безпеці України та відповідні пріоритети державної політики у сферах національної безпеки і оборони визначаються у: Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії національної безпеки України, Стратегії кібербезпеки України, інших документах з питань національної безпеки і оборони, що затверджуються Радою національної безпеки і оборони України і затверджуються указами Президента України.

Нашою державою також була підготовлена та затверджена нова Стратегія національної безпеки України розрахована на термін до 2020 року, що мала позбутися декларативного характеру, який мали попередні стратегії, та врахувати нові загрози, що з'явилися перед Україною, як-то агресивна політика Росії тощо.

Під час підготовки нової редакції Стратегії національної безпеки України системоутворюючим став науковий підхід, що включав у себе як фахові експертні оцінки, так і математичні моделі прогнозування. Проект розроблявся відкрито й прозоро із широким залученням вітчизняних і міжнародних

¹ Пирожков С.І. Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України. URL: http://www.niss.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=prnb0&issue=2003_1

експертів, зокрема представників НАТО, країн ЄС і США. 6 травня 2015 року його було схвалено на засіданні Ради національної безпеки і оборони. Секретар Ради національної безпеки і оборони України назвав нову Стратегію національної безпеки першим документом, що був розроблений винятково з практичною метою комплексного захисту національної безпеки й територіальної цілісності України¹. Сучасна стратегія чітко визначається Законом України «Про національну безпеку України».

Таким чином, діяльність держави у сфері національної безпеки і оборони виведена на новий рівень з врахування сучасних вимог та умов життя.

Найбільш типовими у даний період сферами, які потребують застосування відповідних механізмів захисту, є протидія тероризму, кібербезпека, реагування на надзвичайні ситуації природного і техногенного характеру, захист інфраструктури, забезпечення безперервності бізнес-процесів тощо.

Дослідження досвіду різних країн у розбудові національної стійкості дає підстави стверджувати, що принципово важливе значення у цьому процесі мають такі напрями діяльності, як: - налагодження ефективної взаємодії між усіма суб'єктами (державними і недержавними). Це може потребувати створення нових організаційних структур (формальних і неформальних співтовариств, постійно діючих робочих груп тощо); - посилення спроможностей уповноважених державних органів щодо ідентифікації загроз; - підвищення рівня обізнаності суб'єктів щодо спектру і характеру актуальних і потенційних загроз; - певний перерозподіл відповідальності у безпековій сфері (недержавні суб'єкти, місцеві громади, громадяни беруть на себе більшу відповідальність за власну безпеку, а держава створює для цього сприятливі умови і посилює координаційні і контрольні функції); - забезпечення безперервності процесу державного управління і надання критично важливих

¹ А. Потіха Нова стратегія національної безпеки України в умовах зовнішньої загрози. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1122:strategiya-natsionalnoji-bezpeki&catid=8&Itemid=350

послуг населенню; - забезпечення високого рівня готовності всіх суб'єктів до широкого спектру загроз і небезпек (шляхом налагодження ефективного обміну інформацією, проведення постійних навчань, тренувань, розробка відповідних програм і планів дій тощо); - налагодження стійких двосторонніх каналів комунікації уповноважених державних і місцевих органів з населенням; - адекватне посилення спроможностей всіх суб'єктів щодо протидії будь-яким загрозам на всіх етапах (забезпечення готовності, реагування, відновлення)¹.

Відповідно до ст. 3 ч. 2 Закону України «Про національну безпеку України», *основними принципами*, що визначають порядок формування державної політики у сферах національної безпеки і оборони, є:

1) верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили;

2) дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки;

3) розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони.

Фундаментальними *національними інтересами* України, згідно ст. 3 ч. 3 Закону України «Про національну безпеку України» є:

1) державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України;

2) сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення;

3) інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в

¹ Резнікова О.О., Місюра А.О. Шляхи модернізації системи забезпечення національної безпеки у контексті розбудови національної стійкості. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/111AZ_NatRes-fd32c.pdf

Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами.

Відповідно до ст.107 Конституції України та Закону України "Про Раду національної безпеки і оборони України", координаційну діяльність у сферах національної безпеки і оборони здійснює Рада національної безпеки і оборони України.

Ст. 14 Закону України «Про національну безпеку України» наступним чином визначає функції Ради національної безпеки і оборони України – вона координує діяльність органів виконавчої влади, розглядає пропозиції щодо застосування відповідно до закону спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів в умовах воєнного або надзвичайного стану, в особливий період, а також у разі виникнення кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України.

Стратегія національної безпеки України визначає два види загроз: зовнішній і внутрішній. Зовнішня загроза – Росія. У зв'язку з чим Україна переорієнтовується на стандарти НАТО. Прийнята Стратегія національної безпеки розглядає російську військову агресію як довготривалий чинник, а можливості України, значна частина яких спрямовується на відбиття цієї агресії, є обмеженими. У цьому зв'язку, уперше після відмови від позаблокового статусу держави чіткіше акцентується увага на міжнародних системах колективної безпеки та можливому членстві в НАТО. Керівництво нашої держави вбачає у членстві в НАТО єдину надійну зовнішню гарантію державного суверенітету і територіальної цілісності країни. На сьогодні важливим напрямком розвитку нашої державності визнано впровадження стандартів НАТО, прагнення до відповідності нашої армії і спецпідрозділів таким же формуванням країн, що є членами НАТО. Ці цілі дозволять Україні у майбутньому набути членства в Альянсі¹.

¹ А. Потіха Нова стратегія національної безпеки України в умовах зовнішньої загрози. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1122:strategiya-natsionalnoji-bezpeki&catid=8&Itemid=350

Стратегія також містить положення, що забезпечують проведення реформ, які передбачені Угодою про асоціацію України та Європейського Союзу, і Стратегію сталого розвитку «Україна-2020».

Відповідно до ст. 26 Закону України «Про національну безпеку України», Стратегія національної безпеки України є основним документом довгострокового планування, яким визначаються основні напрями державної політики у сфері національної безпеки.

Стратегія національної безпеки України розробляється за дорученням Президента України протягом шести місяців після його вступу на пост, схвалюється рішенням Ради національної безпеки і оборони України і затверджується указом Президента України. У разі необхідності законом надається право Президенту України на внесення змін до Стратегії національної безпеки України. Законом встановлюється спеціальний порядок для реалізації цього права. До підготовки проекту Стратегії національної безпеки України залучаються Апарат Ради національної безпеки і оборони України, Національний інститут стратегічних досліджень, іноземні експерти, державні органи, громадянське суспільство¹.

Стратегія національної безпеки України визначає (згідно вищезазначеного закону):

- 1) пріоритети національних інтересів України та забезпечення національної безпеки, цілі, основні напрями державної політики у сфері національної безпеки;
- 2) поточні та прогнозовані загрози національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов;
- 3) основні напрями зовнішньополітичної діяльності держави для забезпечення її національних інтересів і безпеки;
- 4) напрями та завдання реформування й розвитку сектору безпеки і оборони;

¹ Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

5) ресурси, необхідні для її реалізації.

Усі документи щодо планування у сферах національної безпеки і оборони беруть за основу Стратегію національної безпеки України.

Реалізація Стратегії національної безпеки України здійснюється на основі національного оборонного, безпекового, економічного, інтелектуального потенціалу з використанням механізмів державно-приватного партнерства, а також із застосуванням міжнародної допомоги консультативного, фінансового або матеріально-технічного змісту.

Сектор безпеки і оборони підлягає демократичному цивільному контролю, якій полягає у здійсненні на принципах верховенства права, законності, підзвітності, прозорості, ефективності та результативності контролю такими суб'єктами як: Президентом України, Верховною Радою України, Радою національної безпеки і оборони України, Кабінетом Міністрів України, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування; судового контролю; громадського контролю.

Відповідно до ст. 3 ч. 4 Закону України «Про національну безпеку України», державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення:

- воєнної безпеки,
- зовнішньополітичної безпеки,
- державної безпеки,
- економічної безпеки,
- інформаційної безпеки,
- кібербезпеки України,
- екологічної безпеки тощо.

В науці прийнято поділяти національну безпеку України, згідно суспільних сфер функціонування, на такі *види*:

- 1) політична безпека;
- 2) економічна безпека;
- 3) державна безпека;

- 4) соціальна безпека;
- 5) екологічна безпека;
- 6) військова безпека;
- 7) інформаційна безпека;
- 8) науково-технологічна безпека;
- 9) гуманітарна безпека.

Наведений перелік складових не визнається вичерпним. Усі перераховані види хоча і мають свої особливості однак дуже взаємопов'язані між собою. Всі вказані види національної безпеки в комплексі представляють собою систему безпеки. Однак, в залежності від історичних умов та конкретних обставин в країні кожен з цих елементів системи національної безпеки буде відігравати свою роль та набувати особливого значення¹ [3].

Таким чином, національна безпека України є гарантією збереження територіальної цілісності держави й суверенітету. Її належний рівень забезпечення є свідченням розвитку демократичної потужної держави, що має авторитет у міжнародній спільноті та перспективи розвитку, а значить і свідченням створення сприятливих умов для життя людей та громадян, реалізації ними своїх конституційних прав та свобод.

¹ Політологія. Навчальний посібник. URL:
https://pidruchniki.com/10310208/politologiya/natsionalna_bezpeka_ukrayini

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. У якому нормативно-правовому акті розкриваються повноваження державних органів у сфері національної безпеки та охорони?
2. Які існують об'єкти захисту для державної політики у сферах національної безпеки та оборони?
3. Які існують критерії для класифікації загроз національній безпеці?
4. Які Ви знаєте найбільш актуальні внутрішні загрози у сфері національної безпеки?
5. Які Ви знаєте найбільш актуальні зовнішні загрози у сфері національної безпеки?
6. Що є метою забезпечення національної безпеки та оборони?
7. Який зміст характеристики основних принципів, що визначають порядок формування державної політики у сферах національної безпеки і оборони?
8. Які фундаментальні національні інтереси України?
9. Які види національної безпеки України, згідно суспільних сфер функціонування, Ви знаєте?

1.2. Історичні передумови та загальна характеристика механізму забезпечення економічної безпеки

Поняття «економічна безпека» пройшло чимало переосмислень у зв'язку зі зміною умов зовнішнього середовища і з урахуванням факторів, які зумовлюють процеси управління. Вперше поняття «економічна безпека» почало застосовуватися на Заході у зв'язку зі зростанням проблеми обмеженості ресурсів та розпадом колоніальної системи, що призвело до порушення традиційних зв'язків між постачальниками ресурсів, життєво необхідних індустріальним суспільствам. Сутність економічної безпеки, полягає в забезпеченні поступального економічного розвитку суспільства з метою виробництва необхідних благ та послуг, що задовольняють індивідуальні та суспільні потреби. Раніше усі питання, пов'язані із забезпеченням безпеки покладалися на державні органи. Історичний аспект є основою вивчення будь-якої наукової категорії, оскільки історичні корені й джерела допомагають детальніше розкрити її зміст. У вирішенні наукових проблем, пов'язаних з економічною безпекою, простежується досить нетривала історія, яка починається з використання Ф. Рузвельтом терміна «економічна безпека» при проведенні аналізу внутрішніх проблем Сполучених Штатів Америки. У 1934 році було прийнято перший нормативно-правовий акт з питань безпеки – закон «Про національну безпеку» та створено Федеральний комітет з економічної безпеки з метою підвищення рівня якості життя населення через забезпечення економічної безпеки держави. Основним питанням було забезпечення розвитку промисловості, в той час як економічна безпека підприємства поки що не відокремлюється. З цього часу вчені розвинених економічних держав активно та ефективно займалися дослідженнями економічної безпеки різних рівнів. У СРСР така проблема не висвітлювалась, але необхідність її аналізу все частіше виходила на перший план.¹

¹ Небава М. І., Міронова Ю. В. Економічна безпека підприємства: Електронний навчальний посібник. URL:

Розвиток економічної безпеки минулого століття, а саме в 1940-60-х роках зумовлює створення міжнародних асоціацій забезпечення міжнародної економічної безпеки розвинених країн світу, зокрема: Міжнародний валютний фонд, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародну асоціацію розвитку, Міжнародну фінансову корпорацію, Міжнародний центр по регулюванню інвестиційних спорів, Організація країн-експортерів нафти. На другому етапі стрімко розвинувся паливно-енергетичний сектор економіки та зосереджувалась увага розвинених країн світу на їх інтеграції та недопущенні паливної кризи.¹

Третій етап характеризується прийняттям країнами Західної Європи стратегії економічного методу забезпечення національної безпеки, в результаті чого ними створено механізм протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам. Забезпечення економічної безпеки підприємства розглядалось, у першу чергу, для забезпечення соціально-економічних інтересів працюючих.

Наступний етап є характерним, в основному, для країн колишнього СРСР, але його вплив було відчутно в глобальних світових процесах економічної безпеки. На цьому етапі пройшла зміна курсу країн колишнього СРСР з командно-адміністративної системи на формування ринкової системи господарювання. Економічна безпека держав акцентувалась на збереженні їх економічної незалежності.

У 1988 році в СРСР з'являються перші оглядові статті напряму дослідження економічної безпеки, в подальшому, а саме в 1994 році зростає активність вітчизняних вчених в області дослідження економічної безпеки України та підприємств. На сучасному етапі створено вагомі наукові школи провідних вчених, які займаються дослідженнями економічної безпеки. П'ятий етап характеризується прийняттям країнами колишнього СРСР державних

<https://text.ru/rd/aHR0cDovL3Bvc2libnlnreS52bnR1LmVkdS51YS9la29uX2JlenBfTmViYXZhL3JvemQxLmh0bWw%3D>

¹ Небава М. І. , Міронова Ю. В. Економічна безпека підприємства: Електронний навчальний посібник. URL:

<https://text.ru/rd/aHR0cDovL3d3dy5ydXNuYXVrYS5jb20vMjVfU0VOXzIwMTUvRWNvbm9taWNzLzEwXzE5ODQwNS5kb2MuaHRt>

нормативно-правових актів з питань забезпечення національної економічної безпеки, які дозволяли формувати безпечне економічне середовище. Період інтелектуальної глобальної економіки характеризується комплексною механізацією, автоматизацією, інформатизацією та електронізацією майже всіх бізнес-процесів. Позитивні зміни значно підвищують інтенсивність виробництва, сучасне світове економічне співтовариство зіткнулось зі значними проблемами, які загрожують зниженням глобальної економічної безпеки.¹

Серед яких можна виділити основні:

- економічне відставання країн, що розвиваються;
- економічні проблеми країн, що перейшли від командно-адміністративної системи господарювання до ринкової;
- наближення продовольчої кризи;
- радіаційне зараження;
- залежність деяких країн від імпорту традиційних енергоносіїв;
- низький рівень використання альтернативних енергоносіїв;
- направлення значних фінансових ресурсів на запобігання війні та багато інших.

Відповідно статті 17 Конституції України захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави. Нормативно-правова база щодо забезпечення економічної безпеки складається з кількох рівнів правових актів Конституції України, Закону України «Про національну безпеку України», міжнародних договорів, статутних і галузевих законів, підзаконних нормативних актів.

Концепція економічної безпеки України визначається, як спроможність національної економіки в цілому забезпечити свій вільний незалежний розвиток стабілізувати суспільство, повисити оборонний потенціал країни за

¹ Отенко І. П., Іващенко Г. А., Воронков Д. К. Економічна безпека підприємства: навчальний посібник / укл., Х. Вид. ХНЕУ, 2012. 257с.

всіляких несприятливих умов і варіантів розвитку подій. Забезпечити здатність Української держави до захисту національних, економічних інтересів, зберегти цілісність України від зовнішніх та внутрішніх загроз. Інтенсифікація інтелектуально-інноваційного розвитку України є основною передумовою досягнення нею високого рівня економічної безпеки.

У нормах Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері визначено, що стан національної безпеки залежить від явищ і чинників як внутрішньої, так і зовнішньої фінансово-кредитної політики держави, політичної ситуації, що склалася у державі, досконалості законодавчого забезпечення функціонування фінансової системи, а також міжнародних зобов'язань держави. Одним із основних чинників, що можуть призвести до створення внутрішніх і зовнішніх загроз національної безпеки є нестабільність економічної безпеки.

Економічну безпеку регіонів України можна охарактеризувати такими основними дестабілізуючими факторами, як: виснаження виробничо-технічного потенціалу, погіршення екологічної обстановки, зростання безробіття, втрата продовольчої незалежності, порушення рівномірності фінансового забезпечення (рис. 1.1).

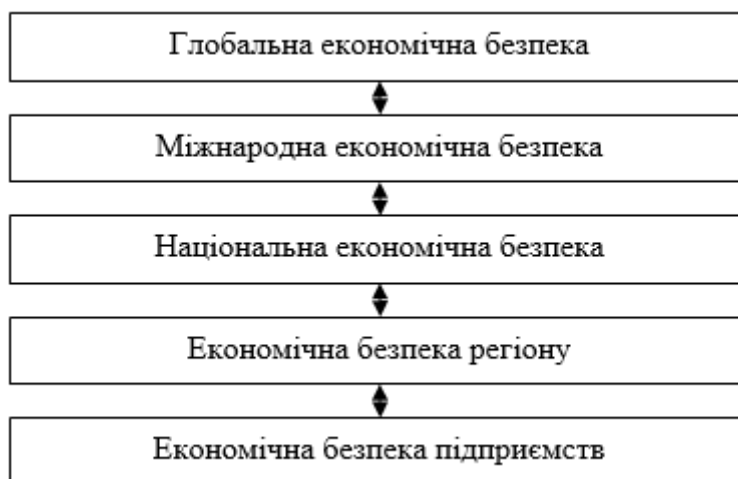

Рис. 1.1. Ієрархія рівнів економічної безпеки

Опорою національної економіки та економічного розвитку регіонів є високорозвинені виробничі структури, які спроможні успішно досягати поставлених ринкових цілей. Навіть в найбільш розвинених країнах економічна безпека залишається відносною. Нехтування станом економічної безпеки може призвести до катастрофічних наслідків: занепаду галузей, банкрутства підприємств і, зрештою, підриву системи життєзабезпечення держави з наступною втратою її суверенітету. Належний рівень економічної безпеки досягається здійсненням єдиної державної політики, в тому числі економічної політики, підкріпленої системою скоординованих заходів, адекватних внутрішнім та зовнішнім загрозам. Без такої політики неможливо домогтися виходу з кризи, примусити працювати механізм управління економічною ситуацією в Україні, створити ефективні механізми соціального захисту населення. Держава є основним суб'єктом економічної безпеки. Однак нині існують певні суперечності між окремими громадянами й державою, що проявляється у своєрідному конфлікті їхніх інтересів та породжує соціальну напругу. Це пов'язано з тим, що держава може не тільки виступати гарантом економічної безпеки своїх громадян, але й сама бути для них джерелом загроз (знецінення грошових заощаджень, затримки з виплати заробітної плати і т. д.). Якщо держава створює для громадян загрозу, що перевищує ту небезпеку, від якої вона їх захищає, то зрозуміло, що така держава навряд чи викликатиме у них повагу. Більше того, вона не зможе бути й виразником національних економічних інтересів.¹

В Україні станом на теперішній час не має чітко визначених і законодавчо закріплених національних економічних інтересів, не сформовано їх в систему. Основним завданням держави, як гаранта захисту національних економічних інтересів є дослідження, взаємодія, співвідношення пріоритетності, визначення механізмів реалізації. Власне, економічна безпека великою мірою досягається за рахунок створення інститутами влади

¹Отенко І. П., Іващенко Г. А., Воронков Д. К. Економічна безпека підприємства : навчальний посібник . Х. : Вид. ХНЕУ, 2012. 256с.

ефективних механізмів захисту та реалізації національних економічних інтересів, пов'язаних із розвитком соціально орієнтованої національної економіки, забезпеченням соціально-політичної стабільності, консолідацією нації тощо. Одним із найважливіших завдань є створення надійної системи забезпечення економічної безпеки як складової цілісної системи гарантування національної безпеки України. Будується така система виходячи з цілей і принципів забезпечення економічної безпеки шляхом створення нормативно-правової бази, що регулює відносини у сфері економічної безпеки, визначення основних напрямків діяльності органів державної влади у цій сфері, формування відповідних органів забезпечення економічної безпеки та вироблення механізмів контролю і нагляду за їх, діяльністю. Система забезпечення економічної безпеки складається з органів законодавчої, виконавчої і судової гілок влади, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, які діють у межах своїх повноважень, визначених чинним законодавством.¹

Основними функціями зазначеної системи є здійснення моніторингу та ідентифікації загроз економічній безпеці, втілення заходів щодо спрямування їх відвернення чи нейтралізації, створення та підтримання у готовності сил і засобів забезпечення економічної безпеки. Функціонує система забезпечення економічної безпеки у таких режимах: повсякденному; підвищеної готовності; глобального застосування; локального застосування. Основними вимогами до системи забезпечення економічної безпеки є функціонування в межах, визначених чинним законодавством; забезпечення надійного захисту та реалізації національних економічних інтересів; своєчасне виявлення та відвернення загроз економічній безпеці; ефективне функціонування як у звичайних, так і у надзвичайних умовах; чітка структурованість та функціональне розмежування органів законодавчої, виконавчої та судової гілок

¹ Беляєв О.О., Бебело А. С., Діба М. І. та ін. Економічна політика: Навч. посіб. К.: КНЕУ, 2004. 287с.

влади; відкритість та гласність у необхідних межах щодо діяльності органів забезпечення економічної безпеки.¹

Аналізуючи економічну безпеку, можна виділити три основних етапи:

1. Економічна незалежність, яка дозволяє здійснювати державний контроль над національними ресурсами, спроможність використовувати національні переваги для забезпечення рівноправної участі у міжнародній торгівлі.
2. Захист усіх форм власності, гарантує ефективність підприємницької діяльності, що передбачає міцність і надійність елементів економічної системи.
3. Самостійна реалізація та підвищення економічної безпеки дає змогу здійснювати постійну модернізацію виробництва, ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і трудовий потенціал держави.

Політика забезпечення економічної безпеки країни базується на основі певних принципів, які створюють політичну й правову базу для оцінки зовнішніх та внутрішніх загроз, формування стратегії для захисту економічної безпеки.

Основними критеріями забезпечення стабільності економічної безпеки

України можна віднести:

- дотримання законності на всіх етапах забезпечення економічної безпеки;
- баланс економічних інтересів суспільства та держави в цілому;
- взаємну відповідальність суспільства, держави, сооби та сім'ї щодо сприяння та забезпечення економічної безпеки;
- своєчасність заходів, спрямованих на відвернення загроз щодо захисту національних економічних інтересів країни;
- надання переважності мирним заходам у вирішенні як внутрішніх, так і зовнішніх конфліктів економічного характеру;

¹Беляєв О.О., Бебело А. С., Диба М. І. та ін. Економічна політика: Навч. посіб. К.: КНЕУ, 2004. 287с.

- інтеграція національної економічної безпеки з міжнародною економічною безпекою.

Держава повинна розробити та спрямувати комплекс заходів щодо недопущення та виведення з кризи країни. Зміцнення державної влади, підвищення довіри населення та мирової спільноти до її інститутів, повинні мати першорядне значення. Без виконання цих вимог спроби підтримки виробничого і ресурсного потенціалу України і подолання структурних деформацій, вимагаючи у свою чергу залучення значних фінансових і матеріальних ресурсів, будуть наштовхуватися щонайменше на неефективне використання державних коштів, а в гіршому випадку – на їх свідомий кримінальний перерозподіл. Реалізація заходів, спрямованих на забезпечення економічної безпеки, повинна проходити у напрямку здійснення чіткої структурної й соціальної політики, посилення активності держави в інвестиційній, фінансовій, кредитно-грошовій, зовнішньоекономічній сферах і продовження інституціональних перетворень. Таким чином, механізм забезпечення економічної безпеки – це сукупність організаційно-економічних і правових заходів спрямованих на запобігання економічних і соціальних загроз, реалізації яких підвищить рівень економічної безпеки. Він містить наступні елементи: об'єктивний і всебічний моніторинг економіки та суспільства з метою виявлення і прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз економічної безпеки; вироблення граничних припустимих значень соціально-економічних показників, недотримання яких призведе до соціальних конфліктів; діяльність держави полягає в своєчасному виявленні й попередженні внутрішніх і зовнішніх загроз безпеці економіки країни.¹

В багатьох країнах світу аналітики проводять моніторинг який є інформаційно-аналітичною системою спостережень за динамікою показників економічної безпеки країни. Така робота проводиться і в Україні, однак для України вона має особливе значення. Тому, що перехідна економіка характеризується цілою низкою серйозних міжгалузевих диспропорцій і

¹ Беляєв О. О., Бебело А. С. Політична економія: Навч. посібник. К.: КНЕУ, 2001.260с.

гострою нестачею фінансових ресурсів. У зв'язку з цим зростають критерії до державної статистики, її об'єктивності, компетентності й глибини охоплення об'єктів спостереження.

Мова йде про матеріальні запаси і резерви виробничого й невиробничого призначення, що включає додаткові транспортні можливості, резервні потужності в енергетичних галузях, запаси споживчих товарів для надання соціальної допомоги населенню, золото-валютні резерви, міжнародна підтримка. Можливість відшкодування збитків, пов'язаних із перевищенням порогових значень по тих чи інших показниках безпеки, обумовлює необхідність створення так званих компенсаційних ресурсів, що можуть бути використані в екстремальних ситуаціях. Найважливішим елементом механізму забезпечення економічної безпеки суспільства є діяльність держави по виявленню й попередженню внутрішніх і зовнішніх загроз безпеці економіки, особливо при сучасному соціально-політичному становищі України.¹

Основні напрямки діяльності щодо забезпечення економічної безпеки:

- виявлення випадків, відхилення фактичних та прогнозованих параметрів економічного розвитку від порогових значень, своєчасна розробка державних заходів для виходу із зони загрози. Заходи й механізми, що забезпечують економічну безпеку, розробляються та реалізуються в програмі соціально-економічного розвитку;
- організація системної роботи щодо реалізації комплексу заходів із метою подолання чи недопущення виникнення загроз економічній безпеці. У ході цієї роботи розглядається концепція державного (регіонального) бюджету щодо забезпечення економічної безпеки. Уряд координує роботу місцевих органів виконавчої влади по реалізації необхідних заходів, у тому числі по підготовці законодавчих і інших нормативних актів;

¹ Буян І. В., Гуменюк П. Д., Березюк Р. М.: Економічна політика: Навч. посібник / Тернопіль: ТАНГ, 1997. 245с.

- експертиза прийнятих рішень по фінансових і господарських питаннях із позиції економічної безпеки. Законодавчі й інші нормативні правові акти обов'язково повинні проходити експертизу на предмет економічної безпеки.

Реалізація заходів для усунення загроз економічної безпеки вимагає чіткої системи контролю за їх виконанням.

Варто зазначити, що в умовах багатуукладної ринкової економіки, коли держава не може директивними методами направляти діяльність усіх суб'єктів господарювання, держава повинна шляхом впливу на макроекономічні параметри, цілеспрямовувати регулювання структурних перетворень і грошово-фінансових потоків.

Дія механізму забезпечення економічної безпеки може розглядатися в наступних рівнях:

1. Стратегічний рівень, коли забезпечення економічної безпеки припускає ліквідацію протиріч або як мінімум їхню локалізацію й ослаблення. Фактично на стратегічному рівні повинні прийматися і реалізовуватися системоутворюючі рішення.

2. Тактичний рівень припускає рішення задач, пов'язаних з ліквідацією самих загроз чи запобіганню їхнього впливу на економічну сферу. На тактичному рівні повинні розроблятися комплекси превентивних заходів.

3. На оперативному рівні економічна безпека забезпечується шляхом ліквідації наслідків загроз. Результати рішення задач на даному рівні є переважно комплексами оперативних заходів.

Структура механізму забезпечення економічної безпеки значною мірою залежить від рівня суб'єкта економічної безпеки, що розглядається. Адаже до об'єктів економічної безпеки відносять не тільки державу, її економічну систему, а й суспільство та особистість. Суб'єктами економічної безпеки України є центральні державні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації різних форм власності. Держава, регіони, галузі, окремі підприємства й домогосподарства формують свої індивідуальні механізми забезпечення економічної безпеки. Механізми ці

можуть бути усвідомленими чи неусвідомленими, спонтанними чи ретельно продуманими й вибудованими в систему, що суперечать один одному або доповнюють. Усе це в черговий раз указує на необхідність державного втручання, створення умов для конструктивної реалізації механізмів забезпечення економічної безпеки на будь-якому суб'єктному рівні. Саме тому початковою метою держави є створення механізму відтворення системи економічної безпеки в рамках заданих критеріїв, а також з умов, що впливають з особливостей сучасного етапу ринкового розвитку держави та мирової спільноти. А основною задачею держави є підтримка позитивних умов ринкової економіки, підштовхування суб'єктів економічних відносин до вибору найбільш оптимального шляху досягнення своїх цілей з позицій зміцнення економічної безпеки. Очевидно, що постановка такої задачі вимагає вироблення єдиного державного підходу, створення концепції економічної безпеки, яка б стала основою для розвитку ефективної системи забезпечення економічної безпеки на різних рівнях. Належний рівень економічної безпеки досягається здійсненням єдиної державної політики, підкріпленої системою скоординованих заходів, адекватних внутрішнім та зовнішнім загрозам. Без такої політики неможливо домогтися виходу з кризи, примусити працювати механізм управління економічною ситуацією, створити ефективні механізми соціального захисту населення. Економічна політика – це діяльність органів влади по визначенню ефективних цілей та методів, та визначенню пріоритету їх досягнення в національній економіці. Суть економічної політики полягає в тому, що держава через законодавчі акти визначає свою позицію щодо процесів, які відбуваються в економіці, окреслює конкретні цілі, з'ясовує пріоритетність і поступовість їх досягнення, регламентує основоположні національні інтереси країни в зовнішньоекономічних відносинах, що є визначальною базою для застосування економічних і правових важелів. Серед першочергових проблем забезпечення економічної безпеки є відстеження й оцінка рівня загроз національним інтересам, а отже їх взаємозалежність: розрахунок сумарного потенціалу, розкриття закономірності в системі

«пріоритети національних інтересів – загрози». Загрозами економічній безпеці України слід вважати фактори, що безпосередньо чи у перспективі унеможливають або ускладнюють реалізацію національних економічних інтересів, створюючи перешкоди на шляху нормального розвитку економіки і безпеку незалежному державному існуванню та добробуту народу. На жаль загрози економічній безпеці України набули, перманентного характеру і провокують її критичний стан. Тому головним завданням усіх суб'єктів національної економіки полягає у створенні надійної системи, яка б забезпечувала її стабільність та розвиток. Виходячи з ситуації що царить в українській економіці, які спостерігаються в процесі її реформування, можна виділити внутрішні та зовнішні загрози економічній безпеці України.

Внутрішні загрози: відсутність на державному рівні розробленої концепції та системи економічної безпеки; низький рівень науково-технічного потенціалу, втрата лідерства на важливих напрямках науково-технічного розвитку; високий рівень зношеності матеріально-технічної бази багатьох економічних галузей, передусім матеріального виробництва; відсторонення держави від монополії у виробництві й реалізації алкогольних напоїв та тютюнових виробів, необґрунтована лібералізація зовнішньоекономічної діяльності; надто різка диференціація у доходах та споживанні населення, високий рівень бідності, зростання безробіття; негативна, антисоціальна політика у сфері приватизації, що призводить до значного зниження вартості об'єктів приватизації; криміналізація економіки, зростання її «тіньового» сектора, поширеність організованої злочинності на ключові галузі економіки України; високий рівень корупції у державно-управлінській сфері; недосконалість законодавства у сфері економічних відносин та механізмів формування економічної політики; низький рівень заробітної плати, відсутність мотивації до праці тощо.

Зовнішні загрози: зниження інвестиційних надходжень в економіку України; зниження сировинного експорту у зовнішньоекономічній діяльності та втрата ринків збуту; залежність забезпечення держави від імпорту товарів, технологічної продукції стратегічного значення; негативний вплив на національну економіку

світових фондових, фінансових та валютних ринків; високий рівень зовнішнього боргу тощо. При визначенні конкретних інструментів і механізмів забезпечення економічної безпеки необхідно враховувати сформульовані вище загрози та явища в економічній безпеці, визначити характер дії цих загроз і можливості їх запобігання в подальшому. Загрози економічній безпеці породжують стратегічні та національні ризики. Кожній загрозі відповідає певний ступінь ризику. Необхідність визначення ступенів ризику значною мірою зумовлена питанням визначення прийнятного рівня безпеки. Вимір виду економічних загроз за рахунок визначення рівня ризиків дає можливість порівнювати ці види загроз між собою і, відповідно, визначати рівень безпеки – ступінь їх захищеності.¹

Національні ризики – це імовірність втрати державою частини своїх ресурсів, недоотримання доходів або появи додаткових витрат у результаті здійснення певної діяльності в умовах невизначеності.

Національні ризики це сукупність стандартних ризиків, які мають певну ступінь вірогідності настання, що характеризують стан розвитку економіки та політики даної країни, та специфічних ризиків, характерних для розвитку даної країни. До стандартних ризиків будь-якої країни відносять природні, країнові, політичні, загально-економічні та фінансові ризики.

Законодавством України визначені основні напрямки державної політики з питань своєчасного виявлення, попередження і нейтралізації зовнішніх та внутрішніх загроз в економічній сфері, що забезпечує умови для сталого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національної економіки; прискорення структурних та інституціональних змін в економіці, поліпшення інвестиційного клімату, підвищення рівня інвестиційних процесів; стимулювання розвитку наукоємких високотехнологічних виробництв; вдосконалення антимонопольної політики; створення ефективного механізму державного регулювання природних монополій; подолання тіньової економіки, оздоровлення фінансово-кредитної сфери, зменшення позабанківського обігу

¹ Єщенко П. С. Сучасна економіка: Навч. посіб. К.: Вища школа, 2005. 325с.

грошової маси; забезпечення розвитку бюджетної сфери, захищеності національної валюти, її стабільності, захисту інтересів вкладників, фінансового ринку; здійснення виваженої політики внутрішніх та зовнішніх запозичень; забезпечення енергетичної безпеки на основі сталого функціонування і розвитку паливно-енергетичного комплексу, в тому числі послідовного й активного проведення політики енергозбереження та диверсифікації джерел енергозабезпечення; забезпечення продовольчої безпеки; захист внутрішнього ринку від недоброякісного імпорту; посилення участі держави в міжнародному поділі праці, розвиток експортного потенціалу високотехнологічної продукції, поглиблення інтеграції у європейську і світову економічну систему та активізація участі в міжнародних економічних і фінансових організаціях; створення економічних і суспільно-політичних умов для підвищення соціального статусу наукового та технічного потенціалу. Таким чином, на підстав викладеного вище можна зробити висновок про те, що за умов, що нині склалися в Україні та світі, зростає роль стратегії національної безпеки, основу якої мають становити універсальні ціннісні орієнтири, спрямовані на побудову правової демократичної держави, громадянського суспільства і соціально орієнтованої ринкової економіки. Проведений аналіз внутрішніх і зовнішніх загроз економічній безпеці показав що в інтересах реального соціально-економічного під'єму, Україні, необхідно переглянути урядовий курс і провести реформи в структурній, промисловій, валютній політиці й у використанні зовнішньоекономічних зв'язків. Переглянути та удосконалити діючу нормативно – правову базу в галузі фінансово-економічної безпеки. На її основі розробити концепцію фінансової безпеки України, яка б враховувала специфіку кожного регіону, тим самим посилюючи економічну безпеку країни в цілому, своєчасно забезпечувати бездефіцитний Державний бюджет, вдосконалити податкову політику, у сфері посилення платіжного контролю всіх суб'єктів господарської діяльності, організувати дієву комісію з контролю за використанням бюджетних коштів.¹

¹ Башнянин Г. І. Макроекономічна теорія: Навч. посіб. Львів: «Новий Світ 2000», 2005. 552 с.

В основу державної політики в економічній сфері України повинні лягти критерії по забезпеченню зростання фінансового рівня населення та наближення соціальних стандартів до рівня держав Центральної і Східної Європи - членів ЄС, необхідних для набуття Україною статусу повноправної конкурентоспроможною державою в ЄС.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Які існують етапи розвитку економічної безпеки?
2. Що Ви знаєте про розвиток економічної безпеки в країнах колишнього СРСР?
3. В чому полягає сутність загрози зниження глобальної економічної безпеки?
4. Як Ви розумієте «концепцію економічної безпеки»?
5. Чи відомі Вам дестабілізуючі фактори економічної безпеки регіонів України? Які?
6. Як би Ви охарактеризували вислів: «Держава – це основний суб'єкт економічної безпеки»?
7. Що Ви знаєте про складові забезпечення економічної безпеки?
8. Які функції системи забезпечення економічної безпеки Ви знаєте?
9. Які Вам відомі критерії забезпечення стабільності економічної безпеки України?
10. Які Ви ввіжієте дієвими напрями діяльності держави щодо забезпечення економічної безпеки?
11. В чому сутність забезпечення механізму економічної безпеки.
12. Що таке «економічна політика»?
13. Які існують внутрішні та зовнішні загрози економічної безпеки України?
14. Які Ви знаєте національні ризики економічної безпеки України?

1.3. Місце фінансово-економічної безпеки у структурі Національної безпеки України

Рівень розвитку економіки є одним з базових критеріїв забезпечення національної безпеки держави, що більш докладно було розглянуто у попередньому підрозділі.

Економічна безпека, як складова національної безпеки, є однією з основних характеристик економіки, яка визначає її стійкість до зовнішніх та внутрішніх загроз, незалежність, конкурентоспроможність, здатність до розвитку та задоволення економічних потреб громадян та суспільства, а також можливість забезпечення гарантованого захисту національних інтересів.

До основних завдань економічної безпеки відносять: забезпечення безперервного економічного зростання, зниження рівня інфляції, формування ефективної структури економіки, зменшення дефіциту бюджету та державного боргу, забезпечення соціального захисту та підвищення якості життя населення, сприяння стійкості національної валюти тощо. Стратегія економічної безпеки, спрямована на визначення та обґрунтування стратегічних пріоритетів, захист національних інтересів й визначається вказаними завданнями¹.

Отже, економічна безпека є однією з основних складових національної безпеки, її матеріальною основою, яка являє собою взаємопов'язану систему певних рівнів, що має складну структуру, визначення функціональних елементів якої в науковій літературі є дещо суперечливим.

Так, В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько поділяють всі елементи економічної безпеки на зовнішні та внутрішні. До внутрішніх науковці відносять наступні елементи економічної безпеки: «фінансова, соціальна, демографічна,

¹ Економічна безпека: підруч. для студентів ВНЗ / [О. Б. Жихор та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. О. Б. Жихор, д-ра екон. наук, проф. О. І. Барановського ; Ун-т банк. справи Нац. банку України (м. Київ). Київ: УБС НБУ, 2015. 467 с. URL: <https://library.if.ua/book/62/4501.html>

сировино-ресурсна, енергетична, воєнно-економічна, технологічна, продовольча, екологічна; а до зовнішніх експортну та імпорتنу складову»¹.

О. Баженова до структурних елементів економічної безпеки відносить сировинно-ресурсну безпеку, енергетичну безпеку, фінансову безпеку, соціальну безпеку, інноваційно-технологічну безпеку, продовольчу безпеку та зовнішньоекономічну безпеку².

Г. Пастернак-Таранушенко серед складових економічної безпеки виділяє «демографічну, фінансово-грошову, політичну, соціальну, екологічну, харчову, ресурсну, прісноводну, енергетичну, цінову, кримінальну, медичну»³.

На думку О.В. Скорука, до економічної безпеки держави варто віднести ті складові елементи, які характеризують лише економічні процеси та суміжні з ними явища, це: інвестиційно-інноваційна, фінансова, зовнішньоекономічна, продовольча та енергетична безпека⁴.

У той же час всі елементи економічної безпеки взаємно впливають і зумовлюють один одного.

В чинному законодавстві визначення складових елементів економічної безпеки здійснюється відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277.

Так, відповідно до п. 5 вказаних Методичних рекомендацій «економічна безпека – це стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до

¹ Шлемко В.Т, Бінько І.Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : [монографія]. К. : НІСД, 1997. 144 с.

² Баженова О. Економічна безпека України: сучасний етап. Банківська справа. 2008. № 1. С. 54.

³ Пастернак-Таранушенко Г. Результаты исследования путей обеспечения экономической безопасности Украины. Экономика Украины. 1999. № 2. С.28.

⁴ Скорук О.В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. Випуск 6, частина 3. 2016. С. 41
URL:

<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/10961/1/%D0%95%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%9E%D0%9C%D0%86%D0%A7%D0%9D%D0%90%20%D0%91%D0%95%D0%97%D0%9F%D0%95%D0%9A%D0%90%20%D0%94%D0%95%D0%A0%D0%96%D0%90%D0%92%D0%98.pdf>

внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання»¹.

Складовими економічної безпеки є: виробнича, енергетична, макроекономічна, зовнішньоекономічна, демографічна, інвестиційно-інноваційна, продовольча, соціальна та фінансова безпеки.

«Вказані складові визначаються наступним чином:

1. виробнича безпека – це стан виробничої сфери країни, за якого забезпечується максимально ефективне використання наявних виробничих потужностей у країні, їх модернізація та розширене відтворення, зростання рівня інноваційності виробництва та підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки;
2. енергетична безпека – це стан економіки, що сприяє ефективному використанню енергетичних ресурсів країни, наявності на енергетичному ринку достатньої кількості виробників та постачальників енергії, а також доступності, диференційованості та екологічності енергетичних ресурсів;
3. макроекономічна безпека – це стан економіки, за якого досягається збалансованість макроекономічних відтворювальних пропорцій;
4. зовнішньоекономічна безпека – це стан відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам, що забезпечує мінімізацію збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників та створення сприятливих умов для розвитку економіки завдяки її активній участі у світовому розподілі праці;
5. демографічна безпека – це стан захищеності держави, суспільства та ринку праці від демографічних загроз, за якого забезпечується розвиток України з урахуванням сукупності збалансованих демографічних інтересів держави,

¹ Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. П. 5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>

суспільства й особистості відповідно до конституційних прав громадян України;

6. інвестиційно-інноваційна безпека – це стан економічного середовища у державі, що стимулює вітчизняних та іноземних інвесторів вкладати кошти в розширення виробництва в країні, сприяє розвитку високотехнологічного виробництва, інтеграції науково-дослідної та виробничої сфери з метою зростання ефективності, поглиблення спеціалізації національної економіки на створенні продукції з високою часткою доданої вартості;
7. продовольча безпека – це стан виробництва продуктів харчування в країні, що здатний повною мірою забезпечити потреби кожного члена суспільства в продовольстві належної якості за умови його збалансованості та доступності для кожного члена суспільства;
8. соціальна безпека – це стан розвитку держави, за якого держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, сприяти розвитку людського капіталу як найважливішої складової економічного потенціалу країни;
9. фінансова безпека – це стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни»¹.

«Фінансова безпека, у свою чергу, має розгалужену структуру, до якої входять наступні елементи:

– банківська безпека – це рівень фінансової стійкості банківських установ країни, що дає змогу забезпечити ефективність функціонування банківської системи країни та захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників незалежно від умов її функціонування;

¹ Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. П. 5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>

– безпека небанківського фінансового сектору – це рівень розвитку фондового та страхового ринків, що дає змогу повною мірою задовольняти потреби суспільства в зазначених фінансових інструментах та послугах;

– боргова безпека – відповідний рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування та ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для задоволення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує суверенітету держави та її фінансовій системі;

– бюджетна безпека – це стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що надає можливість органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції;

– валютна безпека – це стан курсоутворення, який характеризується високою довірою суспільства до національної грошової одиниці, її стійкістю, створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняної економіки, залучення в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи, а також максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках;

– грошово-кредитна безпека – це стан грошово-кредитної системи, що забезпечує всіх суб'єктів національної економіки якісними та доступними кредитними ресурсами в обсягах та на умовах, сприятливих для досягнення економічного зростання національної економіки»¹.

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок про те, що саме фінансовій складовій в структурі економічної безпеки законодавцем надано провідне та вирішальне місце, адже саме фінанси є тією «рушійною силою», завдяки якій створюються умови, необхідні для ефективного функціонування та

¹ Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>

розвитку будь-якого суб'єкту економічної безпеки: від окремих громадян до держави та суспільства в цілому з усіма його інституціями.

Однак науковці наразі не мають єдиної думки з приводу визначення дефініції «фінансова безпека», розглядаючи її з різних точок зору. Наприклад, як вказують Колісник О.Я., Кравчук Н.Я., Мелих О.Ю., термін «фінансова безпека» визначається з позицій ресурсно-функціонального підходу як захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на усіх рівнях фінансових відносин; забезпеченість домашніх господарств, підприємств, організацій і установ, регіонів, галузей, секторів економіки, держави фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання існуючих зобов'язань¹. З точки зору статички фінансова безпека визначається як такий стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, інвестиційної, митно-тарифної і фондової систем, які характеризуються збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю попередити зовнішню фінансову експансію, забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи і економічне зростання. У контексті нормативно-правового регламентування фінансова безпека передбачає створення таких умов функціонування фінансової системи, при яких, по-перше, фактично виключена можливість спрямовувати фінансові потоки в незакріплені законодавчими нормативними актами сфери їх використання і, по-друге, до мінімуму знижена можливість зловживання фінансовими ресурсами².

М.М. Єрмошенко визначає фінансову безпеку як «такий стан фінансово-кредитної сфери держави, який характеризується збалансованістю й якістю системної сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних чинників (загроз), здатністю цієї сфери

¹ Кравчук Н.Я., Колісник О.Я., Мелих О.Ю. Фінансова безпека: Навчально-методичний посібник. Тернопіль: Вектор, 2010. С. 26, 27.

² Лисяк Л.В., Подлужна Я.Ю. Сучасний стан та основні проблеми фінансової безпеки України. Електронне фахове видання «Ефективна економіка». 2015. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4690>

забезпечувати захист національних фінансових інтересів, достатні обсяги фінансових ресурсів для усіх суб'єктів господарювання і населення, а в цілому – ефективне функціонування національної економічної системи і соціальний розвиток»¹.

Л.В. Лисяк вказує, що «фінансова безпека є складною багаторівневою системою, яка складається з ряду підсистем, кожна з котрих має власну структуру і логіку розвитку. Кожна із груп містить відповідні значення індикаторів щодо розрахунку рівня економічної безпеки України та окреслені граничними значеннями та ваговими коефіцієнтами»².

В.В. Михайлюк розглядає фінансову безпеку як «ступінь захищеності фінансових інтересів; рівень забезпеченості суб'єктів усіх рівнів управління фінансовими ресурсами; стан складових фінансового ринку; якості фінансових інструментів і послуг; стан фінансових потоків в економіці, що дозволяє вважати її одним з найважливіших системоутворюючих елементів економічної безпеки держави»³.

В.В. Койло визначає фінансову безпеку держави як «такий стан фінансової системи, що показує ступінь захищеності фінансовими ресурсами держави, достатніми для задоволення потреб і виконання існуючих зобов'язань інтересів суб'єктів на усіх рівнях фінансових відносин від внутрішніх та зовнішніх загроз, що являються основною перешкодою ефективному використанню її грошових ресурсів, а також забезпечує фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни та її стійкість до фінансових шоків»⁴.

¹ Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. С. 33-34.

² Лисяк Л.В., Подлужна Я.Ю. Сучасний стан та основні проблеми фінансової безпеки України. *Електронне фахове видання «Ефективна економіка»*. 2015. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4690>.

³ Михайлюк В.В. Еволюція поняття фінансова безпека держави в глобальних умовах розвитку. *Електронне фахове видання «Ефективна економіка»*. 2014. № 9. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3359>

⁴ Койло В.В. Теоретико-методологічні підходи до оцінки поняття фінансової безпеки в умовах зростання загроз країни. *Науковий вісник Херсонського державного університету*.

На нашу ж думку, слід погодитись з визначенням С.І. Юрія, який вважає, що фінансову безпеку слід розглядати з позиції багатостороннього підходу та визначає її як «захищеність фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин; певний рівень фінансової незалежності, стабільності і стійкості фінансової системи країни в умовах впливу на неї зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів, що складають загрозу фінансовій безпеці; здатність фінансової системи держави забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та стале економічне зростання»¹.

Належний рівень фінансової безпеки залежить, як зазначають Н.Я. Кравчук, О.Я. Колісник та О.Ю. Мелих, від певної низки факторів, до яких відносяться: рівень фінансової незалежності, який визначається з урахуванням розміру фінансової допомоги, що надається державі міжнародними фінансовими організаціями та урядами інших країн, а також з урахуванням обсягу іноземних інвестицій в економіку держави; характер та спрямованість державної внутрішньої та зовнішньої фінансово-кредитної політики; політичний клімат в країні; ефективність законодавчого регулювання функціонування фінансової сфери².

У відповідності до Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, яка була схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2012 р. № 569-р, «до явищ та чинників, що можуть призвести до створення зовнішніх загроз національній безпеці у фінансовій сфері належать також обмеженість доступу до міжнародних фінансових ринків; значна залежність від експортно-імпортової діяльності; погіршення стану зовнішньої торгівлі, зростання дефіциту платіжного балансу, зокрема рахунка

Серія Економічні науки. Випуск 23. Частина 2. 2017 С. 38-42. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_23/2/10.pdf

¹ Юрій С.І. *Фінанси: підручник* / С.І. Юрій; ред. С.І. Юрій, В.М. Федосов. К.: Знання, 2008. 611 с.

² Кравчук Н.Я., Колісник О.Я., Мелих О.Ю. *Фінансова безпека: Навчально-методичний посібник*. Тернопіль: Вектор, 2010. С. 27.

поточних операцій; значна залежність від зовнішніх кредиторів; вплив світових фінансових криз на фінансову систему держави»¹.

Виникненню внутрішніх загроз фінансовій безпеці держави сприяють: «неефективність законодавчого регулювання у фінансовій сфері; нерівномірний розподіл податкового навантаження на суб'єктів господарювання; погіршення інвестиційного клімату, внаслідок якого збільшується обсяг переміщення капіталу за кордон; низький рівень бюджетної дисципліни і незбалансованість бюджетної системи; збільшення обсягу державного боргу; тінізація економіки; недостатній рівень золотовалютних резервів; значний рівень доларизації економіки; істотні коливання обмінного курсу національної валюти, не обумовлені дією макроекономічних факторів; слабкий розвиток фондового ринку, зокрема в частині застосування механізмів обліку та переходу прав власності на цінні папери, а також забезпечення захисту прав інвесторів на фондовому ринку; недостатній рівень капіталізації фінансової системи»².

Позитивний вплив на рівень фінансової безпеки держави може зробити обґрунтований вибір економічної стратегії держави, створення ефективної та дієвої нормативно-правової бази, постійний моніторинг за світовими економічними змінами з метою завчасного виявлення зародження кризових явищ та впровадження превентивних заходів щодо мінімізації їхнього негативного впливу на фінансову систему країни в цілому³.

Таким чином, з викладеного вище можна зробити висновок про надзвичайну важливість таких складних категорій як економічна безпека та одна з її основних складових – безпека фінансова. Належний рівень

¹ Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері: Розпорядження КМУ від 15 серпня 2012 р. № 569-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80>

² Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері: Розпорядження КМУ від 15 серпня 2012 р. № 569-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80>

³ Койло В.В. Теоретико-методологічні підходи до оцінки поняття фінансової безпеки в умовах зростання загроз країни. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. Випуск 23. Частина 2. 2017 С. 38. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_23/2/10.pdf

економічної безпеки дає змогу визначити спроможність суб'єкта до ефективної діяльності та розвитку. Фінансова безпека вказує на рівень захищеності фінансових інтересів суб'єктів господарювання на усіх рівнях фінансових відносин, та їх забезпеченість фінансовими ресурсами для ефективного функціонування та розвитку.

У той же час деякі вчені вважають за необхідне в системі безпеки суб'єктів всіх рівнів, від держави до окремого підприємства, виділити комплексну категорію фінансово-економічної безпеки. Так, Т.Г. Васильців В.І. Волошин, О.Р. Бойкевич, В.В. Каркавчук висувають гіпотезу щодо доцільності виокремлення фінансово-економічної безпеки в системі загальної безпеки підприємства¹. Вчені трактують систему фінансово-економічної безпеки підприємства як «сукупність невід'ємних її елементів та взаємозв'язків між ними, створення якої має на меті постійне гарантування її належного рівня. Головними елементами системи є її суб'єкти (внутрішні: особи та підрозділи, які здійснюють функції гарантування безпеки безпосередньо на підприємстві (працівники служби економічної безпеки та інші підрозділи, які опосередковано виконують завдання, пов'язані з безпекою підприємства) та зовнішні: інституції, які знаходяться в зовнішньому середовищі функціонування підприємства (за його межами) та створюють умови для забезпечення його безпеки, зокрема, законодавчі та виконавчі органи влади, правоохоронні органи тощо) та об'єкти (фінансово-економічні показники, фінансові ресурси, інформація, техніка і технологія, нематеріальні та матеріальні активи, ресурси). Водночас, системоформуючими елементами безпеки є політика підприємства та її принципи у сфері безпеки, механізм функціонування, функції суб'єктів, засоби управління»².

¹ Васильців Т. Г. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія / Васильців Т. Г., Волошин В. І., Бойкевич О. Р., Каркавчук В. В., [за ред. Т.Г. Васильціва]. Львів, 2012. С. 38. URL: http://lv.niss.gov.ua/content/articles/files/mono_2012-d47ce.pdf

² Васильців Т. Г. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія / Васильців Т. Г., Волошин В. І., Бойкевич О. Р., Каркавчук В. В.,

Такої ж думки дотримується й П.Я. Кравчук, який у якості окремого напрямку в корпоративній безпеці підприємства виокремлює фінансово-економічну безпеку, яку визнає разом з інформаційною, силовою, фінансово-економічною, інтелектуально-кадровою, техніко-технологічною та інституційно-правовою складовими одним з основних структурних компонентів безпеки¹.

На нашу думку, зважаючи на викладене вище та на важливість саме фінансової безпеки у якості складової безпеки економічної, є доцільним об'єднання цих двох понять в єдине комплексне поняття фінансово-економічної безпеки.

Таким чином, універсальність категорії фінансово-економічної безпеки полягає в тому, що саме за її допомогою визначається ступінь захищеності суб'єктів економічних відносин на всіх рівнях, починаючи з держави і закінчуючи кожною окремою особистістю, від зовнішніх та внутрішніх негативних впливів, а також спроможність швидко реагувати на різноманітні загрози, визначати та застосовувати міри для мінімізації їх впливу або пристосовуватися до існуючих умов, що позначаються негативно на його діяльності².

Наразі в наукових дослідженнях єдине та однозначне трактування дефініції «фінансово-економічна безпека» відсутнє, що визначає дискусійний характер даної проблеми. До того ж більшість вчених досліджують фінансово-економічну безпеку на рівні окремих підприємств, залишаючи поза увагою фінансово-економічну безпеку суб'єктів інших рівнів, зокрема, держави.

Так, наприклад, О.А. Кириченко дає визначення фінансово-економічної безпеки саме як «стану найбільш ефективного використання корпоративних

[за ред. Т.Г. Васильціва]. Львів, 2012. С. 40. URL: http://lv.niss.gov.ua/content/articles/files/mono_2012-d47ce.pdf

¹ Кравчук П. Я. Формування системи корпоративної безпеки : дис... канд. екон. наук: 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Павло Ярославович Кравчук; [Терноп. держ. екон. ун-т]. Тернопіль, 2006. 232 с.

² Безус Р.М., Дуброва Н.П., Пащенко О.С. Фінансово-економічна безпека аграрного сектору. *Ефективна економіка*. № 12. 2016. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5412>

ресурсів суб'єкта господарювання (тобто підприємства), вираженого у найкращих значеннях фінансових показників прибутковості і рентабельності бізнесу, якості управління, використання основних і оборотних засобів підприємства, структури його капіталу, норми дивідендних виплат по цінних паперах підприємства, а також курсової вартості його цінних паперів»¹.

З.С. Варналій також розглядає фінансово-економічну безпеку на рівні підприємств і визнає її «результатом цілого комплексу складових, орієнтованих на усунення фінансово-економічних загроз функціонування та розвитку підприємства і забезпечення його фінансової стійкості й незалежності, високої конкурентоспроможності технологічного потенціалу, оптимальності та ефективності організаційної структури, правового захисту діяльності, захисту інформаційного середовища, комерційної таємниці, безпеки персоналу, капіталу, майна та комерційних інтересів»².

О.І. Захаров та П.Я. Пригунов під фінансово-економічною безпекою банківської установи розуміють «такий стан системи безпеки установи, який дає змогу уникнути зовнішніх загроз і протистояти внутрішнім факторам дезорганізації за допомогою наявних ресурсів, управлінських здібностей менеджерів, а також структурної організації та в співпраці працівників банківської установи з службою захисту»³.

В узагальненому вигляді під фінансово-економічною безпекою розуміють також складову системи, яка являє собою структуру, що складається з певних внутрішніх елементів, спрямованих на забезпечення ефективності використання ресурсів суб'єкта господарювання за кожним напрямом діяльності. Вона є невід'ємною ознакою, що може змінюватися під впливом зовнішніх і внутрішніх загроз та чинників економічного середовища⁴.

¹ Кириченко О. А. Кудря І.В. Вдосконалення управління фінансовою безпекою підприємств в умовах кризи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 10. С. 23.

² Економічна безпека: навч. посіб. / За ред. З.С. Варналія. К.: Знання, 2009. 647 с.

³ Захаров О. І., Пригунов П. Я. Організація та управління економічною безпекою суб'єктів господарської діяльності. Навчальний посібник. К.: КНТ, 2008. С. 21.

⁴ Безус Р.М., Дуброва Н.П., Пащенко О.С. Фінансово-економічна безпека аграрного сектору. *Ефективна економіка*. № 12. 2016. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5412>

У той же час можна погодитись з думкою про те, що від рівня фінансово-економічної безпеки окремого підприємства залежить певною мірою стан фінансово-економічної безпеки держави. Саме тому для підвищення рівня фінансово-економічної безпеки на всіх рівнях необхідно прийняти низку дієвих нормативно-правових актів у сфері фінансової політики, створити надійну систему державного контролю за фінансовою діяльністю всіх суб'єктів економічних відносин, забезпечити прийняття адекватних управлінських рішень у галузі фінансової політики, а також посилити платіжну дисципліну всіх суб'єктів господарської діяльності¹.

Таким чином, **фінансово-економічну безпеку можна визначити як складну структуровану систему, дія елементів якої спрямована на захист фінансово-економічних інтересів суб'єктів економічних відносин всіх рівнів в процесі їх функціонування та розвитку, а також визначення ефективних шляхів мінімізації негативного впливу зовнішніх та внутрішніх загроз.**

Створення надійної системи фінансово-економічної безпеки сприяє стабільному розвитку та діяльності суб'єктів економічних відносин та створює умови для реалізації їх економічного потенціалу.

Сьогодні на розвиток економіки держави впливає багато факторів, як економічного, так і неекономічного характеру. До неекономічних факторів відносять історичні фактори (дослідження національної економіки на довготривалому часовому інтервалі та вплив на національну економіку тенденцій історичного розвитку країни); цивілізаційні фактори (вплив на національну економіку культурних, релігійних, етнічних традицій та цінностей країни, що передаються від покоління до покоління та надають національній специфіки); вихідний фактор становлення та розвитку національної економіки

¹ Сухоруков А. І. Сучасні проблеми фінансової безпеки України : монографія / А. І. Сухоруков; [Передмова С. І. Пирожкова]. К. : ННПМБ, 2004. 117 с.

(відтворення національної економіки на існуючій або новій основі); політичний фактор (впливає на вибір курсу економічної політики держави)¹.

Швидкі їх зміни не завжди позитивно впливають на економіку та викликають загрозу фінансовим інтересам, наслідком чого стає підвищення рівня фінансових ризиків. Саме тому створення та функціонування ефективної системи фінансово-економічної безпеки є однією із найважливіших умов забезпечення стабільного розвитку національної економічної системи та формування позитивних соціально-економічних умов для населення. Отже дослідження поняття фінансово-економічної безпеки та визначення її місця в системі національної безпеки наразі є надзвичайно актуальним та необхідним для забезпечення належного рівня життя громадян та ефективної реалізації їх конституційних прав та свобод.

¹ Старостенко Г. Г., Онишко С. В., Поснова Т. В. Національна економіка: навч. посібник. К.: Ліра-К, 2016. 432 с.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Які фактори впливають на розвиток економіки держави?
2. Який зміст Ви вкладаєте у поняття «економічна безпека»?
3. Які основні завдання економічної безпеки?
4. Що характеризує структурні компоненти економічної безпеки?
5. Що таке зовнішньоекономічна безпека?
6. Які існують дефініції та складові елементи фінансової безпеки?
7. Які фактори негативно впливають на рівень фінансової безпеки?
8. Які фактори позитивно впливають на рівень фінансової безпеки.
9. В чому відмінність понять «економічна безпека» та «фінансова безпека»?
10. Що таке фінансово-економічна безпека?

2. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

2.1. Фінансово-економічна безпека держави

Глобальні зміни суспільного життя в нашій державі наприкінці ХХ – початку ХХІ століть торкнулися, в першу чергу, реформування сфери законодавства. Останнім часом значно змінилася ситуація в економічній сфері українського суспільства, істотно трансформувалися його окремі складові, але в цілому проблема забезпечення фінансово-економічної безпеки зберігається, оскільки суспільство постійно стикається з новими викликами і загрозами в зазначеній галузі.

Відповідно до сучасних реалій держава шукає нові методи і засоби впливу на учасників відносин у сфері фінансово-економічної безпеки. У встановленні правових засад забезпечення фінансово-економічної безпеки першорядне значення має Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015. Даною Стратегією передбачено проведення комплексної оптимізації законодавства з питань національної безпеки і оборони України, впорядкування структури і складу сектору безпеки і оборони, системи державного управління, координації та взаємодії органів виконавчої влади, подальше удосконалення державної системи стратегічного планування, ефективне вдосконалення системи демократичного цивільного контролю над органами сектору безпеки і оборони, посилення ролі парламентського контролю у зазначеній сфері.

Даною Стратегією визначено, що основний зміст економічних реформ полягає в створенні умов для подолання бідності і надмірного майнового розшарування в суспільстві, наближення соціальних стандартів до рівня держав Центральної і Східної Європи – членів ЄС, досягнення економічних критеріїв, необхідних для набуття Україною членства в ЄС. А також визначаються наступні шляхи забезпечення економічної безпеки:

- *деолігархізація, демонополізація і дерегуляція економіки, захист економічної конкуренції, спрощення й оптимізація системи оподаткування,*

формування сприятливого бізнес-клімату та умов для прискореного інноваційного розвитку;

- ефективного застосування механізму спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій), унеможливлення контролю стратегічних галузей капіталом держави-агресора;

- створення найкращих у Центральній і Східній Європі умов для інвесторів, залучення іноземних інвестицій у ключові галузі економіки, зокрема в енергетичний і транспортний сектори, як інструменту забезпечення національної безпеки;

- забезпечення готовності економіки до відбиття Україною збройної агресії;

- розвиток оборонно-промислового комплексу як потужного високотехнологічного сектору економіки, здатного відігравати ключову роль у її прискореній інноваційній модернізації;

- юридичний захист в міжнародних інституціях майнових інтересів фізичних і юридичних осіб України та Української держави, порушених Росією;

- підвищення стійкості національної економіки до негативних зовнішніх впливів, диверсифікації зовнішніх ринків, торговельних та фінансових потоків;

- забезпечення цілісності та захисту інфраструктури в умовах кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці, та особливого періоду;

- ефективного використання бюджетних коштів, міжнародної економічної допомоги та ресурсів міжнародних фінансових організацій, дієвий контроль за станом державного боргу;

- стабілізація банківської системи, забезпечення прозорості грошово-кредитної політики та відновлення довіри до вітчизняних фінансових інститутів;

- системна протидія організованій економічній злочинності та "тінізації" економіки на основі формування переваг легальної господарської діяльності та водночас консолідації інституційних спроможностей

фінансових, податкових, митних та правоохоронних органів, виявлення активів організованих злочинних угруповань та їх конфіскації¹.

Пунктом 4.4. Стратегії національної безпеки України також передбачено, що реформа Служби безпеки України має на меті створення динамічної, укомплектованої високопрофесійними фахівцями, забезпеченої сучасними матеріальними і технічними засобами спеціальної служби, здатної ефективно захищати державний суверенітет, конституційний лад і територіальну цілісність України. При цьому буде забезпечено концентрацію зусиль, зокрема, на забезпеченні державної безпеки у сферах боротьби з тероризмом, економічної, інформаційної, кібернетичної безпеки.

На виконання вищезазначеної Стратегії був прийнятий Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII. Так, ч. 4 ст. 3 Закону встановлює, що державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, кібербезпеки України тощо².

Прийняттю ЗУ «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII передувало розуміння, що чинне, на момент прийняття нового закону, законодавче регулювання відносин у сфері національної безпеки мало серйозні недоліки. Зокрема, Законом України «Про основи національної безпеки України» була недостатньо чітко визначена сфера національної безпеки. Як загрози національній безпеці закріплені різні негативні чинники розвитку суспільства та держави, попри те, що їх подолання не може бути забезпечене діяльністю органів сектору безпеки. Також закріплення на законодавчому рівні переліку загроз національній безпеці України та заходів реагування на них не відповідало практикам держав – членів Європейського

¹ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України": Указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015. Урядовий кур'єр, 2015. № 95

² Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. Голос України, 2018. № 122.

Союзу та НАТО, ускладнюючи визначення пріоритетів державної політики у сфері національної безпеки та вчасну реакцію на зміни безпекової ситуації.

У тому ж Законі також було відсутнє чітке розмежування повноважень державних органів, насамперед органів сектору безпеки, що ускладнювало міжвідомчу координацію, зокрема за умов тривалої агресії проти України, яка частково здійснюється у так званих «гібридних» проявах.

Невиправданим було і розділення Законів України «Про основи національної безпеки України» та «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави», оскільки забезпечення цивільного демократичного контролю є невід'ємною складовою реалізації державної політики у сфері національної безпеки.

Закон України «Про організацію оборонного планування» забезпечував регулювання планування у сфері оборони. В той же час існувала необхідність нормативного врегулювання планування у галузі цивільної безпеки та його узгодження з процесами планування у сфері оборони. Крім того, потребував законодавчого закріплення зв'язок між рішеннями органів вищої державної влади у сфері національної безпеки, діяльністю органів сектору безпеки, спрямованих на їх реалізацію, та наданням відповідних ресурсів задля забезпечення відповідної діяльності, спеціальні процедури контролю з боку парламенту за процесами планування у сфері національної безпеки.

Новий, чинний на теперішній час, ЗУ «Про національну безпеку України» був прийнятий з метою визначення механізмів керівництва у сфері національної безпеки та оборони, унормування структури і складу сектору безпеки і оборони, системи управління, координації та взаємодії його органів, запровадження комплексного підходу до планування у сфері національної безпеки і оборони для забезпечення сталого та ефективного цивільного демократичного контролю над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони. Закон містить п'ять розділів:

У Розділі I подано визначення термінів, які використовуються у Законі.

Розділ II закріплює правові засади та принципи державної політики у сфері національної безпеки і оборони, фундаментальні національні інтереси України, серед яких забезпечення державного суверенітету і територіальної цілісності, інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північно-Атлантичного договору.

Розділ III визначає засади та механізми цивільного демократичного контролю, повноваження у здійсненні такого контролю законодавчої, виконавчої й судової влади, органів місцевого самоврядування та громадянського суспільства.

Розділ IV визначає склад сектору безпеки і оборони та правовий статус основних органів, що входять до його складу, а також управління та координацію у сфері національної безпеки.

Розділ V регулює планування у сфері національної безпеки і оборони, визначає основні документи довгострокового планування, зокрема Стратегію національної безпеки України, Стратегію воєнної безпеки України, Стратегію громадської безпеки та цивільного захисту України, Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України, Стратегію кібербезпеки України, Національну розвідувальну програму, також порядок їх формування та реалізації у документах середньострокового та короткострокового планування¹.

Питання забезпечення фінансово-економічної безпеки держави набуло особливої актуальності для України, та стало предметом пильної уваги вчених-правознавців. Варто відзначити, що ситуація в зазначеній сфері постійно змінюється, так як інституційні перетворення спрямовані на вдосконалення соціально-економічних інститутів, що забезпечують реалізацію цивільних прав, підвищення ефективності системи державного управління та адміністративно-правового регулювання, розвиток людського капіталу та громадянського суспільства, стійке функціонування і розвиток національної економіки,

¹ Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про національну безпеку України».
URL: <http://zakon.rada.gov.ua>

подолання технологічного та промислового відставання. На теперішній час загальним стало розуміння того, що вирішити стратегічні завдання розвитку нашої держави можливо лише при комплексній модернізації економіки, державного управління, соціальної політики і правоохоронної системи.

Використання особливих форм і методів адміністративно-правового регулювання при забезпеченні фінансово-економічної безпеки обґрунтовується необхідністю своєчасного реагування на виникаючі загрози економічного, політичного і військового характеру, оскільки в даних умовах використання тільки звичайних традиційних правових механізмів не завжди призводить до бажаного результату.

Варто відзначити, що *державою є основним суб'єктом забезпечення фінансово-економічної безпеки, головну роль в ефективності забезпечення фінансово-економічної безпеки держави має відігравати адміністративне право, яке регламентує управлінську діяльність суб'єктів забезпечення фінансово-економічної безпеки.* Норми адміністративного права забезпечують реалізацію механізму управління в різних сферах життєдіяльності, встановлюють відповідні правові режими, які повинні стати ефективним інструментом адміністративно-правового регулювання в сфері фінансово-економічної безпеки держави.

В рамках проведення в нашій державі адміністративної реформи, головна мета якої полягає в оптимізації основних функції сучасної держави, повинні створюватися умови для розвитку економічних свобод господарюючих суб'єктів, визначатися стратегічні орієнтири подолання технологічної та промислової кризи, повинна реалізовуватися державна політика ефективного управління державною та комунальною власністю з залученням нових організаційних структур.

З огляду на вищезазначене, виникає потреба в аргументації взаємодії теорії адміністративного права та теорії управління за допомогою використання такого важливого поняття, як механізм реалізації норм адміністративного права суб'єктами забезпечення фінансово-економічної безпеки держави.

На сьогоднішній день, в Україні та світі, набуває все більшої розповсюдженості застосування нових форм і методів впливу держави на ринкові відносини, одним із видів яких є створення державних корпорацій – особливих суб'єктів публічного права, які поєднують в собі публічні і приватно-правові функції. Організації, які виконують публічні функції не є новим явищем в світовій економіці, проте, діяльність вітчизняних державних корпорацій в різних сферах економічної та соціальної діяльності обумовлена особливостями українських ринкових відносин, складністю їх становлення і специфікою правового статусу.

Найважливішою гарантією забезпечення фінансово-економічної безпеки України є Конституція – основний закон держави. Саме конституційні принципи ринкової економіки утворюють основи економічного ладу нашої країни, що утворюють фундаментальні підвалини соціально-економічного, правового і, зокрема, конституційного ладу. Конституція України є фундаментом системи застосування адміністративних заходів забезпечення фінансово-економічної безпеки як окремих господарських суб'єктів, так і держави в цілому.

На сучасному етапі суспільного розвитку фінансово-економічну безпеку слід розуміти, як стан захищеності фінансово-економічних прав та інтересів особистості, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз, що забезпечується наявністю юридичних приписів, заборон, обмежень, встановленням стандартів, нормативів в умовах здійснення різних видів господарської діяльності та контролю за нею. Не викликає сумнівів твердження щодо розуміння концептуальних засад сучасної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки держави, та наявність певних складнощів в силу своєї багатоаспектності, що передбачає розробку як теоретико-методологічних питань, так і безпосередньо правового механізму, основних напрямків, форм і методів реалізації фінансово-економічної безпеки держави.

Подальше вдосконалення та розвиток правового регулювання забезпечення фінансово-економічної безпеки сприятиме зміні структури

національної економіки, вибудовування ефективної моделі управління майном і активами, а також підвищення ефективності виробничої діяльності, що сприятиме посиленню фінансово-економічної безпеки держави і впорядкуванню механізму правового регулювання, пов'язаних із зазначеною сферою суспільних відносин.

Станом на теперішній час у науковій та навчальній літературі не склалося однозначного трактування дефініції фінансово-економічної безпеки, що визначає дискусійний характер даного питання. Так, за домінуючою на сьогодні науковою думкою, національна безпека держави має своєю складовою економічну безпеку держави, яка в свою чергу, включає до свого складу фінансову безпеку держави.

Розгляд поняття та змісту фінансово-економічної безпеки доцільно розпочати з більш загального визначення – економічної безпеки держави.

Заслуговують на увагу сучасні підходи до визначення сутності економічної безпеки. Перший підхід трактує економічну безпеку як невід'ємну частину національної безпеки, тобто це захищеність життєво важливих інтересів особистості, суспільства, держави в економічній сфері від внутрішніх і зовнішніх загроз. Другий підхід розкриває сутність економічної безпеки як «стан економіки», тобто економічна безпека – це стан економіки й інститутів влади, при якому забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціальна спрямованість політики, достатній оборонний потенціал, навіть при несприятливих умовах розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів. Третій підхід до визначення сутності економічної безпеки трактує економічну безпеку як сполучення або сукупність умов і факторів, що забезпечують певний необхідний рівень економічного розвитку країни. Четвертий підхід передбачає визначення економічної безпеки як якісного стану сукупності основних факторів суспільного виробництва в сполученні зі здатністю держави забезпечити їх ефективне захищене використання в національних інтересах і здійснювати економічну стратегію, адекватну викликам його мінливого

економічного простору, з метою досягнення стабільного, стійкого розвитку та самовдосконалення всього суспільства¹.

Нормативне визначення економічної безпеки закріплено, зокрема, наказом Мінекономрозвитку України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України». Так, **економічна безпека – це стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання.**

Фінансова безпека, у свою чергу, визначається, як багаторівнева система, яку утворює низка підсистем, кожна з котрих має власну структуру і логіку розвитку.

Фінансова безпека держави — це ступінь захищеності фінансових інтересів держави, стан фінансової, грошово-кредитної, бюджетної, податкової, валютної, банківської, інвестиційної, митно-тарифної, розрахункової та фондової систем, що характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, спроможністю держави ефективно формувати та раціонально використовувати фінансові ресурси, достатні для задоволення її потреб, шляхом виконання зобов'язань і забезпечення соціально-економічного розвитку.

Е. В. Шолохова, під фінансовою безпекою розуміє стан фінансів і фінансових інститутів, при якому забезпечується гарантований захист національних економічних інтересів, гармонічний та соціально спрямований розвиток національної економіки, фінансової системи та всієї сукупності фінансових відносин і процесів у державі, готовність і здатність фінансових інститутів створювати механізми реалізації і захисту інтересів розвитку національних фінансів, підтримка соціально-політичної стабільності

¹ Евса О. Что скрывает экономическая безопасность? URL: http://www.psj.ru/saver_people/detail.php?ID=66766

суспільства, а також формується необхідний і достатній економічний потенціал і фінансові умови для збереження цілісності й єдності фінансової системи, навіть при найбільш несприятливих варіантах розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів й успішного протистояння внутрішнім і зовнішнім загрозам фінансової безпеки .

Можна стверджувати, що система фінансової безпеки відіграє роль надсистеми, одночасно вона є і підсистемою економічної безпеки держави (яка, у свою чергу є складовою національної безпеки держави та міжнародної економічної безпеки).

До суб'єктів фінансової безпеки відносять: фізичних осіб, домашні господарства, населення в цілому, підприємства, установи, організації, галузі господарського комплексу, регіони, окремі сектори економіки, держава, міждержавні утворення, а також світові співтовариства.

Структурно фінансова безпека держави має *внутрішній і зовнішній аспекти.*

Фінансова безпека держави визначається рядом чинників, а саме: відповідними показниками державного та місцевих бюджетів, співвідношенням легальної та тіньової економіки, станом платіжного балансу, рівнем повернення коштів, які перебувають в обігу, до банків, обігом валютних коштів.

Зовнішнім виразом виступає, в першу чергу, фінансовий суверенітет, фінансова незалежність. Суттєвий вплив справляє розмір зовнішньої фінансової допомоги з боку міжнародних фінансових інституцій, економічних угруповань, урядів закордонних держав, обсяг іноземних інвестицій у національну економіку.

Створення ефективної системи фінансової безпеки держави передбачає виявлення і систематизацію подій, явищ, дій, настання або здійснення котрих безпосередньо або опосередковано може становити загрозу певному суб'єктові фінансової безпеки.

До основних загроз фінансовій безпеці держави відносять:

- недосконалість бюджетної політики і нецільове використання коштів бюджету;
- ефективність податкової системи, масове ухилення від сплати податків;
- значні обсяги державного та гарантованого державою боргу, проблеми з його обслуговування;
- різкі зміни рівня цін та курсу національної валюти;
- значна різниця співвідношення доходів найбільш і найменш забезпеченого населення та недостатня соціальна захищеність певних груп населення;
- невисокий рівень капіталізації банківської системи, невеликі обсяги довгострокового банківського кредитування та значний рівень відсоткових ставок із кредитів;
- залежність реформування економіки країни від отримання іноземних кредитів;
- низький рівень інвестиційної діяльності;
- зростання "тіньової" економіки, посилення її криміналізації, нелегальний відплив валютних коштів за кордон тощо.

Ступінь впливу загроз визначається на підставі розрахунку і моніторингу системи індикаторів та порівняння їх із пороговими значеннями. Індикатор (від лат. *indico* — вказую, визначаю) є елемент, що відображає процес або стан об'єкта спостережень, його якісні та кількісні характеристики.

Обґрунтована система індикаторів дає змогу оперативно здійснювати аналіз фінансової безпеки різних об'єктів, попереджувати розвиток негативних тенденцій, вносити необхідні корективи як у повсякденну діяльність, так і на перспективу, прогнозувати розвиток подій.

Залежно від специфіки досліджуваного явища визначаються порогові значення індикаторів, що не можуть визначатися шляхом точних розрахунків, а визначаються експертно на основі досвіду. У процесі встановлення порогових значень фінансової безпеки України слід також враховувати граничні рівні критеріїв, встановлених для країн — кандидатів на вступ до ЄС.

Рівень фінансової безпеки визначають багато *індикаторів*, основними з яких є: дефіцит бюджету, обсяги боргів держави, рівень інфляції, вартість банківських кредитів, рівень монетизації економіки, обсяг міжнародних резервів Національного банку України¹.

Забезпечення фінансової безпеки держави вимагає постійного моніторингу її індикаторів, таких як: рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет України; рівень монетизації ВВП; дефіцит державного бюджету; ступінь доларизації національної економіки; швидкість обігу готівки; ставка рефінансування НБУ; процентна ставка за банківський кредит та ін.

До складу фінансової безпеки входять: бюджетна, податкова, боргова, грошово-кредитна, валютна, банківська, інвестиційна безпека.

Бюджетна безпека в цілому складає основу фінансової безпеки держави. Бюджетна безпека – це стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що надає можливість органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції².

Бюджетну безпеку визначають за такими характеристиками, як:

- *ступінь збалансованості;*
- *цілісність бюджетної системи;*
- *ретельність складання, процедури розгляду та затвердження бюджету;*
- *обсяги бюджетного фінансування;*
- *наявність або відсутність бюджетних резервів;*
- *характер касового виконання бюджету;*
- *чисельність податкових пільг;*
- *дотримання бюджетної дисципліни.*

Проблеми бюджетної системи полягають не тільки у надзвичайно малих розмірах бюджету, але й у неякісному бюджетному плануванні. Прогнозні

¹ Оспіщев В.І. Фінанси: Курс для фінансистів: Навч. посіб. К., 2008. 567 с.

² Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Мінекономрозвитку України від 29.10.2013 № 1277. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

показники мають невизначеність, залежать від впливу непідконтрольних уряду чинників, що перетворює бюджет як фінансовий план на умовність і призводить до негативних наслідків.

Бюджетний дефіцит – перевищення видатків бюджету над його доходами. Рівень дефіциту бюджету визначається як відношення обсягу дефіциту до обсягу валового внутрішнього продукту. Є різні оцінки його граничного розміру. Згідно з даними міжнародної статистики "нормальна" величина бюджетного дефіциту в індустріально розвинутих країнах коливається у межах 3–4 % від розміру ВВП за середньосвітової його величини 4,5 %. Існує тенденція до стабілізації бюджетного дефіциту у середньосвітовому вимірі 4–5 % ВВП.

Серйозною загрозою бюджетній безпеці є перевищення реального бюджетного дефіциту над запланованим, що піддає сумніву ефективність роботи уряду та може спричинити труднощі у співпраці з міжнародними фінансовими організаціями.

Формування і стан державного бюджету залежить від проведення ефективної податкової політики. Гостра проблема полягає в надмірному оподаткуванні, що зумовлює масове ухилення від сплати податків. Високий рівень прибуткового податку з громадян (15 %) змушує їх приховувати свої доходи від оподаткування. Податок на прибуток підприємств (25 %) стримує розвиток виробництва, а ставка ПДВ (20 %) також зменшує попит населення. У свою чергу, недостатнє надходження податків до бюджету може сприяти збільшенню його дефіциту і, як наслідок, загрожувати фінансовій безпеці держави¹.

Станом на теперішній час в Україні продовжується перехід до ринкової економіки, поглиблюються процеси інтеграції та глобалізації, що призводить до зростання в багато разів значення податків у забезпеченні національної економічної безпеки.

¹ Оспіщев В.І. Фінанси: Курс для фінансистів: Навч. посіб. К., 2008. 567 с.

Податки є одним з головних джерел фінансових ресурсів, що акумулюються державою для забезпечення законодавчо встановлених, суспільно необхідних потреб. Надання державою суспільних благ і адміністративних послуг, пов'язаних із створенням нових робочих місць і підтриманням загальної зайнятості, соціальним забезпеченням і соціальним захистом, освітою та охороною здоров'я, правоохоронною діяльністю, фінансується переважно за рахунок податкових надходжень.

З податковою системою та податковою політикою пов'язані інтереси не тільки держави, а й усіх громадян, верств і груп населення, підприємств і організацій. Податки та податкова політика в сучасних умовах є одним із найважливіших об'єктів ринкових реформ. Податки впливають на стан економіки, бюджетної системи, фінансове забезпечення органів місцевого самоврядування, від них залежить здатність держави виконувати свої функції.

Беззаперечно, податкова безпека є важливим елементом системи забезпечення економічної безпеки держави.

На сьогодні в Україні відсутнє нормативно визначена дефініція «податкової безпеки держави». Науковці по-різному трактують дане поняття.

Так, В. В. Іщенко під податковою безпекою розуміє частину фінансової безпеки держави, яка визначається наявністю сформованої податкової системи, оптимальним рівнем оподаткування, що забезпечує достатнє наповнення за рахунок податкових надходжень дохідної частини бюджету для виконання державою своїх функцій, а також забезпечує розвиток реального сектору економіки та соціальний захист населення¹.

Л. М. Петренко надає визначення податковій безпеці як стану податкової системи, який характеризується стійкістю і стабільністю всіх її елементів, що передбачає спроможність захищати економічні інтереси держави і протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам, можливість реалізації і розвитку податкового

¹ Іщенко В. В. Податкова складова фінансової безпеки держави. Вісник економіки транспорту і промисловості, 2012. №37. С.35-40.

потенціалу країни, ефективне використання конкурентних переваг податкової системи в умовах глобалізації¹.

І. С. Луценко розглядає податкову безпеку як стан економіки та інститутів влади, при якому забезпечується гарантоване надходження податкових платежів до бюджету, забезпечується захист національних інтересів, соціальна спрямованість податкової політики, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів².

Можна виділити наступні критерії визначення податкової безпеки: ресурсно-функціональний, статичний і нормативно-правовий.

Зважаючи на багатогранність поняття податкової безпеки, складність взаємозв'язків і взаємозалежності різних її елементів, а також необхідність урахування економічних інтересів фізичних і юридичних осіб – платників податків, регіонів і держави з метою забезпечення стійкого економічного зростання, податкова безпека містить у собі такі рівні:

- національна податкова безпека;
- регіональна податкова безпека;
- податкова безпека платників податків.

Національна податкова безпека – стан економіки, який забезпечує гарантоване надходження податкових платежів у бюджет, що дозволяє забезпечити захист національних інтересів в умовах мінливого зовнішнього середовища.

Регіональна податкова безпека – це стан оподаткування в регіоні, що визначається рівнем місцевого оподаткування.

¹ Петренко Л. М. Податкова безпека як складова фінансової безпеки держави. Моделювання та інформаційні системи в економіці: зб. наук. праць; М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана», 2012. Вип. 86. С.89–98.

² Луценко І. С. Методичний підхід до оцінювання рівня податкової безпеки держави. Науковий вісник Херсонського державного університету, 2015. №12. С. 159-163.

Податкова безпека платників податків – це фінансово- економічний стан платника податків, який забезпечує мінімізацію податкових ризиків за умови дотримання податкової дисципліни¹.

Питання податкової безпеки повинні в обов'язковому порядку включатися в концепцію фінансово-економічної безпеки держави. Податкова безпека є також складовою частиною поняття «фінансово-економічна безпека», оскільки без протидії податковим ризикам, які безпосередньо впливають на фінансовий стан господарюючого суб'єкта, неможливе досягнення стану, при якому забезпечуються фінансова стабільність, а також поступальний, позитивний розвиток господарюючого суб'єкта.

Зміни і розвиток в системі податкової безпеки не можуть бути досягнуті:

- без вдосконалення інформаційних систем та аналізу;
- без підвищення науково-технічного потенціалу;
- без створення інформаційних технологій;
- без модернізації системи обліку платників податків;
- без застосування нових моделей аналізу і прогнозування в податкових органах;
- без удосконалення системи обліку платежів.

При оптимізації податкового адміністрування в інтересах податкової безпеки досягається соціальний, економічний і бюджетний ефект. Соціальний ефект – це збереження робочих місць, стабілізація соціальної обстановки в регіоні, збереження містоутворюючих підприємств. Економічний ефект визначається фінансовою стійкістю і платоспроможністю підприємства. Бюджетний ефект полягає в можливості виконання підприємством своїх

¹ Фролов С. М., Козьменко О. В., Бойко А. О. Управління фінансовою безпекою економічних суб'єктів [Текст] : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів економічних і юридичних спеціальностей усіх форм навчання. Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2015. 332 с.

зобов'язань перед бюджетом, своєчасному і повному перерахуванні податкових платежів і зборів¹.

У наказі Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» надається визначення борговій безпеці, як відповідному рівню внутрішньої та зовнішньої заборгованості, що враховує вартість її обслуговування та ефективності вживання внутрішніх і зовнішніх запозичень, а також оптимального співвідношення між ними, необхідний для задоволення загальних соціально-економічних потреб, при якому не створюється загроза суверенітету країни та її фінансовій системі.

На фінансову безпеку держави зовнішні борги справляють як позитивний, так і негативний вплив. З точки зору негативного впливу несвоєчасне отримання, неодержання чи одержання в розмірах, менших за необхідні, фінансової допомоги можуть призводити до невиконання ряду бюджетних програм, зниження рівня платіжного балансу, що має своїм наслідком, загрозу як бюджетній, так і фінансовій безпеці держави в цілому. В той же час, збільшення узагальнювальних об'ємних фінансових показників розміри зовнішнього боргу і грошові кошти на його обслуговування можуть становити загрозу фінансовій безпеці держави. З точки зору позитивної концепції, пов'язаної з браком коштів фінансова допомога від міжнародного співтовариства дозволяє вирішувати нагальні потреби країни, що покращить стан її фінансової безпеки.

До заходів підвищення боргової безпеки належать такі дії:

- *удосконалення законодавчого забезпечення формування внутрішньої та зовнішньої заборгованості;*

- *узгодженість зі стратегією економічного розвитку, прогнозом ВВП, платіжного балансу, резервів НБУ;*

¹ Лісовий Г. О. Податкова безпека України: загрози та ризики. Форум права, 2016. № 1. С. 162-168.

- поліпшення процесів формування, обліку, обслуговування та контролю державних запозичень;
- розробка системи індикаторів щодо стану сукупного державного боргу;
- визначення оптимального обсягу заборгованості, яка б задовольняла потреби держави та спонукала до підвищення соціально-економічного розвитку;
- переведення частини заборгованості у державні цінні папери;
- встановлення єдиних стандартів розкриття інформації про державний борг для звітування про обсяги всіх складових державного прямого та умовного боргів;
- проведення скоординованої політики співвідношення між зовнішніми і внутрішніми запозиченнями;
- розробка механізму контролю за дотриманням річного ліміту зовнішніх запозичень і граничного розміру зовнішнього державного боргу, включаючи міжнародні запозичення державними органами місцевого самоврядування;
- запровадження зваженої системи управління державним боргом, за допомогою якої приймалися б рішення залежно від ситуації, що склалася у фінансовій сфері¹.

Грошово-кредитну безпеку, на законодавчому рівні, визначають як стан грошово-кредитної системи, що забезпечує всіх суб'єктів національної економіки якісними та доступними кредитними ресурсами в обсягах та на умовах, сприятливих для досягнення економічного зростання національної економіки².

З метою забезпечення грошово-кредитної безпеки мають виконуватися наступні умови:

¹ Оспіщев В.І. Фінанси: Курс для фінансистів: Навч. посіб. К., 2008. 567 с.

² Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Мінекономрозвитку України від 29.10.2013 № 1277. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

- обсяг обігових коштів підприємств усіх форм власності повинен знаходитися на рівні, який забезпечує їх нормальне функціонування;
- рівень кредиторської та дебіторської заборгованості не перевищує встановлені нормативи;
- стабільне зростання обсягів безготівкових розрахунків при сплаті населення за товари та послуги;
- поступове зменшення обсягу тіньової економіки;
- емісія не перевищує встановлені нормативи;
- рівень доларизації грошового обігу не повинен перевищувати 10% грошової маси в національній валюті;
- повернення вітчизняних валютних коштів з-за кордону;
- дотримання балансу між грошовими доходами та витратами населення;
- обсяг наданих економіці кредитів мають забезпечувати фінансування обігових коштів підприємств (установ, організацій) у необхідних для їх стабільного функціонування розмірах¹.

Під валютною безпекою розуміють стан курсоутворення, який характеризується високою довірою суспільства до національної грошової одиниці, її стійкістю, створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняної економіки, залучення в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи, а також максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках².

О.І. Барановський визначає, валютну безпеку держави, як ступінь забезпеченості її валютними коштами, достатній для додержання позитивного сальдо платіжного балансу, виконання міжнародних зобов'язань, накопичення необхідного обсягу валютних резервів, підтримання стабільності національної грошової одиниці; стан курсоутворення, який створює оптимальні умови для

¹ Рожко О.Д., Алексанян Р.М. Грошово-кредитна безпека України та шляхи її забезпечення. *Международный научный журнал «Интернаука»*, 2017. № 2 (24), 2 т. С. 120-125.

² Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку України від 29.10.2013 № 1277. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

поступального розвитку вітчизняного експорту, широкомасштабного припливу в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи і максимально захищає від потрясінь на світових валютних ринках¹.

На жаль, сучасний стан українського валютного законодавства, під яким розуміється сукупність правових норм, які регламентують процедуру укладення угод з валютними цінностями у межах держави, угод між українськими організаціями та громадянами, а також іноземними організаціями та громадянами, та порядок ввезення, переказу, вивезення і пересилання з-за кордону національної та іноземної валюти та валютних цінностей, характеризується незакінченим реформуванням та відсутністю сталості.

Описана вище ситуація не дозволяє стверджувати про наявність в нашій державі чіткої національної валютної системи як такої, що є логічно завершеною сукупністю даних її взаємозалежних та взаємозв'язаних елементів, зокрема валюти, норм і правил їх застосування та взаємного обміну, використання як платіжних засобів, та грошово-кредитні відносини, які супроводжують застосування валюти, а також органи державної влади, які здійснюють регулювання випуску і обігу валютних коштів.

На теперішній час в Україні відсутній досконалий валютний ринок. Конкретно не визначені його суб'єкти, засади здійснення поточних валютних операцій та операцій пов'язаних із рухом капіталу, біржової активності, валютного хеджування та інше. Як наслідок відсутності нормативної та психологічної інфраструктури валютного ринку, на території нашої держави не спостерігається належної інтеграції всіх сегментів національного фінансового ринку, куди входить грошовий (зокрема, кредитний) ринок капіталів та валютного ринку, що характеризується недостатньо ефективним переміщенням ресурсів з одного на інший. Недостатня глибина існуючого "початкового" валютного ринку стало причиною підвищення рівня його ризикованості та плинності.

¹ Барановський О.І. Фінансова безпека : [монографія]. К.: Фенікс, 1999. 338 с.

Варто зауважити, що не тільки недосконалість валютного законодавства, а також відсутність майже до середини 1990-х років національної грошової одиниці (у істинному розумінні даної категорії), необхідного обсягу та складу валютних резервів, достатнього валютного паритету, можливості до конвертації останньої, обдуманого валютної політики, ефективного валютного контролю, а також не вивірений курс національної валюти, призводили скоріше до безсистемності в такій достатньо важливій для функціонування нашої держави сфері.

Саме тому в Україні надзвичайно важливо правильно визначитися з тим, що являє собою валютна безпека, що справляє вплив на її рівень, а також що потрібно зробити задля підвищення. Також, на нашу думку, варто розрізняти валютну безпеку держави, валютну безпеку господарюючих суб'єктів, валютну безпеку комерційних банків та валютну безпеку окремих громадян.

Валютну безпеку держави варто розглядати як:

- рівень забезпеченості її валютними ресурсами, достатній для додержання позитивного сальдо платіжного балансу, виконання міжнародних зобов'язань, накопичення необхідного обсягу валютних резервів, підтримання стабільності національної грошової одиниці;

- стан курсоутворення, який забезпечує оптимальні умови для сталого розвитку вітчизняного експорту, широкомасштабного притоку в державу іноземних інвестицій, інтеграції нашої країни до світової економічної системи, а також створює максимальний захист від потрясінь на міжнародних валютних ринках.

Під валютною безпекою господарюючих суб'єктів розуміють оптимально можливий при наявному нормативно-правовому регулюванні, валютної державної політики та стратегії, механізму валютного регулювання, рівень забезпеченості валютними коштами інфраструктури валютного ринку, необхідний для розрахунку з бюджетною системою, власними контрагентами, а також внутрішнім споживанням (соціально-економічний розвиток) та

накопичення із врахуванням дотримання валютної ефективності (належного рівня валютних виручки та витрат).

Валютну безпеку комерційних банків варто розуміти, як належне співвідношення зобов'язань комерційного банку в іноземній валюті до вимог (між рівнем зобов'язань за проданою валютою та обсягом вимог, між обсягом зобов'язань і обсягом вимог за купленою валютою).

В свою чергу, валютна безпека громадян розуміється як такий стан, при якому особисті витрати іноземної валюти не перевищують валютні надходження та заощадження.

Валютною державною стратегією багато в чому визначається валютна безпека держави.

Ключову роль в забезпеченні валютної безпеки країни відіграє організація валютного контролю в державі. Важливість забезпечення дієвого та оптимального валютного контролю обумовлена, насамперед, неможливістю безпосереднього регулювання Національним банком України іноземної валюти, яка перебуває в обігу, що потенційно може чинити вплив на загальну грошову масу. Починаючи від 1996 р. з метою забезпечення належного рівня міжнародної ліквідності на всеукраїнському рівні був створений механізм контролю за лімітом зовнішнього боргу, який започатковував процедуру ліцензування валютних кредитів від нерезидентів.

Головними загрозами валютній безпеці України визнаються:

- масштабне правомірне виведення нерезидентами та неправомірне виведення резидентами валютних грошових коштів за межі держави;
- "відмивання коштів" на території України;
- збільшення валютної заборгованості країни та вітчизняних господарюючих суб'єктів;
- здійснення заборонених законом валютних операцій;
- періодична наявність кризових явищ на міжнародному валютному ринку;
- небезпека запровадження валютної блокади;

- низький рівень офіційних валютних резервів та їх ліквідність;
- існування валютних ризиків (загрози валютних втрат через зміни курсу валюти, що можливо за період між укладенням угоди та проведенням платежу);
- небезпека підроблення іноземної валюти;
- перебільшена свобода на вітчизняному валютному ринку.

Забезпеченню оптимального рівня валютної безпеки держави створює загрозу і те, що незважаючи на вимогу, щоб сума кредитових проводок платіжного балансу України відповідала сумі дебетових, а загальне сальдо дорівнювало нулю, не завжди дотримується на практиці. Окреслена ситуація трапляється внаслідок того, що інформація щодо різних сторін одних і тих самих операцій надаються з різних джерел. Наприклад, експорт товарів відображений митною статистикою, а приплив іноземної валюти на розрахункові рахунки підприємств, установ чи організацій за поставки по експорту – банківською. Тут можна констатувати, що кожне з наведених джерел саме по собі не позбавлене певних вад.

Безсумнівно, загроза фінансовій безпеці нашій державі створюється, також внаслідок нецільового чи неефективного використання наданих Україні валютних кредитів МВФ, ЄБРР, Світового банку та інших міжнародних фінансових організацій, урядів закордонних держав.

Проблема формування ефективної системи валютної безпеки в Україні характеризується складністю та комплексністю. Щоб її вирішити необхідні такі кроки:

- запровадження конкретної і науково обґрунтованої валютної стратегії держави;
- правильна розстановка пріоритетів національної валютної політики;
- запровадження ефективного нормативно-правового регулювання, яке забезпечить прозоре функціонування валютного ринку на території країни, а також розроблення дієвих заходів стосовно недопущення його порушення;

- створення органу державної влади, відповідального за здійснення ефективного валютного контролю в країні, запровадження чіткої організації механізму валютного регулювання та нагляду;
- підтримання стабільності національної грошової одиниці, сприяння підвищенню її ролі в національній економіці;
- забезпечення контролю загальних обсягів і структури введення на територію країни та використання іноземної валюти як по галузях економіки, так і в географічному вимірі;
- контролю за недопущенням неефективного використання кредитних коштів від міжнародних фінансових установ, урядів іноземних держав та банків;
- найоптимальніше вирішення проблеми повернення незаконно виведених за кордон валютних грошових коштів;
- недопущення неконтрольованому відтоку валютних цінностей за межі України, а також неприпустимість «відмивання грошей» в середині країни;
- широке залучення валютних коштів населення до господарського обігу;
- акумулювання належних державних валютних резервів (із розрахунку необхідності наявності грошового еквіваленту тримісячному імпорту) та оптимізація системи їх регулювання;
- оптимізація діяльності інфраструктури валютного ринку держави;
- забезпечення проведення на Українській міжбанківській валютній біржі регулярних торгів;
- проведення збирання та оприлюднення національної статистичної звітності та сприяння доступності зазначеної інформації для суспільства, щодо наявності та руху валютних коштів в іноземній валюті українських підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, що забезпечить змогу проведення контролю та нагляду, і, як наслідок, комплексно аналізувати усі етапи руху іноземної валюти господарюючих суб'єктів в середині країни та за її межі, за дотриманням строків і джерелами наповнення й використання;

- оптимізація контролю з боку Національного банку України за національним валютним ринком готівкових коштів (контроль за амплітудою затвердження курсів валют обмінними пунктами, їх відмову безперешкодно продавати іноземну валюту, недотримання належного оформлення діловодства щодо проведених ними валютних операцій);

- забезпечення розробки, затвердження та запровадження зрозумілої системи порогових значень індикаторів валютної безпеки громадян, підприємств, організацій і установ, комерційних банків та держави;

- регулярний моніторинг міжнародного валютного ринку, з метою вчасного виявлення розвитку кризових явищ та вжиття обґрунтованих заходів стосовно мінімізації їх шкідливого впливу на національний валютний ринок;

- запровадження правоохоронними органами ефективних заходів стосовно недопущення та припинення незаконної діяльності конвертаційних центрів, випадків підроблення іноземної валюти та її контрабанди;

- протидія хибному інформуванню Нацбанком України міжнародних фінансових установ стосовно поточного стану реальних розмірів національних валютних резервів держави;

- активізація інтеграції внутрішнього валютного ринку із міжнародною валютною системою¹.

Забезпечення валютної безпеки держави має базуватися на розробленому механізмі, що включав би наступні складові: всебічний моніторинг національної економіки задля прогнозування та виявлення внутрішніх і зовнішніх загроз; затвердження порогових, гранично прийнятних значень індикаторів, недотримання яких може привести до нестабільності фінансової системи та валютної кризи; активізація зусиль держави на виявлення і запобігання ендогенних і екзогенних загроз національній валютній безпеці.

Дослідження загроз валютній безпеці держави зумовлює необхідність визначення їх джерел, як у зовнішньому, так і у внутрішньому середовищі,

¹ Користін О.Є., Барановський О.І., Герасименко Л.В., Доля Л.М., Калюк О.М. та ін. Економічна безпека: навчальний посібник. :К. «Правова єдність», 2010. 368 с.

аналіз рівня небезпеки шляхом визначення показників стану валютної системи, котрі в кількісній формі показують небезпеки валютній стабільності держави, мають достатню чутливість та високу сигнальну спроможність попереджувати суспільство, країну та господарюючих суб'єктів ринку щодо вірогідності збільшення валютних дисбалансів і початку валютної кризи.

Регулярний моніторинг та нагляд за системою показників, які характеризують стан валютної безпеки держави, становить собою важливе завдання НБУ та інших органів державної влади, що мають повноваження стосовно управління у валютній сфері. На підставі зазначеної інформації та порівняння фактичних показників з індикативними значеннями показників, створюється можливість починаючи з ранніх стадій виявляти загрози національній валютній безпеці, а також вчасно вживати заходи задля уникнення реалізації потенційних загроз.

У міжнародній практиці нараховується понад десять показників (індикаторів), котрі визначають стан валютної безпеки держави. Так, прийнятий режим керування курсом валют та показники, котрі показують розвиток валютного курсу, девальвацію чи ревальвацію національної грошової одиниці, розмір валютних накопичень та їх достатність, стан доларизації економіки, рівень довіри до національної валюти, показують не лише дієвість валютно-курсової державної політики, але й рівень валютної складової фінансової безпеки держави та фінансової безпеки в цілому та являються індикаторами її оцінки.

Варто зауважити, що офіційними індикаторами рівня валютної безпеки України, які передбачені «Методикою розрахунку рівня економічної безпеки України», затвердженої Наказом Міністерства економіки України № 60 від 02.03.2007 року є темпи зміни індексу офіційного курсу гривні по відношенню до долара США, рівень депозитної доларизації та обсяг міжнародних резервів у тижнях імпорту¹.

¹ Мелих О. Ю. Валютна безпека України: проблеми та шляхи підвищення у посткризовий період. Актуальні проблеми міжнародних відносин, 2012. Випуск 111 (Частина II). С. 60-75.

Під банківською безпекою розуміють стан фінансової стабільності банківських установ держави, що забезпечує змогу провадити ефективне функціонування банківської системи держави та захист від дестабілізуючих чинників (зовнішніх і внутрішніх) незалежно від умов її діяльності.

Вчений В. І. Соловйов пропонує визначення дефініції «банківська безпека держави» як такого стану діяльності банківської системи країни, за якого забезпечується: стабільне кредитування реального сектору економіки, висока доступність та ефективне використання кредитних ресурсів банківських установ, незалежність банківського капіталу від учасників нерезидентів¹.

Виділяють такі **індикатори безпеки банківської системи**:

- *відношення активів банків до внутрішнього валового продукту;*
- *розмір чистих внутрішніх активів Національного банку України (обсяг грошової маси та розмір емісії);*
- *обсяг чистих зовнішніх резервів центрального банку;*
- *частка активів недіючих банків у загальній сумі активів комерційних банків;*
- *частка іноземного капіталу у сукупному капіталі банківської системи та ін.*

Банківська безпека держави в цілому залежить від безпеки окремого банку та навпаки.

З метою підтримання належного стану фінансової безпеки банківської системи необхідним є наступний комплекс заходів:

- розроблення механізмів заміщення зовнішніх ресурсів;
- розміщення бюджетних коштів у банківській системі та залучення коштів населення;
- розширення ресурсних можливостей банківської системи й інструментів для управління нею;

¹ Соловйов В. І. Сучасний стан банківської безпеки України. Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції, 2011. № 4. С. 79–82.

- регулювання руху капіталів у напрямі зняття обмежень на приплив капіталу й посилення контролю за його відпливом за тіншовими схемами;
- поглиблення співпраці банків із центральним банком;
- посилення контролю за спекулятивними операціями;
- зниження рівня надлишкової грошової маси для обмеження її впливу на курс вітчизняної валюти¹.

Важливим завданням є розвиток розгалуженої системи інструментів та регуляторів, котрі здатні модернізувати фінансову безпеку банківської системи нашої країни шляхом підвищення рівня її антикризової стійкості.

Інвестиційну безпеку держави розглядають як рівень відповідності між розміром інвестицій держави за кордон та інвестиціями, що надійшли, та дозволяє забезпечити внутрішні потреби національної економіки та гарантує позитивний платіжний баланс країни.

Інвестиційна безпека держави являє собою ключовий елемент вирішення, на довгострокову перспективу, важливих соціальних проблем при ситуації, що характеризується інтенсивним економічним розвитком країни та окремих її регіонів в умовах євроінтеграції, пожвавлення глобалізаційних процесів, та забезпечення сталого розвитку в цілому.

Наявність інвестицій до країни, їх розмір та подальше використання визначають динаміку та якість процесів реформування в національній економіці держави в період постійних глобальних та локальних перетворень за умови належного рівня безпеки. Економічна безпека має своїм складовим елементом інвестиційну безпеку. В свою чергу остання, за своєю природою, є поняттям інтегральним, тому досягнення нею належних бажаних показників має сприяти належному рівню економічної, як складової, національної безпеки держави.

¹ Бригінець О.О. Правове забезпечення банківської безпеки держави Як структурного елемента фінансової безпеки держави. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2016. С. 137–140.

Як ключовий індикатор інвестиційної складової інвестиційно-інноваційної безпеки виступає можливість впровадження розширеного відтворення основного капіталу, а саме шляхом купівля новостворених основних засобів, використовуючи вітчизняні чи іноземні джерела фінансування, важлива роль відводиться також підтримці об'єктивного конкурентного середовища. Варто додати, що інвестиційна безпека держави великою мірою залежить від рівня інвестиційного клімату та дієвості державного регулювання національної економіки¹.

Визначальні індикатори, які характеризують інвестиційну безпеку держави:

- *доля у загальному обсязі капіталовкладень. Задля дієвого функціонування національної економіки та відновлення основних фондів загальний обсяг інвестицій (внутрішні капітальні вкладення й іноземні інвестиції) має бути в межах 20—25 % від внутрішнього валового продукту;*

- *доля іноземних інвестицій у загальному обсязі інвестицій держави;*

- *співвідношення прямих і портфельних інвестицій;*

- *величина іноземних інвестицій на душу населення;*

- *рівень покриття потреби держави в інвестиційних ресурсах грошовою масою;*

- *частка бюджетних коштів у вартості інвестиційного проекту. У країнах із розвинутою ринковою економікою ця частка становить 35—40 %;*

- *оцінювання ризиків інвестиційних проектів².*

Забезпечення фінансової безпеки країни залежить від стану інвестиційного клімату, під яким розуміють сукупність правових, економічних, політичних та соціальних умов, які характеризують інвестиційну діяльність національних і зарубіжних інвесторів.

¹ Нікитенко Д.В. Стан інвестиційної безпеки України. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, 2015. С. 96–102.

² Оспіщев В.І. Фінанси: Курс для фінансистів: Навч. посіб. К., 2008. 567 с.

Країна повинна сприяти розвитку сприятливого інвестиційного клімату та забезпечити інвесторів гарантіями недоторканості їхнього капіталу та дієвим механізмом його повернення з отриманим прибутком. На теперішній час інвестиційний клімат України характеризується певними недосконалостями та негативним станом. Така ситуація пов'язана не в останню чергу з політичною нестабільністю, неналежним рівнем нормативно-правового забезпечення.

Створення та подальше вдосконалення системи інвестиційної безпеки в нашій країні має характеризуватися дотриманням антиінфляційної політики, дієвим намаганням скоротити бюджетний дефіцит.

Визначальними загрозами інвестиційній безпеці України є:

- відсутність дієвої інвестиційної стратегії;
- високий рівень інвестиційних ризиків;
- нестабільність політичної ситуації;
- недосконале нормативно-правове регулювання;
- зменшення рівня прибутку в джерелах фінансування інвестицій;
- обмеженість доступних фінансових коштів;
- загроза платіжної та бюджетної криз;
- відсутність дієвих механізмів переведення заощаджень населення в інвестиції;
- недостатній рівень кваліфікаційної підготовки фахівців;
- не сформованість ефективної системи страхування іноземних інвестицій.

Ключовим джерелом капітальних вкладень повинно стати ціле направлене інвестиційне використання грошових коштів від приватизації державного майна. В науковій літературі розрізняють наступні основні напрями активізації інвестиційного процесу через приватизацію:

- удосконалення законодавчого регулювання питань власності і земельних відносин задля унормування прав власності та повноважень землекористування, при забезпеченні прав власності на ряд об'єктів іпотеки;

- пришвидшення приватизації малих, середніх та великих підприємств та об'єктів незавершеного будівництва;
- поживлення інвестиційної активності населення та фінансових посередників;
- оптимізація регулювання ринку нерухомості;
- постприватизаційний контроль за роздержавленими підприємствами¹.

Значення інвестиційного процесу постійно посилюється як у зв'язку з розширенням галузей інвестування, а також через ускладнення структури національної економіки та появи нових загроз, через що інвестиційна діяльність, будучи однією з найбільш чутливих частин економічного розвитку є такою, що дуже реагує на дії чинників впливу – зовнішніх і внутрішніх. Рівень забезпечення інвестиційної безпеки, котрий аналізувався в даному дослідженні, відображає низьку дієвість механізму управління інвестиційною діяльністю – інвестиційною державною політикою. Майже жоден індикатор, котрий засвідчує рівень інвестиційної безпеки держави, не відповідає не тільки дієвому значенню, але й навіть, можна стверджувати, що перебуває в незадовільному стані. Підводячи певний підсумок вищенаведеної аналітики варто зауважити, що до головних чинників, котрі знижують рівень інвестиційної безпеки національної економіки України, належать низький рівень валового нагромадження; неефективне спрямування інвестицій, недостатня кількість яких спрямовується до високотехнологічних галузей; зменшення питомої ваги вартості ново застосованих основних засобів, по відношенню до обсягів капітальних інвестицій; замалі обсяги прямих іноземних інвестицій до нашої країни; а також їх темпи приросту у відношенні з динамікою економічного зростання; неефективність наявної системи кредитування національної економіки через банківську систему; зменшення частки конкурентних ринків. При цьому варто зауважити, що наведені чинники є наслідком деградації фундаментальних засад правової держави з сильною економікою. А отже, слід говорити про важливість застосування результативних, а не декларативних

¹ Оспіщев В.І. Фінанси: Курс для фінансистів: Навч. посіб. К., 2008. 567 с.

заходів стосовно нейтралізації впливу дестимулюючих факторів інвестиційної діяльності, важливе місце серед яких посідає судова реформа, вдосконалення податкової системи, підвищення дієвості антимонопольного регулювання та ефективна боротьба з корупцією. Оскільки, з реформою ключових інститутів дотримання сприятливих умов для провадження інвестиційної діяльності виникають передумови для подальшого розвитку таких стійких ділових інститутів, як культура між контрагентами та рівень довіри між суб'єктами підприємницької діяльності, що повинно стати предметом подальших досліджень¹.

Таким чином, забезпечення фінансово-економічної безпеки є вирішальним фактором у забезпеченні всіх складових безпеки держави. **Основними напрямками забезпечення фінансово-економічної безпеки України є:**

- моніторинг, аналіз і прогнозування загроз фінансово-економічній безпеці в усіх сферах їх прояву;

- визначення критеріїв фінансової безпеки та їх порогових значень; - розроблення системи заходів та механізмів забезпечення фінансово-економічної безпеки країни;

- активізація діяльності законодавчих та виконавчих органів державної влади України щодо реалізації комплексу заходів, спрямованих на попередження та послаблення загроз національним фінансовим інтересам;

- підтримка на необхідному рівні стратегічних та мобілізаційних ресурсів держави².

Можна зробити висновок, що забезпечення фінансово-економічної безпеки залишається складною і багаторівневою проблемою, комплексне вирішення якої потребує зосередження зусиль фахівців різних галузей науки,

¹ Нікитенко Д.В. Стан інвестиційної безпеки України. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, 2015. С. 96–102.

² Іващенко О. В., Гельман В. М. Фінансово-економічна безпека держави. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки), 2013. № 2(1). С. 121-131.

техніки, управління, та особливо, правоохоронних структур. В свою чергу, зміст діяльності щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки полягає в підтримці правових та інституційних механізмів, а також ресурсних можливостей держави і суспільства на рівні, що відповідає національним інтересам держави, так як стан національної безпеки України безпосередньо залежить від економічного потенціалу країни і ефективності функціонування системи забезпечення національної безпеки.

Фінансово-економічну безпеку держави варто розглядати як систему показників, що включає в себе здатність економіки функціонувати в режимі розширеного відтворення, стійкість фінансової системи, раціональну структуру зовнішньої торгівлі, підтримку на необхідному рівні наукового потенціалу, збереження єдиного економічного простору і цілісності ринку, створення економічних і правових умов, що виключають криміналізацію суспільства, забезпечення необхідного регулювання економічних процесів, забезпечення належного рівня життя населення. Фінансово-економічна безпека суспільства на сьогоднішньому етапі розвитку відповідних правовідносин не носить абсолютний характер, оскільки в сучасних умовах посилюється міжнародний поділ праці. За таких обставин фінансово-економічна незалежність означає можливість контролю держави за національними ресурсами, досягнення такого рівня виробництва, ефективності і якості продукції, який міг би забезпечити її конкурентоспроможність та дозволити на рівних брати участь у світовій торгівлі.

Фінансово-економічна безпека суспільства визначається стабільністю і стійкістю національної економіки, чому сприяє правовий режим захисту власності у всіх її формах, створення надійних умов і гарантій для підприємницької діяльності. Фінансово-економічна безпека суспільства визначає здатність до саморозвитку і прогресу суспільства, у вигляді створення сприятливих умов для інвестицій і інновацій, постійної модернізації виробництва, підвищення освітнього, культурного і професійного рівня працівників в різних галузях економіки. Під фінансово-економічною безпекою

особистості потрібно розуміти такий стан, при якому забезпечуються правовий захист фінансово-економічних інтересів особистості, дотримання конституційних прав і обов'язків людини і громадянина.

Розуміння фінансово-економічної безпеки держави як основної і невід'ємної частини національної безпеки в правовій науці та законодавстві дозволяє по-новому підійти до заходів по її забезпеченню і виробити інноваційні шляхи усунення загроз безпеки. У зв'язку з цим посилюється значення встановлення правил, націлених на раннє прогнозування та мінімізацію загроз фінансово-економічній безпеці традиційного блоку, що виникають в результаті зміни економічної і політичної ситуації. При встановленні завдання функціонування ефективного державно-правового механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки в рішенні зазначених завдань ключове значення має приділятися формуванню постійного безперервного і комплексного моніторингу соціально-економічного розвитку і забезпечення фінансово-економічної безпеки України, що базується на системі оцінок стану національної безпеки і досягнення стратегічних національних пріоритетів, визначених Стратегією національної безпеки України, Концепцією забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері та ЗУ «Про національну безпеку України».

Стратегія національної безпеки України концептуально орієнтована, в першу чергу, на підтримку достатнього рівня виробничого, науково-технічного потенціалу, недопущення зниження рівня життя населення до граничних значень, що здатне викликати соціальну напруженість. Основними причинами, що викликають виникнення зазначених в Стратегії національної безпеки України загроз, є нестійкість фінансового становища підприємств, несприятливий інвестиційний клімат, збереження інфляційних процесів та інші проблеми, пов'язані з фінансовою дестабілізацією в економіці.

До теперішнього часу в науці та правозастосовній практиці не вироблені концептуальні засади забезпечення фінансово-економічної безпеки держави, що породжує різночитання у вживанні даного терміну в законодавстві і

проблеми в правореалізації. Відсутність концепції забезпечення фінансово-економічної безпеки держави призводить до певних складнощів та суперечностей при застосування положень Стратегії національної безпеки України. Незважаючи на досить значну кількість постанов уряду з різних економічних питань і окремих аспектів забезпечення фінансово-економічної безпеки, доводиться констатувати відсутність спеціального акту, який стверджує план реалізації Стратегії національної безпеки України, що викликано відсутністю концептуального опрацювання даного напрямку.

Варто виділити наступні **напрями забезпечення фінансово-економічної безпеки держави:**

- *регламентація господарської діяльності, що утворює систему нормативно-правових актів для господарюючих суб'єктів, що визначають їх права і обов'язки, міру взаємної відповідальності, в тому числі і введення заборон, націлених на недопущення шкоди фінансово-економічній безпеці держави, суспільства і окремих фізичних осіб;*

- *формування організаційно-економічних структур, що забезпечують належний контроль за дотриманням вимог забезпечення фінансово-економічної безпеки;*

- *вироблення соціально-економічної політики, визначення і результативне застосування механізмів реалізації адміністративно-правового регулювання забезпечення фінансово-економічної безпеки як особливого виду регулювання соціально-економічних процесів.*

При запровадженні зазначеного комплексу заходів важливо враховувати особливості національних інтересів в сфері забезпечення фінансово-економічної безпеки, динаміку сучасних викликів і загроз, прийняття цілеспрямованих заходів з протидії даними загрозам, що включають встановлення адміністративно-правового режиму і відповідальності суб'єктів забезпечення фінансово-економічної безпеки за їх виконання.

До заходів з регулювання в сфері забезпечення фінансово-економічної безпеки належать:

- *нормативно-правове регулювання в сфері забезпечення фінансово-економічної безпеки;*
- *розробка і реалізація національних, галузевих цільових та регіональних програм у сфері забезпечення фінансово-економічної безпеки;*
- *сприяння в просуванні технологій в сфері забезпечення фінансово-економічної безпеки на внутрішньому і світовому ринках;*
- *інформаційне забезпечення в сфері фінансово-економічної безпеки та ін.*

Сучасний стан формування нормативної-правової бази в Україні в сфері державного регулювання фінансово-економічної безпеки характеризується, з одного боку, знаходженням останнього на етапі становлення, еволюції та перетворення, консолідації вітчизняних правових норм на основі використання позитивного зарубіжного досвіду, з іншого боку, варто відзначити, певну поспішність, непродуманість прийнятих правових актів, наявність суперечливого, непослідовного нормотворчого процесу, недостатньої розробленості ряду положень законодавства у сфері забезпечення фінансово-економічної безпеки, невиконанням прийнятих законів, переважанням галузевого, точкового правового регулювання над системним, комплексним. Процес оптимізації законодавства в сфері адміністративно-правового регулювання забезпечення фінансово-економічної безпеки не можна розглядати як остаточно завершений. На основі концептуальних перетворень законодавства у зазначеній сфері необхідно виробити сталий механізм забезпечення фінансово-економічної безпеки, попередження появи нових загроз, гармонізації нормативно-правової бази, усунення колізій у нормативних актах про забезпечення фінансово-економічної безпеки на різних рівнях.

Ключовим напрямком забезпечення фінансово-економічної безпеки при існуючій системі міжнародного поділу праці є стимулювання виробництва наукомісткої високотехнологічної продукції, яка реалізується за допомогою забезпечення науково-технологічної безпеки. Крім того, важливе значення в концепції забезпечення фінансово-економічної безпеки повинна зіграти достатній ступінь економічної незалежності, яка реалізується за допомогою

забезпечення продовольчої, сировинної, енергетичної та фінансової безпеки. Таким чином, інституціональне перетворення економіки являє собою перспективний і доцільний шлях концептуальних засад забезпечення фінансово-економічної безпеки з подальшим вдосконаленням на цій платформі комплексного адміністративно режиму її забезпечення.

Дослідивши зміст заходів, напрямків та принципів адміністративно-правового регулювання забезпечення фінансово-економічної безпеки держави, суспільства і особистості, можна стверджувати, що принципи адміністративно-правового регулювання забезпечення фінансово-економічної безпеки засновані на принципах економічного порядку, закріплених в Конституції України та є основою конституційного ладу України. Таким чином, правове забезпечення фінансово-економічної безпеки здійснюється в рамках основних принципів економіки, які отримали закріплення в Основному Законі держави і можуть бути визначені як принципи ринкової економіки. У той же час забезпечення даних принципів не повинно сприйматися як обов'язок органів державної влади утримуватися від втручання в діяльність господарюючих суб'єктів.

Нормативно-правові акти, що встановлюють правовий режим забезпечення фінансово-економічної безпеки, повинні відповідати критеріям відкритості у контексті правового становища суб'єктів адміністративно-правового режиму забезпечення фінансово-економічної безпеки і правовідносин між ними. Також, нормативно-правові акти мають містити переліки підстав для можливого застосування, в ході реалізації адміністративно-правового режиму забезпечення фінансово-економічної безпеки, заходів адміністративно-правового впливу, котрі повинні бути вичерпними, що виключатиме розширене тлумачення і можливі зловживання.

За теперішньої фінансово-економічної ситуації державою використовуються більш м'яким форми правового регулювання, властиві цивільно-правовому регулюванню. В першу чергу це стосується інструментів правового регулювання, які характеризуються такими методами, як узгодження, стимулювання і переконання. Таким чином, сучасному стану справ

в сфері забезпечення фінансово-економічної безпеки держави властиві такі принципи, як «рівність учасників правовідносин», а також «взаємовигідна співпраця» державної влади і господарюючих суб'єктів приватного сектора економіки.

Імперативний вплив на економічні процеси без належного теоретичного обґрунтування в українській національній економіці може створити серйозні проблеми, зокрема, вектор правового розвитку сучасних фінансових систем і провідних національних економік свідчить про зростання ролі державного регулювання в економічній сфері.

Підсумовуючи, варто зазначити, що забезпечення фінансово-економічної безпеки країни не є задачею лише якогось одного державного органу. Система фінансово-економічної безпеки повинна підтримуватися всією системою державних органів, всіма ланками і структурами економіки, загальне керівництво якої покладено на Президента України та Кабінет Міністрів України в організації розробки та реалізації заходів щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки. Суб'єкти забезпечення фінансово-економічної безпеки розрізняються за своєю природою, цілям і статусу, що вимагає ретельного аналізу їх функцій, постійного контролю та координації дій в напрямку забезпечення фінансово-економічної безпеки в рамках діяльності спеціального національного органу щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Які існують структурні елементи фінансової безпеки держави?
2. Які визнаєте загрози фінансовій безпеці держави?
3. Що є основними напрямми забезпечення фінансово-економічної безпеки України?
4. Які наукові підходи до розуміння змісту фінансово-економічної безпеки Вам відомі?
5. Яке місце займає фінансово-економічна безпека держави у національній безпеці держави?
6. Які Ви знаєте заходи регулювання у сфері забезпечення фінансово-економічної безпеки держави?
7. Що складає нормативно-правову базу в сфері державного регулювання фінансово-економічної безпеки України?
8. Які характеристики має сучасний стан забезпечення фінансово-економічної безпеки України?

2.2. Фінансово-економічна безпека підприємства

В умовах поглиблення фінансової кризи підприємства приватного сектору намагаються впроваджувати в роботу ефективну антикризову політику. Постійне підвищення рівня ризиковості господарської діяльності створює можливість стати фактором значного зниження рівня фінансової стійкості та платоспроможності підприємства, що в майбутньому може призвести до банкрутства підприємства, та потребує, в свою чергу, від кожного суб'єкта господарської діяльності створення і втілення в життя досконалої системи фінансово – економічної безпеки.

Фінансово – економічна безпека (ФЕБ) підприємства це складна система, що містить в собі певний набір характерних опцій, що дозволяють забезпечити раціональність та ефективність використання економічних ресурсів: фінансових, матеріальних, трудових та інформаційних.

ФЕБ підприємства створюється для досягнення найвищої стабільності та ефективності його функціонування, а також для створення передумов для подальшого розвитку, шляхом проведення своєчасного аналізу, направлено на виявлення, запобігання та недопущення в подальшому зовнішніх і внутрішніх не безпек та загроз будь – якого характеру, які можуть призвести до втрати стабільної роботи підприємства.

В свою чергу, вектор ФЕБ зумовлений на створення відповідних умов, необхідних для виявлення і успішного подолання явищ кризового характеру у діяльності суб'єкта господарювання для того, щоб реалізація цілей і завдань, визначених статутом підприємства, досягалась на запланованому рівні.

ФЕБ підприємства є досить динамічною ознакою, показники якої під впливом загроз та чинників зовнішнього та внутрішнього характеру є досить мінливими.

Отже, із вказаного вище можна дійти висновку, що **фінансово – економічна безпека підприємства – це такий стан, який створює умови для забезпечення збереження фінансово-економічних інтересів суб'єкта господарювання від негативних факторів зовнішнього та внутрішнього**

середовища, з одночасним створенням умов, необхідних для успішної діяльності та розвитку цього підприємства.

Ну думку Фролова С.М., розрізняють такі критерії визначення ФЕБ підприємства: функціональний, статичний і ресурсний, сутність яких розкрита у поданій нижче таблиці.¹

ФЕБ підприємства	
Критерій	Сутність
Функціональний	Захищеність та збереженість фінансово – економічних інтересів від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз (здатність їх віднайти, усунути (нейтралізувати) та не допустити в подальшому)
Статичний	Стан фінансово – економічного підйому, що має риси збалансованості, стійкості, стабільності роботи підприємства згідно його стратегічних цілей
Ресурсний	Здатність фінансово – економічної системи здійснювати забезпечення безперервним виробництвом і відтворенням достатнього обсягу фінансових, трудових та матеріальних ресурсів

Процес забезпечення ФЕБ підприємства складається з **декількох етапів**.

I. Сутністю **першого етапу** є встановлення причин виникнення та виду негативного впливу на підприємство. Негативні впливи, які можуть загрожувати ФЕБ підприємства, можуть мати в собі як об'єктивний, так і суб'єктивний характер.

До негативних впливів суб'єктивного характеру відносяться, в більшості випадків, внутрішні та зовнішні впливи, визначальним фактором яких є

¹ Фролов С.М., Управління фінансово-економічною безпекою підприємства: сутність і механізм забезпечення, Управління фінансовою безпекою економічних суб'єктів, Суми, ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України», 2015, URL https://pidruchniki.com/78180/finansu/upravlinnya_finansovoyu_bezpekoju_ekonomichnih_subyektiv

усвідомлені дії (а іноді і бездіяльність) людей та інших суб'єктів економічного ринку (наприклад конкурентів), а також неякісна робота її працівників або партнерів (недбалість). Результатом цих дій є нанесення економічної шкоди підприємству.

За для недопущення в роботі підприємства зазначених негативних факторів, доцільним є проведення внутрішнього аудиту на предмет виявлення реальної взаємодії всіх структурних підрозділів підприємства між собою. Внаслідок отриманих результатів, з метою підвищення рівня ФЕБ, керівник підприємства може прийняти рішення щодо зміни кадрового складу підприємства, враховуючи його галузеву специфіку роботи. Пропонуємо зупинитися на зазначеному методі детальніше та розглянути його сутність та механізм втілення в роботу підприємства.

На думку Олійника С.О., до функціональних складових ФЕБ слід віднести такі: техніко-технологічна, фінансова, інтелектуально-кадрова, нормативноправова, екологічна, інформаційна, силова та інші. Вони є важливими факторами в системі економічної безпеки суб'єкта господарювання. Ефективне управління вказаними секторами забезпечує сталість функціонування такого підприємства та задовільний рівень прибутковості його роботи. Вказане вище управління забезпечується лише за умови правдивої та оперативної інформації облікової системи. Одним із ключових елементів управління підприємством, яким дає змогу значно підвищити рівень вірогідності облікової інформації та, як наслідок, забезпечення стану стабільної роботи підприємства, є система внутрішнього аудиту.

Метою внутрішнього аудиту підприємства є пошук шляхів, які направлені на підвищення ефективності роботи суб'єкта господарювання та його структурних підрозділів. Завдання внутрішнього аудиту - це діагностування внутрішніх загроз ФЕБ підприємства в процесі здійснення управління його господарською діяльністю.

Головною ціллю внутрішнього аудиту є:

- 1) підвищення рівня організації та управління виробництвом, з одночасним виявленням та застосуванням резервів для його зростання;
- 2) вдосконалення організації роботи суб'єкта господарювання;
- 3) запобігання невикористаним втратам економічних ресурсів підприємства;
- 4) допомога працівникам підприємства в підвищенні ефективності виконання їх стратегічних функцій та виконання своїх службових обов'язків на найвищому рівні;
- 5) інформування органів управління підприємства в частині надання інформації з поточних питань;
- 6) діагностування стану економічної безпеки підприємства та визначення можливого рейдерського захоплення власності та майна підприємства.

Характер аудиту та особливості процедури його проведення будуть відрізнятися в залежності від складових ФЕБ, щодо яких проводиться аудит, та профільної орієнтованості діяльності підприємства.

Країни з більш розвинутою ринковою економікою довели, що для проведення певної перевірки є за доцільне створення спеціальної служби внутрішнього аудиту, співробітники якої досконало знають організаційну специфіку, економічну структуру, управлінську структуру, об'єкти контролювання, коло питань, які будуть порушені під час перевірки, володіти методикою та технікою проведення перевірки, знати законодавчі та нормативні акти, здатні на якісне опрацювання матеріалів перевірки, визначити шляхи упередження та ліквідації втрат і недоліків, резерви ефективності всіх видів діяльності суб'єкта господарювання, захистити законні інтереси власників в судових інстанціях¹.

Впровадження внутрішнього аудиту в системі ФЕБ підприємства дає можливість збільшити рівень достовірності та точності бухгалтерської і фінансової інформації діяльності підприємства, а також здійснення контролю над усією господарською діяльністю підприємства в оперативному режимі.

¹Майданевич Ю. П. Проблеми організації внутрішнього аудиту на підприємствах / Ю. П. Майданевич // Міжнародний збірник наукових праць. – 2009. – №1. – С. 250.

Результати проведеного внутрішнього аудиту підприємства є суто внутрішнім управлінським інструментом.

Порядок проведення внутрішнього аудиту підприємства може визначатися затвердженим графіком (тобто планово) або одноразово (як планово, так і позапланово). Однак за умов одноразового його проведення постає питання у пошуку відповідних спеціалістів, які здатні провести такий аудит на підприємстві. У випадку проведення аудиту за графіком така проблема не виникає, оскільки аудиторський відділ функціонує на підприємстві штатно (на постійній основі). Необхідно також вказати, що практична користь від запровадження роботи аудиторського відділу для кожного окремого підприємства буде своєю. Створення відділу внутрішнього аудиту на малих підприємствах не принесе значних результатів, оскільки це є доволі витратно (з причини необхідності мати у своєму штаті спеціальних фахівців). На великих та середніх підприємствах створення відділу внутрішнього аудиту, що може дати значний поштовх у системі вдосконалення забезпечення ФЕБ підприємства, буде більш раціональним.

На думку Л. Будович, з якою ми погоджуємося, внутрішній аудит ФЕБ підприємства - це інструмент не тільки для можливості оцінювання економічної безпеки, а і управління фінансовими ризиками підприємства загалом. Запобігання порушенням сталого стану економічної безпеки суб'єкта господарювання означає захист соціальних, інформаційних та економічних інтересів. Таким чином, внутрішній аудит економічної безпеки підприємства стає інструментом економічного менеджменту¹.

Для проведення внутрішнього аудиту ФЕБ суб'єкта господарювання за доцільне вважаємо встановити таку послідовність дій:

Стадії	Основні процедури
Підготовча	Визначення об'єкта перевірки; призначення складу аудиторів експертів; визначення періоду проведення

¹Будович Л. Аудит безопасности предприятия как метод оценки эффективности управления системой безопасности / Л. Будович // Власть. – 2007. – №02. – С. 47–50.

	аудиту, обсягу та масштабу із зазначенням конкретних строків виконання роботи; затвердження плану проведення та програми аудиторської перевірки підприємства
Основна	Аналіз результатів попередньої перевірки; аналіз стану економічної безпеки підприємства, що перевіряється; збір, фіксування і перевірка статистичних даних з результатами наявних показників небезпек і загроз; оцінка результатів перевірки; складання акту (звіту) про результати проведеної перевірки відповідно до програми перевірки;
Завершальна	Узагальнення та розробка рекомендацій для управлінського складу підприємства щодо усунення недоліків у забезпеченні ФЕБ підприємства

Дані та відомості, отримані під час аудиторської перевірки, вносяться до робочих документів. На підставі цих документів аудитор робить висновки за результатами перевірки та складає відповідний акт.

Перевірка кожного етапу, який вказано в програмі проведення перевірки, повинна супроводжуватись з одночасним документуванням його результатів.

Разом з тим, під час розробки плану роботи підприємства на рік або на декілька років (стратегії), внутрішні аудитори, залучаючись до цього процесу, визначають основні зони ризику, а згодом розподіляють фахівців та ресурси часу так, щоб сфери діяльності з найбільшим ризиком були перевірені першочергово.

З метою підвищення ефективності та якості роботи відділу внутрішнього аудиту суб'єкта господарювання, необхідно чітко визначення та затвердження його повноважень з одночасним посиленням значення процесів внутрішнього аудиту на практиці.

Отже, погоджуючись із Олійником С.О. вважаємо, що основними проблемними аспектами внутрішнього аудиту є, насамперед, недостатнє методологічне і нормативне забезпечення, що в свою чергу призводить до нерозуміння методів, принципів, методології і процедур внутрішнього аудиту, відсутність внутрішніх розробок, направлених на організацію та методику внутрішнього аудиту на

підприємстві. Внаслідок цього успішний результат проведеного аудиту залежить здебільшого від власного практичного досвіду аудитора.

Під час створення на підприємстві відділу (або служби) внутрішнього аудиту необхідно розробити відповідне Положення про внутрішній аудит, де необхідно зазначати вимоги до проведення аудиту (методичні, документальні та організаційні). За наявності достатньої методологічної та нормативної бази, внутрішніх стандартів і типових форм, впровадження інституту внутрішнього аудиту на підприємстві може дати змогу забезпечення ефективного функціонування, стабільності та, відповідно до визначених цілей, розвиток підприємства в умовах ринкової конкуренції, з одночасним зберіганням та продуктивним використанням ресурсів та потенціалу суб'єкта господарювання, своєчасного виявлення та мінімізації комерційних, фінансових та інших ризиків в управлінні підприємством.¹

Отже, використовуючи внутрішній аудит, підприємство може значно підвищити рівень ефективності організації системи ФЕБ, що дає позитивні результати в його роботі.

II. На **другому етапі** процесу забезпечення ФЕБ підприємства необхідно визначити його фінансовий стан та надати оцінку поточного рівня її безпеки як фінансової, так і юридичної. При цьому детально аналізується існуюча загроза негативних впливів на безпеку підприємства та можливі збитки від цих впливів. Важливою складовою створення ефективного та дієвого механізму забезпечення ФЕБ підприємства є розробка способу захисту від можливої рейдерської загрози.

Ми вважаємо, що алгоритм протидії рейдерству на підприємстві повинен мати такі складові сегменти:

- виявлення, дослідження та своєчасне відстеження ознак, які можуть свідчити про можливу рейдерську атаку;

¹С. О. Олійник, «ВНУТРІШНІЙ АУДИТ У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА» Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер. : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. - 2013. - Вип. 181(3). - 218. URL http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnaeu_econ_2013_181%283%29__42.

- моніторинг та узагальнення сучасних способів та механізмів застосування рейдерських захоплень майна підприємства;
- створення ефективної системи запобігання рейдерству (антирейдерська стратегія);
- розробка системних методів оперативного захисту від рейдерства, яке вже відбувається;
- розробка методів, які унеможливають рейдерські атаки підприємства в майбутньому, а також розробка та застосування способів протидії.

Для забезпечення ефективного захисту підприємства від можливих рейдерських замахів, його керівникам (або власникам) необхідно застосовувати сучасні методи моніторингу рейдерських захоплень бізнесу, знайомитись з новими механізмами рейдерських атак, що значно підвищує шанси підприємства на їх уникнення або ж протидію з найменшими витратами фінансово – економічних ресурсів.

Так, спираючись на дослідження науковців¹, виокремимо такі основні способи захоплення майна підприємств:

- 1) закупівля акцій (метод «дружнього поглинання»), реалізація якого відбувається шляхом добровільної купівлі (чи продажу) контрольного пакета акцій підприємства;
- 2) здійснення додаткової емісії акцій, за допомогою якої є можливість в законний спосіб отримати відповідний контроль над підприємством;
- 3) фіктивне банкрутство, яке реалізується через створення фіктивної податкової та кредиторської заборгованості (іншими словами: підприємство, яке є об'єктом рейдерського захоплення, всіма можливими способами робиться боржником з одночасним здійсненням тиску щодо сплати боргу, за яким слідує звернення до судових інстанцій з мотивом визнання підприємства - боржника банкрутом з подальшим продажем його активів та майна в інтересах суб'єкта загрози);

¹Концевич О.К., А.Ю. Дернова Боротьба з рейдерством в Україні: основні схеми здійснення та шляхи подолання.
URL: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=71683>.

- 4) банкрутство підприємства з одночасним подальшим придбанням його майна (рейдер здійснює пошук підприємства із простроченою заборгованістю та ініціює порушення справи про його банкрутство; одночасно в ЗМІ ділова репутація такого підприємства штучно погіршується, що призводить до псування його відносини із іншими суб'єктами економічного ринку);
- 5) реприватизація, що зумовлює перегляд попередньої приватизації з метою пошуку механізму для скасування її у суді;
- 6) корпоративний шантаж, сутність якого полягає в тому, що агресор шантажем перешкоджає веденню поточної господарської діяльності підприємства;
- 7) захоплення силою, яке здійснюється із залученням державного правоохоронного сектору чи приватних охоронних структур з одночасним залученням та використанням фальсифікованих судових рішень;
- 8) менеджмент – контроль, що використовується в умовах відсутності можливості викупу контрольного пакету акцій підприємства або тоді, коли застосування механізму фіктивного банкрутства підприємства є неможливим (реалізується через шантаж, погрози або підкуп керуючої ланки підприємства, внаслідок чого рейдер отримує відповідні важелі впливу);

Однак, навіть незважаючи на значну кількість можливостей здійснення рейдерського захоплення бізнесу, майже кожен керівник підприємства зможе розпізнати ознаки майбутньої рейдерської атаки. Ознаками, які є передумовами рейдерства (та які повинні спонукати керівництво підприємства до активних заобіжних дій), є:

- 1) несподіване та неочікуване надходження на адресу підприємства кореспонденції від органів державної влади чи судів (або від інших осіб; свідчить про створення видимості реалізації різного характеру юридичних формальностей, необхідних для початку захоплення підприємства);
- 2) зненацький прояв уваги до ключових показників діяльності підприємства з боку акціонерів, які володіють відверто малим (менше 0,2%) відсотком акцій;

- 3) незаплановані та неочікувані перевірки підприємства інспекторами різних державних органів та інстанцій, які порушують звичний режим роботи підприємства;
- 4) порушення кримінальних проваджень проти керівників підприємства часто з надуманого (фальсифікованого) складу злочину, що ставить за мету дестабілізацію діяльності підприємства;
- 5) несподівана поява у ЗМІ неправдивої інформації про підприємство негативного характеру, що свідчить про реалізацію рейдерами засобів PR-атаки;
- 6) несподівана поява осіб, які з надмірним інтересом цікавляться боргами підприємства, або навіть їх скуповують (якщо зовні такі покупці є дрібними незалежними факторинговими установами, реально це може бути мережа, що захищає інтереси одного великого рейдера);
- 7) факти зникнення особливо важливих документів підприємства (зразків підписів його керівників, печаток, штампів).

Важливим елементом системи протидії рейдерству є впровадження та забезпечення ефективної робочої системи заходів, які мають на меті запобігання рейдерству. На думку Сабецької Т.І., ця система повинна включати такі етапи:

- 1) ефективну організацію системи підбору кадрів (компетентних, вірних та надійних фахівців) для роботи в органах управління підприємством;
- 2) створення та організацію ефективної роботи відділу правового забезпечення та служби інформаційної та фінансово-економічної безпеки;
- 3) залучення з метою охорони спеціалістів надійної і перевіреної служби безпеки із наявністю відповідного досвіду;
- 4) створення методів захисту комерційної таємниці суб'єкта господарювання;
- 5) моніторинг всіх можливих спроб та можливостей щодо отримання сторонніми невідомими особами відомостей про суб'єкта господарювання із зовнішніх джерел (реєстрів, кадастрів);

- б) формування мінімального контрольного пакета акцій суб'єкта господарювання (понад 50%), з метою усунення можливості формування рейдером контрольного пакета;
- 7) забезпечення та підтримка зацікавленості дрібних акціонерів у розвитку та збереженні підприємства (виплата певних дивідендів, надання привілеїв тощо) з метою упередження бажання відчуження свого пакету акцій стороній стороні;
- 8) обмеження доступу до управління та володіння підприємством сторонніх третіх осіб через створення акціонерного товариства закритого типу;
- 9) посилення правового захисту суб'єкта господарювання від захоплення через внесення до його статуту відповідних вимог та положень;
- 10) посилення фінансової безпеки підприємства через забезпечення підтримки його платоспроможності та фінансової стійкості, контролювання кредиторської заборгованості;
- 11) організацію центральної (головної) бухгалтерії не в основному, а в одному із дочірніх підприємств з метою уникнення стороннього доступу до фінансових відомостей;
- 12) організацію постійного системного внутрішнього аудиту фінансових та бухгалтерських документів, перевірку рівня їх захисту;
- 13) впровадження надійного зберігання штампів та печаток, установчих документів та свідоцтв на власність суб'єкта господарювання, забезпечення захисту їх від підробки;
- 14) встановити, що керівники суб'єкта господарювання не повинні підписувати порожніх аркушів, непрочитаних текстів угод, договорів або інших документів із сумнівним змістом.¹

З огляду на практику, універсальні способи забезпечення захисту підприємства від рейдерства або його проявів на сьогодні відсутні, проте за умови своєчасної розробки та запровадження комплексу превентивних заходів та методів, шанси

¹ Сабецька Т.І., «Механізми протидії рейдерству як складова формування стратегії економічної безпеки підприємства», Економіка і суспільство, випуск № 8, Мукачівський державний університет, 2017, с. 345.
URL http://www.economyandsociety.in.ua/journal/8_ukr/60.pdf

підприємства на уникнення рейдерської загрози, або її перебіг з найменшими фінансовими втратами, значно зростуть.

Опираючись на твердження науковців¹, вважаємо можливим втілення на практиці наступні форми захисту від поглинань і рейдерських захоплень:

1) захист інформації про засновників, власників (співвласників) та акціонерів товариства (підприємства);

2) під час укладання трудових договорів застосування методу «золотих парашутів», сутність якого полягає в тому, що при звільненні певних категорій працівників, на їй користь виплачується значна компенсація, що стає вагомим додатковим баластом за умови незаконного придбання підприємства – роботодавця;

3) зосередження значного пакета акцій за конкретними довіреними особами шляхом їх викупу у дрібних акціонерів (або за допомогою партнера для злиття), який має на меті позбавлення потенційного рейдера можливості зібрати контрольний пакет акцій;

4) метод «переливання капіталів», сутність якого полягає в тому, що у дочірні підприємства та структури переводяться найважливіші активи підприємства, які згодом відокремлюються від материнсько підприємства у самостійне, внаслідок чого рейдер захоплює підприємство без тих активів, які попередньо були у його полі зору та розробці;

б) PR-захист та інформаційна війна проти рейдера (в умовах стратегічно важливого значення для державних інтересів, окреме підприємство може отримати відповідну державну підтримку);

7) застосування методу укладання підприємством договорів зі своїми партнерами із наявністю секретних додатків, які передбачають можливість застосування стягнення певних боргів та додаткових штрафів, вимоги на які стають актуальними та вступають в силу у разі отримання агресором контролю над підприємством або його контрольним пакетом акцій;

¹Концевич О.К., А.Ю. Дернава Боротьба з рейдерством в Україні: основні схеми здійснення та шляхи подолання.
URL: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=71683>.

- 8) застосування методу «свідомого навішування боргу», що знижує фінансову привабливість підприємства перед рейдером;
- 9) метод часткової ліквідації, сутність якого полягає в тому, що за межі підприємства тимчасово виводяться окремі об'єкти або активи, які потрапляють у сферу інтересів рейдера;
- 10) метод розподілу майна та активів між спеціально створеними особами, внаслідок чого процес захоплення підприємства для рейдера значно ускладнюється.

Якщо ж керівництвом підприємства усвідомляється, що рейдерська атака на підприємство вже здійснюється, перелік заходів захисту має бути принципово іншим.

На думку Сабецької Т.І., думку якої із порушеного питання ми поділяємо, за вказаних обставин насамперед необхідно¹:

- 1) оцінити свідомо ситуацію та визначити замовника рейдерського захоплення та власне рейдера, (провести аналіз його минулого досвіду), мету захоплення (зповодіння майном, управління бізнесом тощо);
- 2) звернутися без зволікань до правоохоронних та державних органів із відповідною заявою про те, що підприємство готується до захоплення третіми особами;
- 3) розглянути ймовірну можливість проведення переговорів з рейдером, з метою урегулювання конфлікту та недопущення його подальшої ескалації;
- 4) забезпечити реалізацію плану оборони від рейдера, та, по можливості, і план дій та стратегію під час нападу, у випадку, якщо переговори не дали результатів або сторони не дійшли згоди;
- 5) якнайшвидше отримати відповідні виписки та витяги з Державних реєстрів щодо акцій підприємства, а також провести їх блокування у реєстрі акціонерів;

¹ Сабецька Т.І., «Механізми протидії рейдерству як складова формування стратегії економічної безпеки підприємства», Економіка і суспільство, випуск № 8, Мукачівський державний університет, 2017. с. 345.
URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/8_ukr/60.pdf.

- б) простежувати поведінку та реакцію акціонерів підприємства на вказані вище дії, по можливості не проводити «альтернативних» зборів акціонерів;
- 7) терміново здійснити викуп акцій у дрібних акціонерів для того, щоб не допустити формування агресором контрольного пакета акцій;
- 8) терміново сформувати пакет документів підприємства (завірені копії установчих документів, реєстру власників, свідоцтв про право власності, зразки почерку і підписів акціонерів і засновників, керівників та головного бухгалтера), за допомогою якого дієздатність підприємства буде збережена та допоможе забезпечити запровадження необхідних правових та звести втрати від атаки до мінімуму;
- 9) з певною періодичністю перевіряти приміщення підприємства, житло акціонерів із значною часткою підприємства на наявність компромату, що може дати змогу апелювати порушені сфальсифіковані кримінальні провадження проти керівництва підприємства, яке зазнало атаки;
- 10) терміново ліквідувати та сплатити найбільші борги підприємства та розробити систему дотримання платіжної дисципліни.

Запровадження вказаних вище заходів дасть змогу підвищити опір та стійкість підприємства щодо зовнішніх загроз його фінансово – економічній безпеці, що в подальшому значно знизить шанси потенційного агресора на успішну атаку¹.

Однак, в умовах забезпечення сталого функціонування підприємства та досягнення поставлених цілей, об'єктивно постає необхідність постійного забезпечення необхідного рівня ФЕБ, який залежить від спроможності керівництва підприємства ефективного запобігання та протистояння можливим загрозам, а також до ліквідації наслідків суб'єктивних та об'єктивних негативних впливів внутрішнього та зовнішнього середовищ. Для забезпечення вказаного принципу підприємством здійснюється розробка стратегії фінансово – економічної безпеки.

¹Сабецька Т.І., «Механізми протидії рейдерству як складова формування стратегії економічної безпеки підприємства», Економіка і суспільство, випуск № 8, Мукачівський державний університет, 2017. с. 348.
URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/8_ukr/60.pdf.

Визначення особливостей створення стратегії ФЕБ підприємства, на нашу думку, доцільно розпочати з аналізу підходів щодо визначення сутності даного поняття.

Таке поняття, як «стратегія» ввійшло до числа управлінських термінів у в середині минулого століття. Саме тоді відбувався перехід до переосмислення зазначеного поняття – від терміну військового (науки, техніки і мистецтва розгортання бою) до розуміння цього поняття з економічної точки зору. Запозичення «стратегії» з військової термінології зумовлене тим, що підприємства країн, де переважала ринкова економіка, у 50-і роки минулого століття опинились в умовах насичення ринку товарами та послугами та, як наслідок, зростанням конкуренції. З огляду на це, важливим є усвідомлення сутності стратегії ФЕБ, а також визначення необхідних умов, що сприятимуть її створенню.

Стратегія ФЕБ підприємства, на наш погляд, включає в себе сукупність методів та інструментів, які спрямовані на створення і розподіл фінансових ресурсів для забезпечення захисту фінансових та економічних інтересів суб'єкта господарювання, зменшення негативного впливу ризиків та загроз, досягнення підприємством фінансової сталості та економічного розвитку в умовах динамічного зовнішнього середовища.

Досить важливе значення для створення стратегії ФЕБ підприємства має врахування факторів ризику. Підприємству, виходячи з умов конкретної ситуації, необхідно визначити найбільш небезпечні із факторів внутрішнього та зовнішнього впливів, розробивши при цьому систему методів та заходів, спрямованих на їх своєчасне виявлення, попередження, нейтралізацію або хоча б послаблення. В ході моніторингу та аналізу цих факторів здійснюється пошук потенційних і реальних небезпечних ситуацій, в яких підприємство може опинитися, причин, умов і джерел їх зародження, розробляється система опрацювання попередніх необхідних заходів щодо їх усунення¹.

¹Орлик О.В. Аналіз факторів впливу на економічну безпеку підприємств та методи захисту від загроз і нейтралізації їх наслідків. Тренди та інновації в сучасній економіці. Харків : ХНУБА, 2015. – С. 161

Одним із багатьох негативних факторів для підприємства є швидка зміна зовнішньоекономічного середовища, до якого стратегія повинна налаштуватись та адаптуватись. Стратегія ФЕБ має бути тісно пов'язана із загальною стратегією розвитку підприємства суб'єкта господарювання.

Виділяється ряд наступних основних напрямків загальної фінансової стратегії суб'єкта господарювання, які наведені у таблиці:¹

Характеристика основних напрямків загальної фінансової стратегії підприємства	
Параметри	Характеристика напрямків
1. Стратегія створення та зосередження фінансових ресурсів суб'єкта господарювання	
Головна задача стратегічних рішень	- створення потенціалу формування фінансових ресурсів суб'єкта господарювання, актуального до потреб його стратегічного розвитку.
Стратегічні проблеми, що вирішуються	- забезпечення втілення в життя корпоративної стратегії підприємства; - забезпечення зростання потенціалу створення фінансових ресурсів суб'єкта господарювання з внутрішніх джерел; - забезпечення достатнього доступу до зовнішніх джерел фінансування; - оптимізація структури джерел створення фінансових ресурсів підприємства.
2. Інвестиційна стратегія підприємства	
Головна задача стратегічних рішень	- оптимізація розподілу фінансових ресурсів суб'єкта господарювання по напрямкам і

¹ Орлик О.В. Концептуальні основи стратегії забезпечення фінансово – економічної безпеки підприємства, Міжнародний науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки», 2016 р № 30, с. 69.

	формам інвестування за критерієм їх ефективності.
Стратегічні проблеми, що вирішуються	- забезпечення необхідної пропорційності розподілу фінансових ресурсів за напрямками інвестування, за стратегічними зонами господарювання та за стратегічними господарськими одиницями суб'єкта господарювання;
3. Стратегія фінансово-економічної безпеки підприємства	
Головна задача стратегічних рішень	- забезпечення фінансової рівноваги суб'єкта господарювання в процесі його стратегічного розвитку.
Стратегічні проблеми, що вирішуються	- забезпечення постійної платоспроможності суб'єкта господарювання; - забезпечення достатньої фінансової стійкості суб'єкта господарювання; - нейтралізація негативних наслідків фінансових ризиків суб'єкта господарювання; - здійснення заходів фінансової санації суб'єкта господарювання при загрозі його банкрутства.
4. Стратегія підвищення якості управління фінансовою діяльністю суб'єкта господарювання	
Головна задача стратегічних рішень	- формування системи умов підвищення якості управління фінансовою діяльністю суб'єкта господарювання у стратегічній перспективі.
Стратегічні проблеми, що	- забезпечення високого рівня кваліфікації

вирішуються	<p>фінансових менеджерів;</p> <ul style="list-style-type: none"> - забезпечення високого рівня організаційної культури фінансових менеджерів; - формування достатньої інформаційної бази розробки альтернативних фінансових рішень щодо розвитку суб'єкта господарювання; - впровадження та ефективного використання сучасних технічних засобів управління фінансовою діяльністю, прогресивних фінансових технологій та інструментів; - розробка ефективної організаційної структури управління фінансовою діяльністю.
-------------	--

Розробка та реалізація стратегії забезпечення ФЕБ підприємства, повинна пов'язуватись із створенням цілі фінансової стратегії, яка визначається з урахуванням основної сфери забезпечення ФЕБ підприємства.

Розробка і впровадження стратегії ФЕБ – це не простий процес, який вимагає від керівників підприємств витрат різного характеру. При розробці стратегії ФЕБ підприємства особлива увага приділяється виробництву продукції, яка є конкурентоспроможною, застосування внутрішніх ресурсів, максимальному зменшенню собівартості продукції, формуванню та ефективному розподілу прибутку та використанню капіталу суб'єкта господарювання.

Стратегія забезпечення ФЕБ є підґрунтям для розробки стратегічних планів та програм, які є характеристикою векторів розвитку суб'єкта господарювання.

Стратегія повинна визначати завдання та мету усієї системи забезпечення фінансової безпеки загалом, орієнтуючись на розробку і послідовне втілення в життя заходів із закріплення та розвитку позитивних тенденцій та подолання негативних процесів у сфері діяльності підприємства. Разом з тим, повинні бути

визначені цілі даної стратегії на найближчий час, а також механізм їх запровадження та реалізації.

Система стратегічних цілей ФЕБ підприємства	
Основні галузі фінансової безпеки	Стратегічні цілі
1. Забезпечення зростання прибутку та власного капіталу суб'єкта господарювання	- максимізація рівня фінансової рентабельності.
2. Створення фінансово-економічних ресурсів суб'єкта господарювання	- оптимізація обсягу та раціоналізація витрат фінансово – економічних ресурсів.
3. Забезпечення фінансово-економічної сталості	- забезпечення необхідного рівня фінансової постійності, незмінності та стійкості.
4. Нейтралізація фінансово-економічних ризиків	- мінімізація рівня фінансових ризиків.
5. Безпека інноваційної діяльності суб'єкта господарювання	- впровадження у виробництво науково-технічних досягнень; - розширення якості та асортименту продукції; - забезпечення необхідного рівня технологічності та організації виробництва.
6. Захист конкурентної позиції підприємства	- забезпечення необхідного рівня конкурентоспроможності підприємства та розширення частки ринку;
7. Антикризове фінансове управління підприємством	- забезпечення фінансової сталості при виникненні кризової ситуації.

Стратегія ФЕБ, в залежності від економічних умов, забезпечує:

- визначення об'єктів та учасників її формування;

- впровадження, процесів та механізмів, які забезпечують досягнення поставлених цілей в межах встановлених обмежень,
- координацію за допомогою фінансових ресурсів інших стратегій;
- направленість на залучення додаткових інвестицій та зовнішньо економічних ресурсів, або на покращення рівня використання власних.

Разом з тим, актуальність створення і запровадження стратегії ФЕБ суб'єкта господарювання визначаються такими умовами:

- швидкість змін факторів зовнішнього фінансового середовища: у випадку відсутності створеної стратегії, яка адаптована до можливих змін факторів зовнішнього середовища, фінансові рішення певних структурних підрозділів суб'єкта господарювання можуть носити різновекторний характер, призводити до протиріччя та зниження ефективності фінансової діяльності підприємства в цілому;
- кардинальна зміна цілей операційної діяльності суб'єкта господарювання, яка пов'язана з новими комерційними можливостями, що відкриваються: реалізація таких цілей потребує зміни виробничого асортименту підприємства, впровадження нових виробничих технологій, освоєння нових ринків збуту продукції тощо. В таких умовах суттєво зростає інвестиційна активність та диверсифікація форм фінансової діяльності суб'єкта господарювання¹.

Систему забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єкта господарювання можна розглядати як комплекс заходів по локалізації різноманітних загроз та небезпек, що перешкоджають діяльності підприємства та його життєво важливим фінансово-економічним інтересам. Створення універсальної системи фінансово-економічної безпеки підприємства не є можливим, оскільки кожне підприємство унікальне, має свої особливості функціонування, потенціал, технічні та технологічні можливості, ринкові позиції тощо².

¹Бланк І.А. Фінансова стратегія підприємства. URL http://lib100.com/book/management/financial_strategy/, с. 9.

²Орлик О.В. Технологія управління фінансово-економічною безпекою підприємств. Вісник Дніпропетровського університету ім. Олеся Гончара. Серія: Економіка. 2015. Вип. 9(1). Т. 23. № 10/1. С. 81.

В наш час існує декілька підходів із виокремлення етапів створення стратегії ФЕБ суб'єктів господарювання. Ми вважаємо, що процес створення та втілення на практиці стратегії ФЕБ підприємства є за доцільним здійснювати згідно наступних етапів:

- визначення загального часу створення та дії стратегії;
- проведення аналізу та моніторингу зовнішніх і внутрішніх об'єктивних та суб'єктивних факторів;
- виявлення процесів, що гальмують розвиток підприємства та знижують рівень його ФЕБ;
- проведення об'єктивної оцінки фактичного рівня ФЕБ за встановленими критеріями;
- визначення переліку показників, за якими є або можуть бути присутніми загрози;
- формування проектів сценаріїв стратегії ФЕБ;
- здійснення оцінки і вибору найбільш раціонального сценарію стратегії;
- забезпечення впровадження в роботу обраної стратегії;
- організація та забезпечення контролю за реалізацією стратегії ФЕБ на підприємстві.

Застосування такого підходу дає можливість врахування можливих варіантів розвитку факторів зовнішнього середовища, зниження їх несприятливого впливу на діяльність підприємства, оцінка його фінансової можливості, максимального використання фінансово – економічних ресурсів підприємства тощо.

Зазначена послідовність етапів процесу формування і запровадження стратегії ФЕБ, за потреби, може бути уточнена, деталізована або змінена з урахуванням особливості фінансової діяльності та галузевої направленості підприємства.¹

¹Орлик О.В. Концептуальні основи стратегії забезпечення фінансово – економічної безпеки підприємства, Міжнародний науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки», 2016 р № 30, с. 73.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Що таке фінансово – економічна безпека підприємства?
2. Що відноситься до негативних впливів на фінансово – економічну безпеку підприємства суб'єктивного характеру?
3. Що таке внутрішній аудит підприємства?
4. Що включає в себе фінансово – економічна стратегія підприємства?
5. Як Ви розумієте поняття терміну «рейдерство»?

ДОДАТОК 1. СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

А

Активи – ресурси, контрольовані підприємством, використання яких забезпечуватиме певні економічні вигоди в майбутньому.

Аналіз (як метод фінансового контролю) – дослідження певних фінансових питань, відповідних фінансових документів, фінансово-економічних показників діяльності об'єкта з використанням аналітичних прийомів з метою надання висновків, оцінки результатів фінансової діяльності, ефективності використання фінансових ресурсів, виявлення порушень фінансової дисципліни та попередження їх скоєння; націлений на виявлення порушень фінансової дисципліни.

Б

Банківська безпека – стан стійкої життєдіяльності, за якого забезпечуються реалізація основних інтересів, пріоритетних цілей банків, захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів незалежно від умов їх функціонування. Основним критерієм ефективності безпеки банківської діяльності є стабільність фінансового і економічного стану банку.

Банкрутство – підтверджена документально неспроможність суб'єкта господарювання оплатити свої зобов'язання та фінансувати поточну основну діяльність за дефіцитом коштів.

Безпека (з кібернетичної точки зору) – кількісна і якісна характеристика властивостей системи з погляду її здатності до самовиживання та розвитку в умовах виникнення зовнішньої й внутрішньої загрози, тобто де стабілізаційної дії непередбачених і важкопрогнозованих зовнішніх і внутрішніх факторів.

Безпека (з точки зору системного підходу) – властивість системи, що забезпечує її стійке і стабільне функціонування та розвиток в умовах виникнення різних видів зовнішніх і внутрішніх загроз, тобто це така

властивість системи, що дозволяє звести до мінімуму, а в найкращому випадку й повністю позбутися негативного впливу дестабілізуючих факторів різної природи.

Безпека (як філософська категорія) – форма вираження життєспроможності та життєстійкості об'єктів матеріального світу.

Безпека військової служби – стан військової служби, який забезпечує захищеність військовослужбовців, місцевого населення і навколишнього середовища від загроз, що виникають при здійсненні діяльності збройними силами; безпека військової служби є однією зі складових безпеки життєдіяльності.

Безпека життєдіяльності – комплексна система знань про захищеність життя і діяльності особистості, суспільства і життєвого середовища від небезпечних факторів природного і штучного характеру. Безпека життєдіяльності поєднує в собі пожежну безпеку, санітарно-епідеміологічне благополуччя, охорону здоров'я, екологічну та ядерну безпеку, попередження надзвичайних ситуацій, цивільний захист, безпеку руху, якість і безпеку продукції та послуг, безпеку споруд, будівель та інженерних мереж тощо.

Безпека країни у сфері міжнародної трудової міграції – такий стан економіки країни в цілому та національного ринку праці зокрема, який гарантує економічно активному (працездатному) населенню можливість працевлаштування за бажаного рівня заробітної плати та гідних умов праці, що робить недоцільним переміщення робочої сили за кордон.

Безпека людини – такий стан людини, коли дія зовнішніх та внутрішніх факторів не призводить до смерті, погіршення функціонування та розвитку організму, свідомості, психіки та людини в цілому і не перешкоджає досягненню певних бажаних, для людини, цілей.

Безпека людського розвитку – найважливіша складова економічної безпеки країни, означає такий стан економіки країни та її регіонів, за якого

досягаються, по-перше, збалансованість і необхідний рівень задоволеності життєво важливих соціальних потреб та інтересів людини, суспільства і держави; по-друге, правова та інституційна захищеність від внутрішніх і зовнішніх небезпек та загроз, які роблять неможливим стабільний розвиток людського потенціалу країни.

Безпека небанківського фінансового сектору – рівень розвитку фондового та страхового ринків, що дає змогу повною мірою задовольняти потреби суспільства в зазначених фінансових інструментах та послугах.

Безпека праці – умови праці на об'єктах матеріального виробництва, зокрема промисловості, транспорту тощо, що виключають вплив небезпечних і шкідливих факторів на працюючих. Безпека праці підтримується шляхом виконання комплексу заходів щодо запобігання травматизму, захворювань і аварій.

Безпека страхового ринку – такий рівень забезпеченості страхових компаній фінансовими ресурсами, який дав би їм змогу в разі потреби відшкодувати обумовлені в договорах страхування збитки їхніх клієнтів і забезпечити ефективне функціонування.

Безпека України у сфері міжнародного руху капіталу – така організація використання іноземного капіталу, яка дає змогу забезпечити модернізацію виробництва і створити умови для зовнішньоекономічної експансії держави.

Безпека фондового ринку – оптимальний обсяг капіталізації ринку (з огляду на представлені на ньому цінні папери, їхню структуру та рівень ліквідності), здатний забезпечити стійкий фінансовий стан емітентів, власників, покупців, організаторів торгівлі, торговців, інститутів спільного інвестування, посередників (брокерів), консультантів, реєстраторів, депозитаріїв, зберігачів та держави загалом.

Безпека – умови, в яких перебуває складна система, коли дія зовнішніх факторів і внутрішніх чинників не призводить до процесів, що вважаються негативними по відношенню до даної складної системи у відповідності до наявних, на даному етапі, потреб, знань та уявлень.

Біоекономіка – галузь знання на стику екології та економіки, що вивчає взаємовідношення людини і природи в процесі використання природних ресурсів.

Боргова безпека – такий рівень внутрішньої і зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування й ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для вирішення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує втратою суверенітету і руйнуванням вітчизняної фінансової системи.

Бюджетна безпека – стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що надає можливість органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції.

В

Валютна безпека – такий стан курсоутворення, який створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняного експорту, безперешкодного припливу в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи, а також максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках.

Вертикальне злиття – злиття в єдину фірму двох або декілька фірм, що здійснюють різні стадії виробництва продукту, це може бути злиття підприємства з його постачальником сировини чи споживачем продукції.

Виклик – вимога, спонукання до будь-яких дій, відносин; виклики не обов'язково становлять небезпеку; передбачає вчинення вимушених дій.

Виробнича безпека – стан виробничої сфери країни, за якого забезпечується максимально ефективно використання наявних виробничих потужностей у країні, їх модернізація та розширене відтворення, зростання рівня інноваційності виробництва та підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки.

Виробнича безпека – такий рівень розвитку промислового комплексу країни, що здатний забезпечити зростання економіки та її розширене відтворення.

Виробничий потенціал підприємства – відносини, що виникають на підприємстві з приводу досягнення максимально можливого виробничого результату при найбільш ефективному використанні: інтелектуального капіталу підприємства для пошуку передових форм організації виробництва; наявної техніки з метою одержання найбільш високого рівня технологій; матеріальних ресурсів для забезпечення максимальної економії й оборотності.

Виробничі запаси – вартість запасів сировини, основних і допоміжних матеріалів, палива, покупних напівфабрикатів і комплектувальних виробів, запасних частин, тари, будівельних та інших матеріалів, призначених для використання в ході нормального операційного циклу.

Віброакустична безпека – запобігання шкідливому впливу на працюючих вібрації і шуму машин та механізмів.

Відновна вартість – вартість відтворення фондів за сучасних умов господарювання (вартість основних фондів за сучасними цінами).

Внутрішня безпека держави – система законів, спрямованих на охорону державних інтересів у гуманітарній, політичній та економічній сферах та проведення ефективної внутрішньої політики держави, яка забезпечує цю систему заходів.

Воєнна безпека – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз.

Воєнна організація держави – сукупність органів державної влади, військових формувань, утворених відповідно до законів України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем із боку суспільства і безпосередньо спрямована на захист національних інтересів України від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Воєнний конфлікт – форма розв'язання міждержавних або внутрішньодержавних суперечностей із двостороннім застосуванням воєнної сили; основними видами воєнного конфлікту є війна та збройний конфлікт.

Г

Геоeкономіка – нова геополітика (геополітична економіка) з позицій економічної могутності держави, що забезпечує досягнення зовнішньополітичних цілей, світового чи регіонального могутності економічним шляхом.

Геополітична безпека – складова національної безпеки, процес управління системою національної безпеки, за якого державними та недержавними інституціями забезпечується встановлення контролю і панування над ресурсами земного, водного, повітряно-космічного, інформаційних (духовно-культурного) просторів держави, регіону, світу.

Геополітичне положення – положення держави відносно інших держав з точки зору загальнополітичних, економічних та військово-стратегічних інтересів.

Гірнича безпека – стан умов праці на об'єктах гірничої промисловості, що виключає вплив небезпечних і шкідливих факторів на працюючих. Робота по видобутку корисних копалин, особливо підземним способом, завжди

пов'язана з небезпечними і шкідливими факторами. Агресивна запиленість, шум, вібрація, небезпечні дії робочих органів машин і транспортних засобів, застосування вибухових матеріалів і проведення вибухових робіт, а у вугільних шахтах, крім того, можливі обвали гірського масиву, вибухово-небезпечні рудниковий газ і вугільний пил, агресивна шахтна вода і волога, підвищена температура гірських порід та повітря в підземних вибоях і виробках, все це зумовлює велику ймовірність травматизму, негативний вплив на стан здоров'я і захворювання людей і потребує прийняття комплексу заходів по нейтралізації небезпечних і шкідливих факторів виробництва.

Глобалізація – процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації.

Глобальна безпека – має своєю основною метою гарантію безпеки відразу усієї світової спільноти, а не тільки окремих регіонів і країн.

Горизонтальне злиття – об'єднання двох фірм, які виробляють однаковий тип товару чи надають однакові послуги.

Господарська операція – дія або подія, яка спричиняє зміни в структурі активів і зобов'язань у власному капіталі підприємства.

Граничні значення – граничні величини, недотримання яких перешкоджає нормальному ходові розвитку різних елементів відтворення, призводить до формування негативних, руйнівних тенденцій у сфері економічної безпеки.

Граничні значення індикаторів безпеки – кількісні величини, порушення яких викликає загрозові процеси в економіці.

Громадська безпека – стан захищеності громадянського суспільства, що характеризується відсутністю небезпеки для життя та здоров'я людей, для їх спокою та майнових прав, для нормальної діяльності підприємств, установ і

організацій незалежно від форм власності, для цілісності й збереження матеріальних цінностей.

Громадська безпека і порядок – захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз.

Грошово-кредитна безпека – такий стан грошово-кредитної системи, який характеризується стабільністю грошової одиниці, доступністю кредитних ресурсів і таким рівнем інфляції, що забезпечує економічне зростання та підвищення реальних доходів населення.

Гуманітарна безпека – стан захищеності людини, сім'ї, народу; їхніх цілей, ідеалів, цінностей і традицій, укладу життя та культури; стійке необхідне та достатнє заохочення та розвиток прав та обов'язків людини та основних свобод для всіх, незалежно від раси, статі, мови та релігії.

Д

Демографічна безпека – складова частина національної безпеки, стан захищеності держави, суспільства та ринку праці від демографічних загроз, при якому забезпечується розвиток з урахуванням сукупності збалансованих демографічних інтересів держави, суспільства й особистості відповідно до конституційних прав громадян України.

Демографічна політика – діяльність органів державного управління і соціальних інститутів, спрямована на створення сталих кількісних та якісних параметрів відтворення населення з метою подолання негативних демографічних тенденцій.

Демографія – наука, що вивчає склад і рух людності (населення) та закономірності його розвитку.

Демократичний цивільний контроль – комплекс здійснюваних відповідно до Конституції та законів України правових, організаційних, інформаційних, кадрових та інших заходів для забезпечення верховенства права, законності, підзвітності, прозорості органів сектору безпеки і оборони та інших органів, діяльність яких пов'язана з обмеженням у визначених законом випадках прав і свобод людини, сприяння їх ефективній діяльності й виконанню покладених на них функцій, зміцненню національної безпеки України.

Державна безпека – стан захищеності державної влади, суверенітету, територіальної цілісності, обороноздатності, спокою людей (народу), громадської злагоди, довкілля, національної і релігійної рівності.

Державний тероризм – насилля з боку держави, яке не має законодавчого або судового забезпечення та може практикуватись державними силовими структурами як всередині держави (проти її внутрішніх ворогів), так і за її кордонами — аж до проведення спеціальних операцій проти інших держав.

Державні соціальні гарантії – встановлені законами мінімальні розміри: оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму.

Джерела загроз – локалізовані в просторі і часі події небезпеки; вони можуть бути свідомими або стихійними; в цьому аспекті загрози розглядаються як суб'єктивні або об'єктивні.

Діяльність служби безпеки – сукупність переважно конфіденційних заходів, що передбачають виконання функцій аналізу, планування, організації, мотивації, контролю та моніторингу політики підприємства у сфері

забезпечення його економічної безпеки, мінімально-необхідної фінансово-економічної ефективності господарювання, захисту економічних інтересів, збереження комерційної таємниці.

Договірна стратегія забезпечення безпеки – делегування функцій та завдань із забезпечення економічної безпеки підприємства шляхом укладання договорів із зовнішніми суб'єктами (охоронними, консалтинговими, інформаційними та іншими структурами).

Е

Екологічна безпека – стан та умови навколишнього природного середовища, при якому забезпечується екологічна рівновага та гарантується захист навколишнього середовища: біосфери, атмосфери, гідросфери, літосфери, космосфери, видового складу тваринного і рослинного світу, природних ресурсів, збереження здоров'я і життєдіяльності людей.

Економічна безпека – комплекс дієвих заходів офіційних державних органів, які забезпечують стійкість до зовнішніх та внутрішніх загроз, характеризують здатність національної економіки до розширеного самовідтворення та задоволення потреб громадян, суспільства і держави на певному визначеному рівні та часовому проміжку.

Економічна безпека (з точки зору інтересів учасників) – стан економіки, при якому забезпечується гарантований захист національних інтересів (система захисту життєво важливих інтересів країни).

Економічна безпека (з точки зору незалежності) – сукупність умов і факторів, що забезпечують незалежність національної економіки її стабільність, стійкість, здатність до постійного оновлення і самовдосконалення.

Економічна безпека (з точки зору стійкості розвитку) – стан економіки, за якого забезпечуються стійке економічне зростання, достатне

задоволення суспільних потреб, ефективне управління, захист економічних інтересів на національному і міжнародному рівнях.

Економічна безпека банківської діяльності – забезпечення умов для ефективного проведення банком операцій і здійснення угод, зберігання і раціонального використання кредитних та фінансових ресурсів банку, надійного зберігання і транспортування готівки та цінностей, правильної експлуатації техніки і обладнання установ банку; досягається виваженою політикою керівництва банку в усіх сферах банківської діяльності, що забезпечує виправданий ризик та ефективне вкладання коштів; всебічним знанням і врахуванням особливостей ситуації у регіонах, країні та за їх межами, прогнозуванням її розвитку; наявністю інформації про внутрішнє та зовнішнє середовище діяльності банку, ділову, фінансову і виробничу активність клієнтів; створенням ефективного комплексу заходів захисту електронної системи платежів банку і запобіганням витоку коштів шляхом фальсифікації фінансових документів; наявністю таких, що відповідають встановленим вимогам, місць зберігання готівки, цінностей, технічних засобів, транспорту та обладнання установ банку, вмілою їх експлуатацією, грамотною організацією виконання режимно-охоронних заходів; створенням обстановки бережливого ставлення до майна банку, суворої і неминучої відповідальності за посягання на матеріальні засоби та за їх псування, ефективним плануванням і додержанням правил пожежної безпеки.

Економічна безпека держави (як дисципліна) – дослідження національних економічних інтересів і загроз економічній безпеці України, здатності держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз, а також здатності національної економіки зберігати та поновлювати процес суспільного відтворення і достатній оборонний потенціал у кризових ситуаціях.

Економічна безпека держави (як економічна категорія) – сукупність відносин і пов'язаних з ними заходів, що забезпечують здійснення

економічного суверенітету, економічне зростання, підвищення добробуту в умовах наявності системи міжнародної економічної взаємозалежності.

Економічна безпека особистості – такий стан життєдіяльності людини, за якого забезпечуються правовий та економічний захист його життєвих інтересів, дотримання конституційних прав та обов'язків.

Економічна безпека підприємництва – один з необхідних принципів підтримання стійкості економічного і соціального становища, підвищення обороноздатності, виключення можливостей виникнення соціальних, трудових, міжнаціональних та інших конфліктів, які загрожують безпеці держави.

Економічна безпека регіону – здатність регіональної влади забезпечити конкурентоздатність, стабільність, стійкість, поступальність розвитку економіки території, органічно інтегрованої в економіку країни, як відносно самостійної структури.

Економічна глобалізація – обсяг міжнародної торгівлі, рівень міжнародної ділової активності, торговельні потоки, міжнародні інвестиції, тарифна політика, обмеження і податки на міжнародну торгівлю, і так далі.

Економічна злочинність – сукупність різних видів навмисних посягань на економічні відносини, що охороняються державою незалежно від форми власності і видів діяльності суб'єктів, які виконують певні функції у сфері виробництва, обміну, обслуговування, а також осіб, пов'язаних з регулюванням цієї діяльності.

Економічна політика – діяльність органів законодавчої влади і управління, яка визначає цілі й завдання, пріоритети, методи і засоби їх досягнення в національній економіці.

Економічне правопорушення – кримінальне чи адміністративне правопорушення, яке посягає на економічну безпеку держави.

Економічний інтерес – реальний, зумовлений відносинами власності та принципом економічної вигоди мотив і стимул соціальних дій щодо задоволення динамічних систем індивідуальних потреб суб'єктів господарської діяльності.

Економічний розвиток – здатність економіки створювати сталі шляхи зростання ВВП відповідно до існуючого рівня індивідуальних, колективних і суспільних потреб.

Економічний суверенітет – головна складова державного суверенітету і відповідно системи економічної безпеки держави.

Економічні заходи служби безпеки – комплекс дій, метою яких є інформаційно-аналітичне забезпечення фінансово-господарської діяльності, покриття збитків та усунення причин їх виникнення, відновлення (збереження) ліквідності та платоспроможності, скорочення суми заборгованості, поліпшення структури капіталу та оборотних коштів підприємства.

Експортна безпека держави – такий стан зовнішньоторговельних відносин країни, коли мінімізуються втрати від експорту і створюються умови для конкурентної експансії держави як виробника високотехнологічної продукції.

Енергетична безпека – здатність держави в особі її органів управління забезпечити кінцевих споживачів енергією в необхідному обсязі та належної якості у звичайних умовах, а також під час дії дестабілізуючих факторів (надзвичайних ситуацій) внутрішнього чи зовнішнього характеру у межах гарантованого покриття мінімального обсягу найважливіших потреб країни, окремих її районів, міст, селищ чи об'єктів у паливно-енергетичних ресурсах.

Забезпечення безпеки – організація та реалізація системи заходів різного характеру з метою попередження, нейтралізації або локалізації потенційних чи реальних загроз.

Загрози економічної безпеки – явища і процеси, що впливають негативно на господарство країни, що утискають економічні інтереси особи, суспільства і держави.

Загрози економічної безпеки країни – сукупність умов і чинників, які створюють небезпеку життєво важливим інтересам особистості, суспільству, державі, ускладнюють або унеможлиблюють реалізацію національних економічних інтересів.

Загрози національній безпеці України – явища, тенденції і чинники, що унеможлиблюють чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України.

Загрози національній безпеці – наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам.

Збитки – небажані зміни та втрати різноманітних складових частин об'єкта економічної безпеки.

Збройний конфлікт – збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт).

Зовнішня безпека держави – діяльність державних органів щодо забезпечення суверенітету, територіальної недоторканності та обороноздатності держави, забезпечує мирне життя, вирішення проблем у гуманітарній, політичній та економічній сферах.

Зовнішньоекономічна безпека – такий стан відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам, що забезпечує мінімізацію збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників та створення сприятливих умов розвитку економіки завдяки її активній участі у світовому поділі праці.

I

Імпортна безпека держави – досягнення такого стану зовнішньоторговельних відносин, який передбачає заміну сировинного характеру імпорту його інноваційно-інвестиційним спрямуванням.

Інвестиційна безпека – процес забезпечення стану інвестиційної сфери, за якого економіка здатна досягти і підтримувати рівень інвестиційних ресурсів для забезпечення сталого розвитку, зростання конкурентоспроможності національної економіки і добробуту населення.

Інвестиційна безпека – такий рівень національних та іноземних інвестицій (за умови оптимального їх співвідношення), який здатен забезпечити довгострокову позитивну економічну динаміку при належному рівні фінансування науково-технічної сфери, створення інноваційної інфраструктури та адекватних інноваційних механізмів.

Інвестиційна безпека регіону – стан захищеності регіональної економічної системи та інвесторів від деструктивного впливу ризиків інвестиційної діяльності, за якого за рахунок інвестицій забезпечується розширене відтворення основного й оборотного капіталів регіону.

Інвестиційна діяльність – процес організації інвестування в реально існуючих у країні умовах господарювання; термін "інвестування" має більш теоретичне значення, визначаючи модель поведінки інвестора щодо нарощування свого капіталу.

Інвестиційна сфера – система економічних відносин з приводу руху інвестицій.

Інвестиційно-інноваційна безпека – стан економічного середовища у державі, що стимулює вітчизняних та іноземних інвесторів вкладати кошти в розширення виробництва в країні, сприяє розвитку високотехнологічного виробництва, інтеграції науково-дослідної та виробничої сфери з метою зростання ефективності, поглиблення спеціалізації національної економіки на створенні продукції з високою часткою доданої вартості.

Індикатори економічної безпеки – реальні статистичні показники розвитку економіки країни, які найбільш повно характеризують явища і тенденції в економічній сфері.

Інженерно-технічна служба – сектор служби безпеки, діяльність якого спрямована на забезпечення безпеки діяльності підприємства з використанням технічних засобів захисту.

Інноваційна безпека – забезпечення сталого процесу створення, використання і поширення нових знань та технологій на основі поєднання науково-технологічного потенціалу країни і можливостей міжнародного кооперування у сфері трансферу технологій, і створення тим самим передумов сталого функціонування і розвитку економічної системи.

Інноваційна діяльність – вид діяльності, пов'язаний із трансформацією наукових досліджень і розробок, інших науково-технологічних досягнень у новий чи покращений продукт, введений на ринок, в новий чи покращений технологічний процес, що використовується у практичній діяльності, чи новий підхід до соціальних послуг.

Інституційні заходи служби безпеки – сукупність дій, які спрямовані на ефективний юридично-інституційний супровід діяльності підприємства задля захищеності його відносин із персоналом, іншими підприємствами та організаціями, зміну (в разі необхідності) організаційно-правової форми

власності суб'єкта господарювання, реформування організаційної структури управління, ліквідацію чи репрофілювання окремих структурних підрозділів.

Інформаційна безпека – стан захищеності систем обробки і зберігання даних, при якому забезпечено конфіденційність, доступність і цілісність інформації, або комплекс заходів, спрямованих на забезпечення захищеності інформації від несанкціонованого доступу, використання, оприлюднення, руйнування, внесення змін, ознайомлення, перевірки, запису чи знищення (у цьому значенні частіше використовують термін «захист інформації»).

Інформаційна безпека банківської діяльності – формування інформаційних ресурсів банку та організація гарантованого їх захисту. Досягається створенням у банку системи збору та обробки інформації, проведенням відповідних заходів щодо їх зберігання та розподілу, визначенням категорій і статусу банківської інформації, порядку і правил доступу до неї, дотриманням усіма працівниками, клієнтами та акціонерами банку норм і правил роботи з банківською інформацією, своєчасним виявленням спроб і можливих каналів витоку інформації зокрема та їх об'єднанням або перетинанням.

Інформаційний тероризм, або Кібертероризм – використання комп'ютерних та телекомунікаційних технологій (насамперед, інтернету) в терористичних цілях. Наприклад, акти, спрямовані на залякування з метою досягнення політичних результатів, або завдання шкоди комп'ютерним мережам, особливо персональним комп'ютерам, підключеним до Інтернету, за допомогою таких засобів, як комп'ютерні віруси.

Інформаційні заходи служби безпеки – комплекс заходів, що передбачають інформування про зміни у планах, завданнях із забезпечення економічної безпеки підприємства та захисту його важливої інформації, комерційної таємниці.

Інформаційні технології (ІТ), або інформаційно-комунікаційні технології (Information and Communication Technologies, ICT) – сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, інтегрованих з метою збирання, опрацювання, зберігання, розповсюдження, показу і використання інформації в інтересах її користувачів.

К

Колективна безпека банківської діяльності – забезпечення спокійного, планового і ефективного ритму роботи підрозділів банку. Досягається створенням доброзичливої, спокійної обстановки у колективах, додержанням принципів справедливості, правильними підходами до стимулювання праці, постійним вивченням психологічної обстановки в колективах банку, своєчасним виявленням напруженості у взаєминах працівників, клієнтів і акціонерів банку, запобіганням конфліктним ситуаціям і швидким вирішенням їх, виконанням режимних та охоронних заходів.

Комплексна стратегія забезпечення економічної безпеки – створення відокремленого підрозділу – служби безпеки підприємства з її підпорядкуванням вищому керівництву підприємства; інституціоналізація її діяльності в статуті підприємства, колективному договорі, правилах внутрішнього трудового розпорядку.

Комплексний огляд сектору безпеки і оборони – процедура оцінювання стану і готовності складових сектору безпеки і оборони до виконання завдань за призначенням, за результатами якої розробляються та уточнюються концептуальні документи розвитку складових сектору безпеки і оборони та визначаються заходи, спрямовані на досягнення ними необхідних спроможностей до виконання завдань за призначенням у поточних і прогнозованих умовах безпекового середовища.

Концепція управління економічною безпекою підприємства – система теоретико-методологічних поглядів, яка відображає розуміння і трактовку

економічної безпеки підприємства та визначає цілі, завдання, методи, принципи, концептуальні моделі та положення управління нею.

Корпоративні фінанси – грошові відносини, пов'язані з формуванням і розподілом грошових доходів і накопичень та їх використання на різні цілі підприємства; на виконання зобов'язань перед фінансово-банківською системою, фінансування витрат, виплати дивідендів по акціях, орендної плати і так далі.

Критерій економічної безпеки – ознака, на підставі якої визначається стан і здатність економічної системи протистояти проявам загроз економічній безпеці.

Критична межа критеріїв – граничні величини показників економічної безпеки, недотримання значень яких перешкоджає нормальному ходу розвитку різних елементів відтворення, призводячи до формування негативних, руйнівних тенденцій в економічній безпеці.

Л

Ліквідність балансу – рівень покриття зобов'язань підприємства такими активами, строк перетворення яких на кошти відповідає строкові погашення зобов'язань.

М

Макроекономічна безпека – стан економіки, за якого досягається збалансованість макроекономічних відтворювальних пропорцій.

Матрична стратегія забезпечення економічної безпеки – комплекс заходів, які спрямовані на делегування функцій і завдань з управління питаннями безпеки на окремі структурні підрозділи підприємства.

Механізм забезпечення фінансової безпеки держави – система організаційних та інституційно-правових заходів впливу, спрямованих на своєчасне виявлення, попередження, нейтралізацію та ліквідацію загроз фінансовій безпеці держави.

Міжнародна економічна безпека – комплекс міжнародних умов співіснування домовленостей та інституціональних структур, за яких кожній державі — члену світової спільноти забезпечується можливість вільно обирати і здійснювати свою стратегію соціального та економічного розвитку, не зазнаючи зовнішнього тиску і розраховуючи на невтручання, розуміння та взаємоприйнятну і взаємовигідну співпрацю з боку інших держав.

Міжнародна економічна інтеграція – форма інтернаціоналізації і одночасно етап розв'язання суперечності між відокремленістю відтворювального процесу в межах національних економік і його консолідацією, яка полягає у створенні державами спільного економічного простору з метою вільного руху товарів і чинників виробництва.

Міжнародна фінансова безпека – комплекс міжнародних умов співіснування домовленостей та інституціональних структур, за яких кожній державі – члену світової спільноти забезпечується можливість вільно обирати і здійснювати свою стратегію соціального, економічного і фінансового розвитку, не зазнаючи зовнішнього тиску і розраховуючи на невтручання, розуміння та взаємоприйнятну і взаємовигідну співпрацю з боку інших держав.

Міжнародний тероризм – специфічна форма тероризму, що зародилася в кінці 1960-х років та отримала досить вагомий розвиток до кінця ХХ — початку ХХІ століття. Основними цілями міжнародного тероризму нині є дезорганізація державного управління, завдання економічної та політичної шкоди, порушення підвалин суспільного апарату, які мають, на думку терористів мотивувати владу до зміни політики. Загальноприйняте визначення міжнародного тероризму поки що не визначено.

Мотиваційні заходи служби безпеки – комплекс заходів, які включають навчання та перекваліфікацію персоналу, підвищення рівня оплати праці і преміювання за розробки та пропозиції в сфері безпеки.

Н

Надзвичайна ситуація (НС) – порушення нормальних умов життя і діяльності людей на об'єктах або територіях, спричинене аварією, катастрофою, епідемією, стихійним лихом, епізоотією, епіфітотією, великою пожежею, застосуванням засобів ураження, що призвели або можуть призвести до людських і матеріальних втрат, а також велике зараження людей і тварин.

Надзвичайна ситуація військового характеру – ситуація, пов'язана з наслідками застосування зброї масового ураження або звичайних засобів ураження, під час яких виникають вторинні фактори ураження населення внаслідок зруйнування атомних і гідроелектричних станцій, складів і сховищ радіоактивних і токсичних речовин та відходів, нафтопродуктів, вибухівки, сильнодіючих отруйних речовин, токсичних відходів, транспортних та інженерних комунікацій.

Надзвичайна ситуація загальнодержавного рівня – надзвичайна ситуація, яка розвивається на території двох та більше областей або загрожує транскордонним перенесенням, а також у разі, коли для її ліквідації необхідні матеріали і технічні ресурси в обсягах, що перевищують власні можливості окремої області, але не менше 1% обсягів видатків відповідного бюджету.

Надзвичайна ситуація місцевого рівня – надзвичайна ситуація, яка виходить за межі потенційно-небезпечного об'єкта, загрожує поширенням самої ситуації або її вторинних наслідків на довкілля, сусідні населені пункти, інженерні споруди, а також у разі, коли для її ліквідації необхідні матеріальні і технічні ресурси в обсягах, що перевищують власні можливості об'єкта. До місцевого рівня також належать всі надзвичайні ситуації, які виникають на

об'єктах житлово-комунальної сфери та інших, що не входять до затверджених переліків потенційно-небезпечних об'єктів.

Надзвичайна ситуація об'єктового рівня – надзвичайна ситуація, що розгортається на території об'єкта або на самому об'єкті, її наслідки не виходять за межі об'єкта або його санітарно-захисної зони.

Надзвичайна ситуація природного характеру – наслідки небезпечних геологічних, метеорологічних, гідрологічних, морських та прісноводних явищ, деградації ґрунтів чи надр, природних пожеж, змін стану повітряного басейну, інфекційних захворювань людей, сільськогосподарських тварин, масового ураження сільськогосподарських рослин хворобами чи шкідниками, зміни стану водних ресурсів та біосфери тощо.

Надзвичайна ситуація регіонального рівня – надзвичайна ситуація, яка розвивається на території двох або більше адміністративних районів або загрожує перенесенням на територію суміжної області, а також у разі, коли для її ліквідації необхідні матеріальні і технічні ресурси в обсягах, що перевищують власні можливості окремого району, але не менше 1% обсягів видатків відповідного бюджету.

Надзвичайна ситуація техногенного характеру – наслідок транспортних аварій, катастроф, пожеж, неспровокованих вибухів чи їх загроза, аварій з викидом (загрозою викиду) небезпечних хімічних, радіоактивних, біологічних речовин, раптового руйнування споруд та будівель, аварій на інженерних мережах і спорудах життєзабезпечення, гідродинамічних аварій на греблях, дамбах тощо.

Науково-технологічна безпека – такий стан науково-технологічного та виробничого потенціалів держави, який дає змогу забезпечити належне функціонування національної економіки, достатнє для досягнення та підтримання конкурентоспроможності вітчизняної продукції, а також

гарантування державної незалежності за рахунок власних інтелектуальних і технологічних ресурсів.

Національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам.

Національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз;

Національні економічні інтереси – усвідомлені суспільством чи державою важливі потреби соціально-економічного розвитку, пов'язані з підвищенням функціональної ефективності господарської системи чи удосконаленням її структури, спрямовані переважно на реалізацію інтересів головних центрів політичного та економічного впливу.

Національні інтереси України – життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян.

Національні інтереси – життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток.

Національні ризики – нестабільність внутрішнього стану країни, що впливає на результати діяльності підприємств.

Небезпека – можливість виникнення обставин, за яких матерія, поле, інформація або їхнє поєднання можуть таким чином вплинути на складну систему, що призведе до погіршення або неможливості її функціонування і розвитку.

О

Облікова політика – сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності.

Оборонне планування – складова частина системи державного стратегічного планування, що здійснюється з метою забезпечення обороноздатності держави шляхом визначення пріоритетів і напрямів розвитку сил оборони, їх спроможностей, озброєння та військової техніки, інфраструктури, підготовки військ (сил), а також розроблення відповідних концепцій, програм і планів з урахуванням реальних і потенційних загроз у воєнній сфері та фінансово-економічних можливостей держави.

Оборонний огляд – процедура оцінювання стану і готовності сил оборони до виконання завдань з оборони України, стану їх кадрового, фінансового, матеріально-технічного та інших видів забезпечення.

Оборонно-промисловий комплекс України – сукупність органів державного управління, підприємств, установ і організацій промисловості та науки, що розробляють, виробляють, модернізують і утилізують продукцію військового призначення, надають послуги в інтересах оборони для оснащення та матеріального забезпечення сил безпеки і сил оборони, а також здійснюють постачання товарів військового призначення та подвійного використання, надання послуг військового призначення під час виконання заходів військово-технічного співробітництва України з іншими державами.

Огляд оборонно-промислового комплексу України – процедура оцінювання стану і готовності оборонно-промислового комплексу стосовно задоволення потреби сектору безпеки і оборони в озброєнні, військовій та спеціальній техніці.

Оперативна діагностика – служить базою для прийняття поточних, оперативних управлінських рішень. Вона відслідковує й оцінює ключові сфери діяльності підприємства.

Операційний цикл – проміжок часу між придбанням запасів для здійснення діяльності та отриманням коштів від реалізації виробленої з них продукції (товарів) і послуг.

Оптимальні значення індикаторів безпеки – інтервал величин, у межах яких створюються найбільш сприятливі умови для відтворюваних процесів в економіці.

Організаційні заходи служби безпеки – комплекс дій, які передбачають реорганізаційні зміни в окремих структурних підрозділах включно зі службою безпеки та забезпечують адаптацію характеристик діяльності підприємства до зміни умов зовнішнього середовища.

Особиста безпека банківської діяльності – забезпечення спокійної роботи, вільного переміщення і відпочинку кожного працівника банку. Досягається виконанням усіма працівниками застережних заходів, передбачених умовами та правилами роботи і нормами особистої поведінки, проведенням спеціальних охоронних заходів, вивченням і дотриманням кожним працівником правил поведінки в екстремальних умовах.

II

Планування у сфері національної безпеки – функція державного управління з визначення пріоритетів, завдань і заходів із забезпечення національної безпеки України, збалансованого розвитку складових сектору безпеки і оборони на основі оцінки безпекової обстановки та з урахуванням фінансово-економічних можливостей держави.

Пожежна безпека – стан об'єкта, при якому з регламентованою ймовірністю відкидається можливість виникнення та розвиток пожежі, і впливу на людей її небезпечних факторів, а також забезпечується захист матеріальних цінностей.

Показники економічної безпеки – найбільш значущі параметри, що дають загальне уявлення про стан економічної системи в цілому, її стійкості і мобільності: зростання ВВП, рівень і якість життя більшості населення, темпи інфляції, рівень безробіття, структура економіки, майнове розшарування населення, криміналізація економіки, стан технічної бази господарства, витрати на науково-дослідні роботи, конкурентоспроможність, імпортна залежність, відкритість економіки, внутрішній і зовнішній борг держави.

Політична безпека – можливість жити в суспільстві, яке визнає основні права людини (захист основних прав людини і свобод).

Політична глобалізація – членство держав у міжнародних організаціях, участь у міжнародних місіях (включаючи місії ООН), ратифікація міжнародних багатосторонніх договорів, кількість посольств та інших іноземних представництв в країні, і так далі.

Порогові (граничні) значення індикаторів економічної безпеки – кількісні величини, порушення яких викликає несприятливі тенденції та загрозливі процеси в економіці.

Правоохоронні органи – органи державної влади, на які Конституцією і законами України покладено здійснення правоохоронних функцій.

Правопорядок – одна зі складових суспільного порядку, яка полягає в правовій регламентації та вимозі додержання чинних правових норм громадського порядку.

Продовольча безпека – захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності.

Продовольча безпека – такий рівень продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-економічну і політичну стабільність у суспільстві, стійкий та якісний розвиток нації, сім'ї, особи, а також сталий економічний розвиток держави.

Р

Радіаційна безпека – стан захищеності теперішнього і майбутнього поколінь людей від шкідливого для їх здоров'я впливу іонізуючого випромінювання.

Регіональна економічна політика в контексті впливу на економічну безпеку – стійкість та цілісність регіонального господарського механізму, регіональні програми економічного розвитку, комплексні міжрегіональні проекти, інструменти та методики регіонального вирівнювання та подолання депресивності регіонів, роль регіонального самоуправління в системі забезпечення економічної безпеки (економічний аспект).

Рейдер – фізична чи юридична особа, спеціаліст з перехоплення оперативного керівництва або власності фірми за допомогою спеціально інсценованого бізнес-конфлікту.

Рейдерство (в Україні) – вилучення майна на нібито законних підставах, в основі виникнення яких лежать прогалини в законі або системні недоліки функціонування державних інститутів (судової та правоохоронної систем, системи реєстрації юридичних осіб тощо).

Рівень економічної безпеки держави – інтегральний показник економічної безпеки держави, який у загальному вигляді відображає співвідношення сукупності усіх загроз і потенціалу захисту від них.

С

Самодостатність економічної системи – здатність системи відтворювати себе за наявності необхідних зовнішніх умов.

Сектор безпеки і оборони – система органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України.

Сили безпеки – правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України.

Сили оборони – Збройні Сили України, а також інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави.

Синергізм у економіці – додаткові економічні переваги, що утворюються у разі успішного об'єднання двох чи декількох підприємств (їхнього злиття чи поглинання); джерелом цих переваг є ефективніше використання сукупного фінансового потенціалу, взаємодоповнення технологій та продукції, яку вони виробляють, можливість зниження рівня їхніх поточних витрат, зокрема адміністративних, та інші аналогічні чинники (образно ефект синергізму можна описати формулою $(1 + 1) = 3$); ефект синергізму використовують для прогнозування потенційного прибутку чи ринкової вартості сукупних активів підприємств, що об'єднуються.

Система безпеки – сукупність законодавчих актів і створених на її основі органів, інститутів і механізмів взаємодії з метою забезпечення безпеки.

Система показників економічної безпеки – показники (індикатори), за якими визначені порогові значення.

Служба (відділ) економічної безпеки підприємства – самостійний структурний підрозділ підприємства, який створюється з метою забезпечення стабільного та ефективного функціонування підприємства і розвитку його потенціалу, а також забезпечення передумов подальшого сталого розвитку підприємства.

Служба безпеки – державна силова структура, робота усіх підрозділів та співробітників якої спрямована на запобігання та усунення загрози інтересам держави і народу даної країни.

Служба безпеки підприємства – підрозділ підприємства, який створюється з метою забезпечення безпеки підприємства шляхом реалізації політики безпеки.

Служба безпеки України (СБУ) – державний орган спеціального призначення, з правоохоронними функціями який забезпечує державну безпеку України. Підпорядкована Президенту України.

Служба захисту інформації (контррозвідка) – відділ служби безпеки, призначений для організації та забезпечення ефективного функціонування системи захисту інформації, у тому числі автоматизованих систем обробки інформації та електронного документообігу.

Служба збору інформації (розвідувальний підрозділ) – структурний підрозділ служби безпеки, який виконує функції єдиного інформаційного центру, із завданнями обробки та аналізу інформації, що забезпечує ухвалення вищим керівництвом обґрунтованих рішень із найважливіших для інтересів підприємства питань.

Служба інформаційно-аналітичної діяльності – структурний підрозділ служби безпеки, у базі якого концентрується інформація, що становить комерційну таємницю і потребує особливого захисту від несанкціонованого доступу та злочинних посягань.

Служба охорони – самостійний структурний підрозділ служби безпеки, завданнями якого є організація та підтримка системи запобігання несанкціонованого допуску та доступу до відомостей, що становлять комерційну таємницю.

Служба фінансових розслідувань (СФР) – правоохоронна організація у сфері охорони економічної безпеки держави, що створюється урядом України, мета якої – протидія економічним злочинам.

Соціальна безпека – такий стан розвитку національної економіки, за якого держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від впливу внутрішніх і зовнішніх загроз.

Соціальна глобалізація – рівень культурної інтеграції, відсоток іноземного населення, міжнародний туризм, міжнародні особисті контакти, обсяг телефонного трафіку, поштових відправлень, транскордонних грошових переказів, інформаційні потоки, розвиток інформаційно-комунікаційної інфраструктури, і так далі.

Стратегічна мета забезпечення економічної безпеки – досягнення такого розвитку економіки, внаслідок якого були би забезпечені оптимальні умови для життя і розвитку особистості, соціально-економічної та військово-політичної стабільності суспільства і збереження цілісності держави, успішного протистояння впливу зовнішніх і зовнішніх загроз.

Стратегічний оборонний бюлетень України – документ оборонного планування, що розробляється за результатами оборонного огляду та визначає основні напрями реалізації воєнної політики України, стратегічні цілі розвитку та очікувані результати їх досягнення з урахуванням актуальних воєнно-політичних загроз і викликів.

Стратегія воєнної безпеки України – документ, у якому викладається система поглядів на причини виникнення, сутність і характер сучасних воєнних конфліктів, принципи і шляхи запобігання їх виникненню, підготовку держави до можливого воєнного конфлікту, а також на застосування воєнної сили для захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, інших життєво важливих національних інтересів.

Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України – документ довгострокового планування, що розробляється на основі Стратегії національної безпеки України за результатами огляду громадської безпеки та цивільного захисту і визначає напрями державної політики щодо гарантування захищеності життєво важливих для держави, суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, цілі та очікувані результати їх досягнення з урахуванням актуальних загроз.

Стратегія кібербезпеки України – документ довгострокового планування, що визначає загрози кібербезпеці України, пріоритети та напрями забезпечення кібербезпеки України з метою створення умов для безпечного функціонування кіберпростору, його використання в інтересах особи, суспільства і держави.

Стратегія національної безпеки України – документ, що визначає актуальні загрози національній безпеці України та відповідні цілі, завдання, механізми захисту національних інтересів України та є основою для планування і реалізації державної політики у сфері національної безпеки.

Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України – документ, що розробляється за результатами огляду оборонно-промислового комплексу України та визначає пріоритетні напрями державної військово-промислової політики, цілі реформи оборонно-промислового комплексу та очікувані результати їх досягнення з урахуванням актуальних воєнно-політичних загроз і викликів.

Т

Тактика економічної безпеки – найбільш рухлива частина політики економічної безпеки, яка змінюється залежно від дії внутрішніх і зовнішніх загроз, зміни пріоритетності національних економічних інтересів тощо.

Теорія хаосу – теорія, мета якої опис і пояснення вкрай складної поведінки систем; вони лише на перший погляд здаються безладними і непередбачуваними, однак, засновані на певному порядку.

Тероризм – у широкому сенсі використання або загроза застосування насильства для досягнення політичної, релігійної або ідеологічної мети. Полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні терору шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших зазіхань на життя чи здоров'я ні в чому не повинних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних, з погляду чинного уряду, цілей.

Техніка безпеки – технічні умови й засоби, які усувають небезпеку, запобігають небезпеці.

Техногенна безпека (у праві) – стан захищеності населення, території, об'єктів від негативних наслідків надзвичайних ситуацій техногенного характеру.

Технологічна безпека – збереження такого рівня вітчизняного науково-технічного і виробничого потенціалів, який у разі погіршення внутрішніх і зовнішніх умов забезпечив би виживання національної економіки за рахунок використання власних інтелектуальних і технологічних ресурсів, збереження державної незалежності.

Тінізація економіки (як загроза економічній безпеці) – форми і методи тінізації економічних відносин і економічної злочинності та засоби їх зменшення, проблеми тіньової зайнятості, засоби і методики легалізації тіньових доходів та капіталу, економічні аспекти поширення корупції та протидії їй.

Трансформація – процес набуття суспільством нових рис, які відповідають вимогам часу.

У

Управління економічною безпекою – забезпечення найефективнішого функціонування, найпродуктивнішої роботи операційної системи та економічного використання ресурсів, забезпечення певного рівня трудового життя персоналу та якості господарських процесів підприємства, а також постійного стимулювати нарощування наявного потенціалу та його стабільного розвитку.

Ф

Фінансова безпека – такий стан бюджетної, грошово-кредитної, банківської, валютної системи та фінансових ринків, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних загроз,

здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання.

Фінансова безпека (з позицій багатостороннього підходу) – захищеність фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин; певний рівень фінансової незалежності, стабільності і стійкості фінансової системи країни в умовах впливу на неї зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів, що складають загрозу фінансовій безпеці; здатність фінансової системи держави забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та стає економічне зростання.

Фінансова безпека (з позицій ресурсно-функціонального підходу) – захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на усіх рівнях фінансових відносин; забезпеченість домашніх господарств, підприємств, організацій і установ, регіонів, галузей, секторів економіки, держави фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання існуючих зобов'язань.

Фінансова безпека (з точки зору статички) – такий стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, інвестиційної, митно-тарифної і фондової систем, які характеризуються збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю попередити зовнішню фінансову експансію, забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи і економічне зростання.

Фінансова безпека (у контексті нормативно-правового регламентування) – створення таких умов функціонування фінансової системи, при яких, по-перше, фактично виключена можливість спрямовувати фінансові потоки в незакріплені законодавчими нормативними актами сфери їх використання і, по-друге, до мінімуму знижена можливість зловживання фінансовими ресурсами.

Фінансова безпека держави – важлива складова частина економічної безпеки держави, що базується на незалежності, ефективності і конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери.

Фінансова безпека підприємства – забезпечення умов збереження комерційної таємниці, інтелектуальної власності та інформації; захищеність підприємства від негативного впливу зовнішнього середовища, тобто здатність підприємства протистояти несприятливому зовнішньому впливу, а також здатність швидко і ефективно реагувати на різноманітні зовнішні загрози.

Фінансова безпека підприємства (з позицій ресурсно-функціонального підходу) – процес найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для уникнення загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства в поточному та майбутньому періоді.

Фінансова безпека регіону – фінансова самостійність (автономія), яка в першу чергу проявляється у здійсненні контролю над ресурсами регіону і визначається можливостями найбільш повно використовувати конкурентні переваги регіону; це стабільність регіональної економіки, яка передбачає надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективно-підприємницької діяльності, стримування впливу дестабілізуючих факторів; здатність до розвитку і прогресу, тобто самостійно реалізувати і захищати регіональні економічні інтереси, здійснювати модернізацію виробництва, ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і трудовий потенціал регіону.

Фінансова безпека страхового ринку – (у цілому і конкретного страховика) такий рівень забезпеченості страхових компаній фінансовими ресурсами, який дозволив би їм у разі потреби відшкодувати обумовлені у договорах страхування збитки їх клієнтів і забезпечити ефективне функціонування.

Фінансова безпека фондового ринку – оптимальний обсяг його капіталізації (з огляду на представлені на ньому цінні папери, їх структуру та рівень

ліквідності), здатний забезпечити стійкий фінансовий стан емітентів, власників, покупців, організаторів торгівлі, торговців, інститутів спільного інвестування, посередників (брокерів), консультантів, реєстраторів, депозитаріїв, зберігачів і держави в цілому.

Фінансова звітність – бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів за звітний період.

Фінансовий механізм – сукупність засобів, методів організації фінансових взаємозв'язків на підприємстві.

Фінансово-господарська діяльність в ринковій економіці – діяльність, спрямована на раціональне використання з максимальним ефектом власних і залучених фінансових ресурсів (найпростішим виявом такого ефекту є рівень прибутковості).

Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємства – комплексне вивчення їх функціонування для об'єктивного оцінювання досягнутих фінансових результатів і виявлення напрямків подальшого підвищення прибутковості (рентабельності) з одночасним забезпеченням достатнього рівня ліквідності.

Фінансово-економічну безпеку можна визначити як складну структуровану систему, дія елементів якої спрямована на захист фінансово-економічних інтересів суб'єктів економічних відносин всіх рівнів в процесі їх функціонування та розвитку, а також визначення ефективних шляхів мінімізації негативного впливу зовнішніх та внутрішніх загроз.

Ядерна безпека – дотримання норм, правил, стандартів та умов використання ядерних матеріалів, що забезпечують радіаційну безпеку.

ДОДАТОК 2. ВИТЯГИ З НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Витяг із закону України «Про національну безпеку України»

від 21.06.2018 № 2469-VIII

Розділ II

ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Стаття 3. Принципи державної політики у сферах національної безпеки і оборони

1. Державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина - їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства - його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави - її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища - від надзвичайних ситуацій.

2. Основними принципами, що визначають порядок формування державної політики у сферах національної безпеки і оборони, є:

1) верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили;

2) дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки;

3) розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони.

3. Фундаментальними національними інтересами України є:

1) державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України;

- 2) сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення;
- 3) інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами.
4. Державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, кібербезпеки України тощо.
5. Загрози національній безпеці України та відповідні пріоритети державної політики у сферах національної безпеки і оборони визначаються у Стратегії національної безпеки України, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії кібербезпеки України, інших документах з питань національної безпеки і оборони, які схвалюються Радою національної безпеки і оборони України і затверджуються указами Президента України.

Розділ IV

СЕКТОР БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Стаття 12. Склад сектору безпеки і оборони

1. Сектор безпеки і оборони України складається з чотирьох взаємопов'язаних складових: сили безпеки; сили оборони; оборонно-промисловий комплекс; громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки. Функції та повноваження складових сектору безпеки і оборони визначаються законодавством України.
2. До складу сектору безпеки і оборони входять: Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки

України, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику.

Інші державні органи та органи місцевого самоврядування здійснюють свої функції із забезпечення національної безпеки у взаємодії з органами, які входять до складу сектору безпеки і оборони.

Стаття 13. Керівництво у сферах національної безпеки і оборони

1. Керівництво у сферах національної безпеки і оборони відповідно до [Конституції України](#) здійснює Президент України, який:

- 1) забезпечує державну незалежність та національну безпеку;
- 2) є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України, як Верховний Головнокомандувач видає накази і директиви з питань оборони;
- 3) очолює Раду національної безпеки і оборони України, вводить у встановленому порядку в дію її рішення;
- 4) видає укази і розпорядження з питань національної безпеки і оборони, які є обов'язковими до виконання на території України, зокрема указами Президента України затверджуються Стратегія національної безпеки України, Стратегія воєнної безпеки України, інші стратегії, доктрини, концепції, якими визначаються актуальні загрози національній безпеці, основні напрями і завдання державної політики у сферах національної безпеки і оборони, розвитку сектору безпеки і оборони;
- 5) звертається з посланнями до народу та із щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України;
- 6) реалізує право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України щодо законодавчого врегулювання питань національної безпеки і оборони;

- 7) вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України;
- 8) вносить до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України;
- 9) призначає на посади та звільняє з посад Секретаря Ради національної безпеки і оборони України та його заступників;
- 10) призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України за поданням Міністра оборони України, а також вище командування інших військових формувань за поданням керівників органів центральної виконавчої влади, яким підпорядковуються відповідні військові формування;
- 11) здійснює загальне керівництво розвідувальними органами України;
- 12) вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про застосування Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань;
- 13) приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України;
- 14) приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України;
- 15) присвоює вищі військові звання та інші вищі спеціальні звання і класні чини;
- 16) здійснює інші повноваження, визначені [Конституцією України](#).

Стаття 14. Координація у сферах національної безпеки і оборони

1. Координацію у сферах національної безпеки і оборони здійснює Рада національної безпеки і оборони України відповідно до [статті 107](#) Конституції України та [Закону України](#) "Про Раду національної безпеки і оборони України".

2. В умовах воєнного або надзвичайного стану, в особливий період, а також у разі виникнення кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України, Рада національної безпеки і оборони України координує діяльність органів виконавчої влади, розглядає пропозиції щодо застосування відповідно до закону спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів.

Стаття 19. Служба безпеки України

1. Служба безпеки України є державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями, що забезпечує державну безпеку, здійснюючи з неухильним дотриманням прав і свобод людини і громадянина:

- 1) протидію розвідувально-підривній діяльності проти України;
- 2) боротьбу з тероризмом;
- 3) контррозвідувальний захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності, оборонного і науково-технічного потенціалу, кібербезпеки, економічної та інформаційної безпеки держави, об'єктів критичної інфраструктури;
- 4) охорону державної таємниці.

2. Служба безпеки України підпорядковується Президентові України та підконтрольна Верховній Раді України.

3. Службу безпеки України очолює Голова Служби безпеки України, який призначається на посаду та звільняється з посади Верховною Радою України за поданням Президента України.

Голова Служби безпеки України за посадою входить до складу Ради національної безпеки і оборони України.

Голова Служби безпеки України щорічно подає Верховній Раді України звіт про діяльність Служби безпеки України.

4. Повноваження Служби безпеки України визначаються законодавством України.

Розділ V

ПЛАНУВАННЯ У СФЕРАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Стаття 25. Мета, принципи і види планування у сферах національної безпеки і оборони

1. Метою планування у сферах національної безпеки і оборони є забезпечення реалізації державної політики у цих сферах шляхом розроблення стратегій, концепцій, програм, планів розвитку органів сектору безпеки і оборони, управління ресурсами та ефективного їх розподілу.

2. Планування у сферах національної безпеки і оборони здійснюється відповідно до таких принципів:

1) дотримання національного законодавства і міжнародних зобов'язань України;

2) демократичний цивільний контроль за сектором безпеки і оборони, відкритість інформації про державну політику, стратегічні документи, цілі, пріоритети і завдання планування, прозорість та підзвітність використання ресурсів;

3) цілісність, узгодженість, системність планування у секторі безпеки і оборони, врахування пріоритетів і обмежень, встановлених державними програмами, планами та прогнозними документами;

4) своєчасність та відповідність прийнятим рішенням щодо захисту національних інтересів України.

3. Планування у сферах національної безпеки і оборони поділяється на довгострокове (понад п'ять років), середньострокове (до п'яти років) та короткострокове (до трьох років).

Документами довгострокового планування є Стратегія національної безпеки України, Стратегія воєнної безпеки України, Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України, Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України, Стратегія кібербезпеки України, Національна розвідувальна програма.

Документами середньострокового планування є інші стратегічні документи, програми щодо розвитку складових сектору безпеки і оборони, зокрема оснащення їх сучасним озброєнням і військовою технікою, створення необхідних запасів матеріально-технічних засобів та необхідних для цього потужностей оборонно-промислового комплексу, реалізація інших заходів з посилення обороноздатності держави.

Короткострокове планування передбачає щорічне розроблення планів утримання та розвитку (діяльності) складових сектору безпеки і оборони, основних показників державного оборонного замовлення (на трирічний період), у яких визначаються завдання щодо реалізації документів довгострокового і середньострокового планування.

Рада національної безпеки і оборони України з урахуванням змін у безпековому середовищі визначає концептуальні підходи, напрями, заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, схвалює проекти стратегій, концепцій, державних програм та інших стратегічних документів, якими визначаються основні напрями і завдання державної політики у сферах національної безпеки і оборони, здійснює координацію і контроль за їх виконанням.

Стаття 26. Стратегія національної безпеки України

1. Стратегія національної безпеки України є основним документом довгострокового планування, яким визначаються основні напрями державної політики у сфері національної безпеки.

Стратегія національної безпеки України розробляється за дорученням Президента України протягом шести місяців після його вступу на пост.

Стратегія національної безпеки України схвалюється рішенням Ради національної безпеки і оборони України і затверджується указом Президента України.

Президент України у разі необхідності може вносити зміни до Стратегії національної безпеки України в установленому порядку.

До підготовки проекту Стратегії національної безпеки України залучаються Апарат Ради національної безпеки і оборони України, Національний інститут стратегічних досліджень, державні органи, інституції громадянського суспільства, а також можуть залучатися іноземні експерти.

2. Стратегія національної безпеки України визначає:

- 1) пріоритети національних інтересів України та забезпечення національної безпеки, цілі, основні напрями державної політики у сфері національної безпеки;
- 2) поточні та прогнозовані загрози національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов;
- 3) основні напрями зовнішньополітичної діяльності держави для забезпечення її національних інтересів і безпеки;
- 4) напрями та завдання реформування й розвитку сектору безпеки і оборони;
- 5) ресурси, необхідні для її реалізації.

3. Стратегія національної безпеки України є основою для підготовки всіх інших документів щодо планування у сферах національної безпеки і оборони.

Реалізація Стратегії національної безпеки України здійснюється на основі національного оборонного, безпекового, економічного, інтелектуального потенціалу з використанням механізмів державно-приватного партнерства, а також із залученням міжнародної консультативної, фінансової, матеріально-технічної допомоги.

4. Стратегія національної безпеки України оприлюднюється в установленому законодавством порядку (крім положень, що містять інформацію з обмеженим доступом).

Стаття 35. Фінансове забезпечення сектору безпеки і оборони

1. Фінансування складових сектору безпеки і оборони здійснюється за рахунок і в межах коштів, визначених у Законі України про Державний бюджет України на відповідний рік, а також з інших не заборонених законодавством джерел.

Обсяг видатків на фінансування сектору безпеки і оборони має становити не менше 5 відсотків запланованого обсягу внутрішнього валового продукту, з яких не менше 3 відсотків - на фінансування сил оборони.

2. Рада національної безпеки і оборони України розглядає проект закону про Державний бюджет України по статтях, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки і оборони України, та вносить відповідні пропозиції.

3. Кабінет Міністрів України вносить на розгляд Верховної Ради України проект закону про Державний бюджет України, розроблений на плановий бюджетний період, з урахуванням відповідного рішення Ради національної безпеки і оборони України.

4. Рахункова палата від імені Верховної Ради України здійснює контроль за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням, а центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері державного фінансового контролю, здійснює контроль за використанням коштів Державного бюджету України, що виділяються на потреби сектору безпеки і оборони, та за іншими об'єктами контролю відповідно до закону.

Президент України

П.ПОРОШЕНКО

м. Київ

21 червня 2018 року

№ 2469-VIII

Витяг з закону України
«Про Раду національної безпеки і оборони України»

РОЗДІЛ I
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Рада національної безпеки і оборони України

Рада національної безпеки і оборони України відповідно до [Конституції України](#) є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України.

Стаття 2. Правова основа діяльності Ради національної безпеки і оборони України

Рада національної безпеки і оборони України керується в своїй діяльності [Конституцією](#) та законами України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, актами Президента України.

Рада національної безпеки і оборони України відповідно до цього Закону своїм рішенням, що вводиться в дію указом Президента України, затверджує Регламент Ради національної безпеки і оборони України.

Порядок роботи Ради національної безпеки і оборони України встановлюється цим Законом та Регламентом Ради національної безпеки і оборони України.

РОЗДІЛ II
ФУНКЦІЇ І КОМПЕТЕНЦІЯ РАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І
ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Стаття 3. Функції Ради національної безпеки і оборони України

Функціями Ради національної безпеки і оборони України є:

1) внесення пропозицій Президентові України щодо реалізації засад внутрішньої і зовнішньої політики у сфері національної безпеки і оборони;

2) координація та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони у мирний час;

3) координація та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони в умовах воєнного або надзвичайного стану та при виникненні кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України.

Президент України

Л.КУЧМА

м. Київ

5 березня 1998 року

Витяг з Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері

(схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України
від 15 серпня 2012 р. № 569-р)

Мета Концепції

Метою Концепції є визначення основних засад та напрямів державної політики щодо забезпечення національної безпеки держави у фінансовій сфері.

Визначення концептуальних засад формування ефективного та дієвого механізму державного управління ризиками у фінансовій сфері, спрямованого на запобігання кризовим явищам та мінімізацію їх наслідків, забезпечить ефективне функціонування національної економіки та економічне зростання держави.

Шляхи і способи розв'язання проблеми

Одним із шляхів розв'язання визначеної проблеми є проведення структурних реформ у національній економіці та забезпечення цінової і фінансової стабільності. З цією метою основними завданнями державної політики в найближчій перспективі повинні бути:

виконання [Програми економічних реформ на 2010-2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава”](#) (далі - Програма економічних реформ);

визначення Урядом чітких середньострокових макроекономічних цільових показників;

забезпечення макроекономічної стабільності.

Результатом виконання зазначених завдань стануть послідовність і передбачуваність політики Уряду та Національного банку, поступове зниження рівня інфляції та утримання її в межах установлених цільових значень.

Водночас грошово-кредитна політика у визначених законодавством межах повинна скоординовано проводитися разом з економічною політикою та

забезпечувати підтримання структурних змін у національній економіці та стійкий економічний і соціальний розвиток держави.

Безпека у бюджетній сфері

Накопичення системних проблем у бюджетній сфері, проведення популістської бюджетної політики попереднім Урядом та ігнорування викликів світової фінансово-економічної кризи призвели до розбалансування системи державних фінансів і, як наслідок, до виникнення загрози стабільності та стійкості всієї фінансової системи.

Нагромадження протягом попередніх років структурних деформацій економіки призвело до обтяження бюджету та спричинило відволікання значних ресурсів на фінансування таких невластивих для бюджетного процесу завдань, як надання дотацій Національній акціонерній компанії “Нафтогаз України”, підтримку банківської системи та Пенсійного фонду України тощо. Зазначене призвело до створення умов для стрімкого зростання рівня дефіциту в секторі загальнодержавного управління у 2008-2009 роках.

Формування цілісних підходів, визначення заходів та критеріїв проведення бюджетної політики дасть змогу розв’язати накопичені раніше системні проблеми та уникнути загроз фінансовій стабільності в майбутньому.

Протягом 2010-2011 років здійснено заходи щодо стабілізації бюджетного сектору та забезпечення стабільності фінансової системи. Водночас гострою залишається проблема, пов’язана з фінансовим станом державних підприємств, особливо тих, що є суб’єктами природної монополії.

Для посилення позитивного впливу бюджетної політики на забезпечення стабільності фінансової системи слід:

забезпечити відповідність цілей бюджетної політики фінансовим можливостям держави;

посилити контроль за цільовим і ефективним використанням бюджетних коштів;

забезпечити дотримання індикативних прогнозних показників державного бюджету на середньострокову перспективу;

завершити проведення пенсійної реформи з метою збалансування бюджету Пенсійного фонду України та забезпечення його бездефіцитності;

припинити надання державної підтримки державним монополіям як шляхом виділення коштів безпосередньо з бюджету, так і шляхом утримання цін на їх продукцію на економічно необґрунтованому рівні та надання інших привілеїв.

Виконання зазначених завдань дасть змогу забезпечити дотримання індикаторів Програми економічних реформ щодо щорічного скорочення дефіциту державного бюджету та доведення його рівня до 0,8 відсотка валового внутрішнього продукту в 2013 році та близько 1 відсотка у 2014 році.

Безпека у сфері управління державним боргом, гарантованим державою боргом та боргом корпоративного сектору

Протягом 2008-2010 років в умовах кризових явищ у світовій економіці та умовах зростання рівня дефіциту сектору загальнодержавного управління відбулося різке збільшення обсягу державного боргу та обсягу гарантованого державою боргу. У 2011 році Україна забезпечувала утримання таких обсягів в економічно безпечних межах, однак подальше їх збільшення може спричинити зростання навантаження на державний бюджет, негативно вплинути на рівень відсоткових ставок та розвиток реального сектору економіки у зв'язку з погіршенням умов запозичень суб'єктів господарювання.

З огляду на зазначене політика управління державним боргом та гарантованим державою боргом повинна бути спрямована на виконання таких завдань:

запобігання виникненню пікових навантажень на державний бюджет, що пов'язані із здійсненням платежів за державним боргом;

забезпечення розвитку внутрішнього ринку державних цінних паперів;

використання державних гарантій виключно як інструмента підтримки реалізації проектів, які відповідають державним завданням і пріоритетам, визначеним Програмою економічних реформ.

Виконання зазначених завдань дасть змогу забезпечити утримання на економічно безпечному рівні державного боргу та гарантованого державою боргу, а також прозоре і ефективне управління ними у середньо- та довгостроковій перспективі.

Водночас із збільшенням державного боргу та гарантованого державою боргу загрозою безпеці у фінансовій сфері є нарощення валового зовнішнього боргу, насамперед боргів банківського та інших секторів економіки, збільшення обсягів яких у докризовий період було зумовлене недооцінюванням позичальниками ризиків та високою вартістю кредитних ресурсів на внутрішньому ринку. Існують також ризики, пов'язані з недосконалою структурою зовнішнього боргу, велику частку якого становить короткостроковий капітал, зокрема спекулятивного походження.

Для мінімізації ризиків та уникнення повторного розгортання кризових явищ державна політика у сфері управління боргом корпоративного сектору повинна бути спрямована на:

- зменшення залежності від зовнішніх фінансових ринків і запозичень короткострокового капіталу;

- створення умов для розвитку та функціонування внутрішнього ринку капіталу, підвищення його конкурентоспроможності;

- розроблення механізмів та інструментів, що сприятимуть спрямуванню вітчизняного капіталу на розвиток реального сектору економіки.

Безпека у податковій сфері

Однією з основних загроз у податковій сфері є виведення фінансового капіталу з України та приховування суб'єктами господарювання значних сум доходів від оподаткування.

Для запобігання відпливу капіталів за кордон і зменшення суми недоодержаних державою доходів у вигляді податків та зборів державна політика у податковій сфері повинна бути спрямована на:

проведення аналізу економічної співпраці українських резидентів із суб'єктами підприємницької діяльності, які зареєстровані в офшорних зонах, та удосконалення нормативно-правової бази у податковій сфері;

проведення інвентаризації міжнародних договорів про уникнення подвійного оподаткування, що не відповідають сучасним стандартам Організації економічного співробітництва та розвитку, і внесення змін до положень таких договорів у частині розширення вимог щодо обміну інформацією.

Умовою стабілізації державних фінансів є подальше проведення податкової реформи за напрямом удосконалення системи податкового адміністрування, розроблення ефективного механізму здійснення контролю та звітності, взаємодії між суб'єктами податкової системи.

Виконання зазначених завдань дасть змогу зменшити вплив капіталу за кордон, сприятиме зростанню надходжень до державного бюджету в результаті оподаткування відповідних операцій, що здійснюються між резидентами і нерезидентами, розширить можливості України щодо обміну інформацією у податковій сфері з іншими країнами світу, а також забезпечить стабілізацію державних фінансів.

Безпека у сфері фінансів реального сектору економіки

Значну загрозу у сфері фінансів реального сектору економіки може становити невідповідність між активами та зобов'язаннями підприємств реального сектору економіки, насамперед базових галузей економіки. Дисбаланси можуть виникнути як внаслідок реалізації невиваженої стратегії управління підприємствами в частині взяття ними зобов'язань, так і під впливом дії ряду зовнішніх чинників. За наявності застарілих основних засобів і технологій такий дисбаланс може призвести до фінансової неспроможності більшості вітчизняних підприємств промисловості.

Потенційною загрозою може стати здійснення спекулятивних операцій із земельними ділянками, банкрутство сільськогосподарських виробників

внаслідок введення в ринковий оборот земель сільськогосподарського призначення.

Для запобігання можливим фінансовим складнощам у реальному секторі економіки державна політика повинна бути спрямована на запровадження системи здійснення постійного моніторингу за збалансованістю активів і пасивів підприємств реального сектору економіки незалежно від їх форми власності та запобігання можливій концентрації сільськогосподарських земель у власності осіб, що не провадять сільськогосподарську діяльність.

Безпека у банківській сфері

В умовах випереджувальних темпів розвитку банківського сектору в докризовий період відбувалося поступове накопичення дисбалансів внаслідок орієнтації банків на швидке отримання прибутків та збільшення частки такого сектору на ринку капіталу без проведення адекватної оцінки ризиків, що збільшило частку споживчих кредитів у балансах банків.

Уникнути кризових явищ у банківській сфері можливо шляхом проведення політики, спрямованої на стимулювання банківського сектору до спрямування кредитних коштів насамперед на розвиток реального сектору економіки за визначеними Програмою економічних реформ пріоритетними напрямками, удосконалення механізму здійснення нагляду за банківським сектором та посилення ризик-менеджменту в банках.

Як свідчить досвід минулих років, на стабільність та безпеку фінансової сфери значною мірою негативно впливає залежність банківського сектору від зовнішніх джерел запозичень, що у перспективі може призвести до повторного розвитку кризових явищ в економіці, зокрема в банківському секторі.

Для мінімізації ризику державна політика повинна бути спрямована на здійснення заходів, які сприятимуть формуванню власної ресурсної бази та переорієнтації банківської системи на внутрішні ринки фінансових ресурсів. Такий підхід насамперед забезпечить вирішення питання задоволення попиту реального сектору економіки на кредитні ресурси.

Негативно впливає на розвиток банківської сфери недостатній захист прав кредиторів та інвесторів, внаслідок чого існує висока ймовірність виникнення ризику неповернення коштів несумлінними позичальниками, а отже, зростання рівня проблемних позик у банківській системі.

Незважаючи на те, що банки активно використовують різні методи повернення проблемних кредитів, ураховуючи сукупність різних факторів, що визначають можливість і ефективність їх застосування, а також можливість позичальника надалі розраховуватися перед банком за простроченою заборгованістю, якість кредитного портфеля значної кількості банків в Україні залишається незадовільною.

Недостатньо ефективним є здійснення заходів щодо попередження кредитних ризиків банків.

Для мінімізації зазначених ризиків необхідно запровадити удосконалені підходи до проведення оцінки кредитних ризиків банків, створити умови для підвищення якості кредитного аналізу платоспроможності позичальників і забезпеченості кредитів.

Розвиток і розширення спектра фінансових послуг створюють умови для активного залучення до ринків таких послуг споживачів, які зазвичай не мають достатньої інформації та необхідних знань про особливості та споживчі характеристики фінансових послуг. У процесі вибору послуги зазначені споживачі не завжди можуть оцінити рівень ризиків і можливі наслідки набуття додаткових фінансових зобов'язань та порівняти умови їх надання, що пропонуються банківськими установами.

Як свідчить досвід інших держав, стрімкий розвиток пропозицій ринків фінансових послуг в умовах недостатнього рівня забезпечення захисту прав споживачів може призвести до недовіри до таких ринків і, як наслідок, зниження попиту на запропоновані ними послуги.

Водночас недовіра населення до ринків фінансових послуг не дає можливості активно використовувати його вільні кошти як інвестиційні ресурси, що спрямовуються на розвиток економіки.

Для мінімізації ризиків, що можуть виникнути внаслідок недостатньої поінформованості та недостатнього рівня необхідних знань про особливості та споживчі характеристики фінансових послуг, можуть здійснюватися заходи щодо підвищення рівня фінансової грамотності та обізнаності населення, які забезпечуватимуть соціальну та фінансову стабільність у суспільстві, сприятимуть посиленню довіри населення до фінансової системи країни.

Безпека у сфері функціонування валютного ринку

Загрозою безпеці у сфері валютного регулювання може стати ризик значних коливань курсу гривні внаслідок різкої та непрогнозованої зміни у валютних курсах світових валют і напрямках потоків капіталу.

Для мінімізації такого ризику слід проводити державну політику, спрямовану на зниження вразливості фінансової сфери від непрогнозованих змін на фінансових ринках. Із зазначеною метою слід забезпечити підтримку рівня резервних активів Національного банку на економічно обґрунтованому рівні та збереження адекватної системи валютного регулювання щодо руху капіталу.

На безпеку у сфері валютного регулювання значний вплив має високий рівень використання іноземної валюти як засобу платежу на території України. З метою розширення сфери використання національної валюти та зниження рівня доларизації економіки для забезпечення оплати наданих послуг переважно в національній валюті державна політика у зазначеній сфері повинна бути спрямована на:

встановлення на законодавчому рівні рівних умов участі резидентів та нерезидентів на рику інвестиційних операцій України в частині визначення обов'язку щодо проведення іноземними інвесторами розрахунків за інвестиційними операціями на території України виключно в національній валюті України;

мінімізацію використання готівкової іноземної валюти на території України;

запобігання нелегальному використанню іноземної валюти як засобу платежу на території України;

Загрозою для фінансового сектору є високий рівень залежності вітчизняної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків унаслідок низької товарної і географічної диверсифікованості експорту товарів, робіт і послуг переважно сировинного характеру.

Погіршення кон'юнктури зовнішніх ринків і, як наслідок, погіршення фінансового стану експортерів може призвести до зменшення обсягу валютних надходжень і кредитного капіталу та виникнення валютного ризику.

Запровадження механізмів підтримки вітчизняних експортерів високотехнологічної продукції, які діють у розвинутих країнах, дасть змогу поліпшити диверсифікованість вітчизняного експорту та уникнути валютного ризику в майбутньому.

Безпека у сфері функціонування фондового ринку

Загрозою безпеці у сфері функціонування фондового ринку можуть стати ризики, наявні на вітчизняному фондовому ринку, зокрема низький рівень його капіталізації і ліквідності, низький рівень захисту прав інвесторів, недосконалість депозитарної системи, системи клірингу і проведення розрахунків за договорами щодо цінних паперів, а також недостатня протидія маніпулюванню на ринку цінних паперів.

Для мінімізації зазначених ризиків та формування привабливого інвестиційного клімату державна політика у зазначеній сфері повинна бути спрямована на:

збільшення капіталізації та ліквідності фондового ринку;

удосконалення ринкової інфраструктури та засад саморегулювання, забезпечення їх надійного і ефективного функціонування;

удосконалення механізмів захисту прав інвесторів;

удосконалення умов і правил державного регулювання та нагляду на фондовому ринку.

Розвиток вітчизняного фондового ринку сприятиме мобілізації фінансових ресурсів і спрямуванню їх на розвиток інвестиційно-інноваційної сфери.

Безпека у сфері небанківського фінансового сектору

Незважаючи на досить інтенсивне формування, небанківський фінансовий сектор на даний час не став головним та зручним механізмом забезпечення реального сектору економіки необхідними фінансовими ресурсами.

Для мінімізації ризиків, які можуть стати наслідком недостатньої стійкості, прозорості та конкурентоспроможності небанківського фінансового сектору, необхідно зміцнити інституційну та фінансову спроможність органів, що здійснюють державне регулювання ринку фінансових послуг.

Державна політика у сфері небанківського фінансового сектору повинна бути спрямована на:

створення системи ідентифікації ризиків, проведення моніторингу та поточного аналізу ринку фінансових послуг з метою забезпечення створення можливостей для вжиття запобіжних заходів до забезпечення фінансової безпеки;

посилення прозорості та відкритості у діяльності фінансових установ та органу, який здійснює державне регулювання і нагляд за такими установами;

підвищення платоспроможності та фінансової стійкості небанківських фінансових установ;

забезпечення належного захисту споживачів небанківських фінансових послуг;

запобігання використанню небанківських фінансових установ для непродуктивного виведення капіталу за кордон.

Очікувані результати

Реалізація Концепції дасть змогу:

вирішити питання щодо забезпечення захисту національних інтересів держави у разі виникнення та поглиблення загроз у фінансовій сфері;

розробити механізм державного управління ризиками у фінансовій сфері; мінімізувати наслідки глобальних загроз у разі їх виникнення, що сприятиме збалансованості фінансової сфери і забезпечить ефективне функціонування національної економіки та економічне зростання держави.

Фінансові ресурси, необхідні для реалізації Концепції

Реалізація Концепції здійснюватиметься у межах бюджетних призначень, передбачених на відповідний рік головним розпорядником бюджетних коштів, до компетенції яких належить питання щодо забезпечення національної безпеки, та інших не заборонених законодавством джерел.

Витяг з Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України

(затверджені Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277)

I. Загальні положення

1. Ці Методичні рекомендації розроблені з метою визначення рівня економічної безпеки України як однієї з основних складових національної безпеки держави і визначають перелік основних індикаторів стану економічної безпеки України, їхні порогові значення, а також алгоритм розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки.

2. Методичні рекомендації мають інформаційний, рекомендаційний, роз'яснювальний характер та не є обов'язковими.

3. Ці Методичні рекомендації базуються на комплексному аналізі індикаторів економічної безпеки з виявленням потенційно можливих загроз економічній безпеці в Україні і застосовуються Мінекономрозвитку для інтегральної оцінки рівня економічної безпеки України в цілому по економіці та за окремими сферами діяльності. Інші органи виконавчої влади, наукові інститути та інші установи в межах своїх повноважень можуть використовувати ці Методичні рекомендації та визначати рівень складових

економічної безпеки для прийняття управлінських рішень щодо аналізу, запобігання та попередження реальних і потенційних загроз національним інтересам у відповідній сфері.

4. Розрахунки здійснюються Мінекономрозвитку двічі на рік на підставі офіційних даних статистичного обліку Держстату, Нацкомфінпослуг, Міндоходів, Міненерговугілля, Мінфіну і Національного банку та експертних оцінок, у тому числі рейтингових звітів міжнародних неурядових організацій.

II. Визначення термінів

5. У цих Методичних рекомендаціях терміни вживаються в такому значенні:

економічна безпека - це стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання.

Складовими економічної безпеки є: виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпеки;

виробнича безпека - це стан виробничої сфери країни, за якого забезпечується максимально ефективне використання наявних виробничих потужностей у країні, їх модернізація та розширене відтворення, зростання рівня інноваційності виробництва та підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки;

демографічна безпека - це стан захищеності держави, суспільства та ринку праці від демографічних загроз, за якого забезпечується розвиток України з урахуванням сукупності збалансованих демографічних інтересів держави, суспільства й особистості відповідно до конституційних прав громадян України;

енергетична безпека - це стан економіки, що сприяє ефективному використанню енергетичних ресурсів країни, наявності на енергетичному ринку

достатньої кількості виробників та постачальників енергії, а також доступності, диференційованості та екологічності енергетичних ресурсів;

зовнішньоекономічна безпека - це стан відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам, що забезпечує мінімізацію збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників та створення сприятливих умов для розвитку економіки завдяки її активній участі у світовому розподілі праці;

інвестиційно-інноваційна безпека - це стан економічного середовища у державі, що стимулює вітчизняних та іноземних інвесторів вкладати кошти в розширення виробництва в країні, сприяє розвитку високотехнологічного виробництва, інтеграції науково-дослідної та виробничої сфери з метою зростання ефективності, поглиблення спеціалізації національної економіки на створенні продукції з високою часткою доданої вартості;

макроекономічна безпека - це стан економіки, за якого досягається збалансованість макроекономічних відтворювальних пропорцій;

продовольча безпека - це стан виробництва продуктів харчування в країні, що здатний повною мірою забезпечити потреби кожного члена суспільства в продовольстві належної якості за умови його збалансованості та доступності для кожного члена суспільства;

соціальна безпека - це стан розвитку держави, за якого держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, сприяти розвитку людського капіталу як найважливішої складової економічного потенціалу країни;

фінансова безпека - це стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни. Фінансова безпека, у свою чергу, має такі складові:

- банківська безпека - це рівень фінансової стійкості банківських установ країни, що дає змогу забезпечити ефективність функціонування банківської

системи країни та захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників незалежно від умов її функціонування;

- безпека небанківського фінансового сектору - це рівень розвитку фондового та страхового ринків, що дає змогу повною мірою задовольняти потреби суспільства в зазначених фінансових інструментах та послугах;

- боргова безпека - відповідний рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування та ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для задоволення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує суверенітету держави та її фінансовій системі;

- бюджетна безпека - це стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що надає можливість органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції;

- валютна безпека - це стан курсоутворення, який характеризується високою довірою суспільства до національної грошової одиниці, її стійкістю, створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняної економіки, залучення в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи, а також максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках;

- грошово-кредитна безпека - це стан грошово-кредитної системи, що забезпечує всіх суб'єктів національної економіки якісними та доступними кредитними ресурсами в обсягах та на умовах, сприятливих для досягнення економічного зростання національної економіки.

III. Підходи до визначення інтегрального індексу економічної безпеки

6. Інтегральний індекс економічної безпеки складається з 9 середньозважених субіндексів (складових економічної безпеки):

- 1) виробнича безпека;
- 2) демографічна безпека;
- 3) енергетична безпека;

- 4) зовнішньоекономічна безпека;
- 5) інвестиційно-інноваційна безпека;
- 6) макроекономічна безпека;
- 7) продовольча безпека;
- 8) соціальна безпека;
- 9) фінансова безпека.

7. Фінансова безпека, у свою чергу, містить такі складові:

- 1) банківська безпека;
- 2) безпека небанківського фінансового ринку;
- 3) боргова безпека;
- 4) бюджетна безпека;
- 5) валютна безпека;
- 6) грошово-кредитна безпека.

8. Розрахунок інтегральних індексів у розрізі зазначених субіндексів (складових економічної безпеки) здійснюється на основі оцінки понад 130 окремих індикаторів, які базуються як на статистичних даних, так і даних, отриманих шляхом опитування респондентів.

9. Визначення інтегральної оцінки економічної безпеки здійснюється в такому порядку:

- формування множини (переліку) індикаторів;
- визначення характеристичних значень індикаторів;
- нормування індикаторів;
- визначення вагових коефіцієнтів;

розрахунок інтегральних індексів за окремими сферами економіки та інтегрального індексу економічної безпеки в цілому.

Заступник директора

**Департаменту макроекономічного
прогнозування**

М.О. Дуда

ЗАТВЕРДЖЕНО

Указом Президента України

від 26 травня 2015 року № 287/2015

**Витяг з Стратегії
національної безпеки України**

2. Цілі Стратегії національної безпеки України

Основними цілями цієї Стратегії є:

мінімізація загроз державному суверенітету та створення умов для відновлення територіальної цілісності України у межах міжнародно-визнаного державного кордону України, гарантування мирного майбутнього України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави;

утвердження прав і свобод людини і громадянина, забезпечення нової якості економічного, соціального і гуманітарного розвитку, забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу та формування умов для вступу в НАТО.

Досягнення визначених цілей потребує:

зміцнення Української держави шляхом забезпечення поступального суспільно-політичного й соціально-економічного розвитку України;

якісно нової державної політики, спрямованої на ефективний захист національних інтересів в економічній, соціальній, гуманітарній та інших сферах, комплексне реформування системи забезпечення національної безпеки та створення ефективного сектору безпеки і оборони України;

нового зовнішньополітичного позиціонування України у світі в умовах нестабільності глобальної системи безпеки.

3. Актуальні загрози національній безпеці України

3.4. Економічна криза, виснаження фінансових ресурсів держави, зниження рівня життя населення:

монополюбно-олігархічна, низькотехнологічна, ресурсовитратна економічна модель;

відсутність чітко визначених стратегічних цілей, пріоритетних напрямів і завдань соціально-економічного, воєнно-економічного та науково-технічного розвитку України, а також ефективних механізмів концентрації ресурсів для досягнення таких цілей;

високий рівень "тінізації" та криміналізації національної економіки, кримінально-кланова система розподілу суспільних ресурсів;

деформоване державне регулювання і корупційний тиск на бізнес;

надмірна залежність національної економіки від зовнішніх ринків;

неефективне управління державним боргом;

зменшення добробуту домогосподарств та зростання рівня безробіття;

активізація міграційних процесів унаслідок бойових дій;

руйнування економіки та систем життєзабезпечення на тимчасово окупованих територіях, втрата їх людського потенціалу, незаконне вивезення виробничих фондів на територію Росії.

4.6. Інтеграція в Європейський Союз

Поділяючи спільні з ЄС цінності та стратегічні цілі, Україна розглядає інтеграцію в політичні та економічні структури Європейського Союзу як пріоритетний напрям своєї зовнішньої і внутрішньої політики.

Угода про асоціацію між Україною і ЄС визначає стратегічні орієнтири для проведення системних політичних і соціально-економічних реформ в Україні, широкомасштабної адаптації законодавства України до норм і правил ЄС. Україна забезпечуватиме поступову конвергенцію у сфері зовнішньої і оборонної політики та розвиватиме взаємодію у рамках Спільної безпекової і оборонної політики ЄС для посилення спроможностей сектору безпеки і оборони, а також підтримання міжнародної безпеки і стабільності.

Пріоритетом є формування ключових передумов, необхідних для набуття Україною членства в ЄС - важливої гарантії демократичного розвитку,

економічного добробуту та зміцнення безпеки. Членство України в ЄС сприятиме покращенню клімату довіри і безпеки в регіонах Східної Європи та Чорного моря.

4.9. Забезпечення економічної безпеки

Основним змістом економічних реформ є створення умов для подолання бідності і надмірного майнового розшарування в суспільстві, наближення соціальних стандартів до рівня держав Центральної і Східної Європи - членів ЄС, досягнення економічних критеріїв, необхідних для набуття Україною членства в ЄС.

Ключовою умовою нової якості економічного зростання є забезпечення економічної безпеки шляхом:

деолігархізації, демонополізації і дерегуляції економіки, захисту економічної конкуренції, спрощення й оптимізації системи оподаткування, формування сприятливого бізнес-клімату та умов для прискореного інноваційного розвитку; ефективного застосування механізму спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій), унеможливлення контролю стратегічних галузей капіталом держави-агресора;

створення найкращих у Центральній і Східній Європі умов для інвесторів, залучення іноземних інвестицій у ключові галузі економіки, зокрема в енергетичний і транспортний сектори, як інструменту забезпечення національної безпеки;

забезпечення готовності економіки до відбиття Україною збройної агресії;

розвитку оборонно-промислового комплексу як потужного високотехнологічного сектору економіки, здатного відігравати ключову роль у її прискореній інноваційній модернізації;

юридичного захисту в міжнародних інституціях майнових інтересів фізичних і юридичних осіб України та Української держави, порушених Росією;

підвищення стійкості національної економіки до негативних зовнішніх впливів, диверсифікації зовнішніх ринків, торговельних та фінансових потоків;

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Міністерства економіки України

18.02.2009

№ 123

**Витяг з Методичних рекомендацій
розрахунку рівня тіньової економіки**

**II. Причини утворення тіньової економіки
та методи розрахунку її рівня**

6. Причинами утворення тіньової економіки є:

1) обліково-статистичні:

ухилення суб'єктів господарювання від звітування перед органами державної статистики та контролюючими органами;

відсутність належної інформації, обумовлена недоліками методу статистичного охоплення діяльності суб'єктів господарювання та ведення статистичної звітності;

2) економічні:

ухилення суб'єктів господарювання від державної реєстрації з метою уникнення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів);

заниження суб'єктами господарювання відомостей про отримані доходи з метою зменшення суми сплачуваних податків, зборів (обов'язкових платежів).

7. Для інтегральної оцінки рівня тіньової економіки в Україні застосовуються методи, усереднене значення результатів яких представляє характеристику стану і тенденцій розвитку тіньової економіки.

Найбільш прийнятними для визначення обсягів тіньової економіки в умовах наявної статистичної бази є такі методи: "витрати населення – роздрібний товарооборот", фінансовий, монетарний, електричний. Метод збитковості підприємств застосовується для оцінки мінімального та

максимального коефіцієнтів, у межах яких знаходиться рівень тіньової економіки.

III. Розрахунок рівня тіньової економіки

за методом “витрати населення – роздрібний товарооборот”

8. Обчислення рівня тіньової економіки за методом “витрати населення – роздрібний товарооборот” полягає у виявленні наявності перевищення споживчих грошових витрат населення на придбання товарів над загальним обсягом продажу населенню товарів усіма суб’єктами господарювання в легальному секторі економіки.

Цей метод є прямим та застосовується для розрахунку макроекономічних параметрів тіньової економіки.

9. У цих Методичних рекомендаціях діяльність домогосподарств з виготовлення товарів власного виробництва для своїх потреб чи потреб членів своєї сім’ї (сектор натурального самозабезпечення) не вважається тіньовою економікою.

Дані щодо витрат домогосподарств отримуються шляхом вибіркового обстеження умов життя домогосподарств на добровільній основі, а дані щодо загального обсягу продажу населенню товарів усіма суб’єктами господарювання – шляхом статистичної звітності (обов’язкові дані).

IV. Розрахунок рівня тіньової економіки

за фінансовим методом

12. Обчислення рівня тіньової економіки за фінансовим методом полягає у визначенні тенденцій зміни пропорцій між вартістю товарів, робіт і послуг, використаних у процесі виробництва, та валовим доходом підприємств (господарських об’єднань), установ, організацій (далі – підприємства) у країні в цілому або в *i*-му виді економічної діяльності. При цьому припускається, що зростання в часі частки вартості товарів, робіт і послуг, використаних у процесі

виробництва, відносно валового доходу підприємств (за вирахуванням впливу об'єктивних чинників у періоді, що аналізується) є свідченням закріплення тенденції зростання рівня тіньової економіки.

Цей метод є непрямим.

13. При обчисленні рівня тіньової економіки за фінансовим методом у країні в цілому припускається, що базовим періодом розрахунку є 2003 рік (t_0), рівень тіньової економіки (T_{ϕ, t_0}) у якому розраховується за методом “витрати населення – роздрібний товарооборот” і становить 33 відсотки.

14. Обчислення рівня тіньової економіки за фінансовим методом складається з таких етапів:

розрахунок зміни частки вартості товарів, робіт і послуг, використаних у процесі виробництва, у валовому доході підприємств (у періоді, що аналізується, до аналогічного періоду попереднього року);

оцінка впливу зміни співвідношення вихідних-вхідних цін у відповідному виді економічної діяльності;

розрахунок рівня тіньової економіки (прихованих доходів).

Заступник директора департаменту

макроекономіки

Т. В. Лебедева

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Пирожков С.І. Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України. URL: http://www.niss.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=prnb0&issue=2003_1
2. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
3. Політологія. Навчальний посібник. URL: https://pidruchniki.com/10310208/politologiya/natsionalna_bezpeka_ukrayini
4. Основні загрози та шляхи забезпечення національної безпеки України. URL: http://vabb.com.ua/assets/files/Tema_6_ONB.pdf
5. А. Потіха Нова стратегія національної безпеки України в умовах зовнішньої загрози. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1122:strategiya-natsionalnoji-bezpeki&catid=8&Itemid=350
6. Резнікова О.О., Місюра А.О. Шляхи модернізації системи забезпечення національної безпеки у контексті розбудови національної стійкості. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/111AZ_NatRes-fd32c.pdf
7. Баженова О. Економічна безпека України: сучасний етап. Банківська справа. 2008. № 1. С. 52-61.
8. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення). Київський національний торговельно-економічний університет. К.: КНТЕУ, 2004. 760 с.
9. Безус Р.М., Дуброва Н.П., Пащенко О.С. Фінансово-економічна безпека аграрного сектору. Ефективна економіка. № 12. 2016. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5412>
10. Васильців Т. Г. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія / Васильців Т. Г., Волошин В. І., Бойкевич О. Р., Каркавчук В. В., [за ред. Т.Г. Васильціва]. Львів, 2012. 386 с. URL: http://lv.niss.gov.ua/content/articles/files/mono_2012-d47ce.pdf

11. Економічна безпека: навч. посіб. / За ред. З.С. Варналія. К.: Знання, 2009. 647 с.
12. Економічна безпека: підруч. для студентів ВНЗ / [О. Б. Жихор та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. О. Б. Жихор, д-ра екон. наук, проф. О. І. Барановського ; Ун-т банк. справи Нац. банку України (м. Київ). Київ : УБС НБУ, 2015. 467 с. URL: <https://library.if.ua/book/62/4501.html>
13. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. 309 с.
14. Захаров О. І., Пригунов П. Я. Організація та управління економічною безпекою суб'єктів господарської діяльності. Навчальний посібник. К.: КНТ, 2008. 257 с.
15. Кириченко О. А. Кудря І.В. Вдосконалення управління фінансовою безпекою підприємств в умовах кризи. Інвестиції: практика та досвід. 2009. № 10. С. 22-26.
16. Койло В.В. Теоретико-методологічні підходи до оцінки поняття фінансової безпеки в умовах зростання загроз країни. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки. Випуск 23. Частина 2. 2017 С. 38-42. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_23/2/10.pdf
17. Кравчук Н.Я., Колісник О.Я., Мелих О.Ю. Фінансова безпека: Навчально-методичний посібник. Тернопіль: Вектор, 2010. 277 с.
18. Кравчук П. Я. Формування системи корпоративної безпеки : дис... канд. екон. наук: 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Павло Ярославович Кравчук; [Терноп. держ. екон. ун-т]. Тернопіль, 2006. 232 с.
19. Лисяк Л.В. Сучасний стан та основні проблеми фінансової безпеки України. Електронне фахове видання «Ефективна економіка». 2015. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4690>.
20. Михайлюк В.В. Еволюція поняття фінансова безпека держави в

- глобальних умовах розвитку. Електронне фахове видання «Ефективна економіка». 2014. № 9. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3359>
21. Пастернак-Таранушенко Г. Результаты исследования путей обеспечения экономической безопасности Украины. Экономика Украины. 1999. № 2. С.21-28.
22. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>
23. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері: Розпорядження КМУ від 15 серпня 2012 р. № 569-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80>
24. Скорук О.В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. Випуск 6, частина 3. 2016. С. 39-42. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/10961/1/%D0%95%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%9E%D0%9C%D0%86%D0%A7%D0%9D%D0%90%20%D0%91%D0%95%D0%97%D0%9F%D0%95%D0%9A%D0%90%20%D0%94%D0%95%D0%A0%D0%96%D0%90%D0%92%D0%98.pdf>
25. Старостенко Г. Г., Онишко С. В., Поснова Т. В. Національна економіка: навч. посібник. К. : Ліра-К, 2016. 432 с.
26. Сухоруков А. І. Сучасні проблеми фінансової безпеки України : монографія / А. І. Сухоруков; [Передмова С. І. Пирожкова]. К. : НІПМБ, 2004. 117 с.
27. Шлемко В.Т, Бінько І.Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : [монографія]. К. : НІСД, 1997. 144 с.
28. Юрій С.І. Фінанси: підручник / С.І. Юрій; ред. С.І. Юрій, В.М. Федосов. К.: Знання, 2008. 611 с.

29. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України": Указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015. Урядовий кур'єр, 2015. № 95.
30. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. Голос України, 2018. № 122.
31. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про національну безпеку України». URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
32. Евса О. Что скрывает экономическая безопасность? URL: http://www.psj.ru/saver_people/detail.php?ID=66766.
33. Оспіщев В.І. Фінанси: Курс для фінансистів: Навч. посіб. К., 2008. 567с.
34. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку України від 29.10.2013 № 1277. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
35. Іщенко В. В. Податкова складова фінансової безпеки держави. Вісник економіки транспорту і промисловості, 2012. №37. С.35-40.
36. Петренко Л. М. Податкова безпека як складова фінансової безпеки держави. Моделювання та інформаційні системи в економіці: зб. наук. праць; М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана», 2012. Вип. 86. С.89–98.
37. Луценко І. С. Методичний підхід до оцінювання рівня податкової безпеки держави. Науковий вісник Херсонського державного університету, 2015. №12. С. 159-163.
38. Фролов С. М., Козьменко О. В., Бойко А. О. Управління фінансовою безпекою економічних суб'єктів [Текст] : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів економічних і юридичних спеціальностей усіх форм навчання. Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2015. 332 с.
39. Лісовий Г. О. Податкова безпека України: загрози та ризики. Форум права, 2016. № 1. С. 162-168.

40. Рожко О.Д., Алексанян Р.М. Грошово-кредитна безпека України та шляхи її забезпечення. *Международный научный журнал «Интернаука»*, 2017. № 2 (24), 2 т. С. 120-125.
41. Барановський О.І. Фінансова безпека : [монографія]. К.: Фенікс, 1999. 338 с.
42. Користін О.Є., Барановський О.І., Герасименко Л.В., Доля Л.М., Калюк О.М. та ін. Економічна безпека: навчальний посібник. :К. «Правова єдність», 2010. 368 с.
43. Мелих О. Ю. Валютна безпека України: проблеми та шляхи підвищення у посткризовий період. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*, 2012. Випуск 111 (Частина II). С. 60-75.
44. Соловійов В. І. Сучасний стан банківської безпеки України. *Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції*, 2011. № 4. С. 79–82.
45. Бригінець О.О. Правове забезпечення банківської безпеки держави Як структурного елемента фінансової безпеки держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2016. С. 137–140.
46. Нікитенко Д.В. Стан інвестиційної безпеки України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*, 2015. С. 96–102.
47. Іващенко О. В., Гельман В. М. Фінансово-економічна безпека держави. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*, 2013. № 2(1). С. 121-131.
48. Фролов С.М., Управління фінансово-економічною безпекою підприємства: сутність і механізм забезпечення, Управління фінансовою безпекою економічних суб'єктів. Суми. ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України», 2015. URL: https://pidruchniki.com/78180/finansii/upravlinnya_finansovoyu_bezpekoju_e_konomichnih_subyektiv.
49. Майданевич Ю. П. Проблеми організації внутрішнього аудиту на підприємствах. *Міжнародний збірник наукових праць*. 2009. №1. С. 250-252.

50. Будович Л. Аудит безопасности предприятия как метод оценки эффективности управления системой безопасности. Власть. 2007. №02. С. 47–50.
51. С. О. Олійник, «Внутрішній аудит в системі економічної безпеки підприємства». Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер.: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2013. Вип. 181(3). 218. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnauc_econ_2013_181%283%29__42.
52. Концевич О.К., А.Ю. Дернова Боротьба з рейдерством в Україні: основні схеми здійснення та шляхи подолання. URL: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=71683>.
53. Сабецька Т.І. «Механізми протидії рейдерству як складова формування стратегії економічної безпеки підприємства». Економіка і суспільство. Випуск № 8. Мукачівський державний університет. 2017. с. 342-348. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/8_ukr/60.pdf
54. Орлик О.В. «Аналіз факторів впливу на економічну безпеку підприємств та методи захисту від загроз і нейтралізації їх наслідків». Тренди та інновації в сучасній економіці. Харків : ХНУБА. 2015. С. 161-163.
55. Орлик О.В. «Концептуальні основи стратегії забезпечення фінансово – економічної безпеки підприємства». Міжнародний науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки». 2016. № 30. с. 69-73.
56. Бланк І.А. Фінансова стратегія підприємства. URL: http://lib100.com/book/management/financial_strategy/.
57. Орлик О.В. Технологія управління фінансово-економічною безпекою підприємств. Вісник Дніпропетровського університету ім. Олеся Гончара. Серія: Економіка. 2015. Вип. 9(1). Т. 23. № 10/1. С. 81.
58. Базилевич В. Д., Базилевич К. С. Ринкова економіка: Основні поняття і категорії: Навч. посіб. К.: Знання, 2006. 263 с.
59. Базилінська О. Я. Макроекономіка: Навч. посіб. К.: ЦНЛ, 2005 442 с.

60. Барановський О. І. Фінансова безпека держави. *Фінанси України*. 1998. № 11. С. 19–34.
61. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення). Київський національний торговельно-економічний унт. К. : КНТЕУ, 2004. 760с.
62. Башнянин Г. І. Макроекономічна теорія: Навч. посіб. Львів: «Новий Світ -2000», 2005. 552 с.
63. Вартість кредитів за даними статистичної звітності банків України. URL: www.bank.gov.ua/files/Procentlastb_KR.xls
64. Геєць В.М. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, О.І. Черняк та ін.; За ред. Геєця В.М. : монографія. Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. 240 с.
65. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. К. : КНТЕУ, 2001. С. 33.
66. Єщенко П. С. Сучасна економіка: Навч. посіб. К.: Вища школа, 2005. 325 с.
67. Жаліло Я.А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія. К.:НІСД, 2009.-336с. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/verska_Zhalilo_new-47147.pdf
68. Заболоцький Б. Ф. Перехідна економіка: Посібник. К.: ВД «Академія», 2004. 512 с.
69. Про основи національної безпеки України: Закон України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
70. Зовнішній борг України на кінець першого півріччя 2013р. URL: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=71174>
71. Інвестиційний клімат в Україні. URL: http://www.me.gov.ua/file/link/212362/file/Invest_klimat_13_06_2013.doc.
72. Кавун С.В. Система економічної безпеки: методологічні та методичні засади: монографія. Харків: Вид. ХНЕУ, 2009. 300 с.

73. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
74. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України. *Урядовий кур'єр*. 1997. 6 лют.
75. Круш П. В. Макроекономіка: Навч. посіб. К.: ЦНЛ, 2005. 400 с.
76. Макроекономіка та макроекономічна політика: Навч. посіб. / А. Ф. Мельник і ін. К.: Знання 2008. 699 с.
77. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України за редакцією академіка НАН України С.І. Пирожкова К., НІПМБ, 2003. 42 с.
78. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія / за ред. В. М. Геєця. Х. : «ІНЖЕК», 2006. 240 с.
79. Морозова І.К. Современные проблемы конкурентоспособности машиностроительной отрасли Украины и некоторые пути её повышения / И.К. Морозова, С.Н. Иванов. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soс_Gum%20VDU_Ekon/2011_2_SV/tom2/031.pdf
80. Мунтіян В. І. Економічна безпека України. К.: КВІЦ, 1999. 464 с.
81. Національна економіка: Підручник / За ред. П. В. Круша. К.: Каравела; Піча Ю. В., 2008. 416 с.
82. Отрошко О. В. Основи економічної теорії: Макроекономічний аспект: Навч. посіб. К.: Знання, 2006. 222 с.
83. Панчишин Степан. Макроекономіка: Навч. посіб. К.: Либідь, 2001. 616 с.
84. Перехідна економіка: Підручник. / В. М. Геєць і ін. К.: Вища школа, 2003. 591 с.
85. Підхомний О.М. Типологія загроз фінансової безпеці суб'єктів підприємницької діяльності / О.М. Підхомний, Н.О. Микитюк, І.П. Вознюк. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/277/1/20.pdf>
86. Порошенко П. Реформування правоохоронних органів і спецслужб – ключове завдання нової влади. *Урядовий кур'єр*. 2005. 20 серп.

87. Предборський В. А. Економічна безпека держави: Монографія. К.: Кондор, 2005. 391 с.
88. Про державний захист суддів, працівників апарату суду і працівників правоохоронних органів: закон України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12> .
89. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.
90. Різниця між доходами найбагатших і найбідніших в Україні URL: <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2012/06/25/282267>.
91. Савицька О. Оцінка та шляхи забезпечення фінансової безпеки України. *Економічний форум*. 2012. №3. С.14
92. Савченко А. Г. і ін. Макроекономіка: Підручник. К.: Либідь, 1999. 288 с.
93. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки(концептуальні та організаційно-правові засади): Підручник. К.: НАДУ, 2011. 730 с.
94. Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється» : затв. указом Президента України від 08.06.2012 № 389/2012. *Урядовий кур'єр*. 2012. 26 черв.
95. Таблиця рівня життя стран мира 2012г. URL: <http://gotoroad.ru/best/indexlife>

Авторський колектив

Резворович Кристина Русланівна, завідувач кафедри цивільного права та процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

Юнін Олександр Сергійович, професор кафедри цивільного права та процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент;

Круглова Ольга Олександрівна, доцент кафедри цивільного права та процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Савельєва Марина Олександрівна, доцент кафедри цивільного права та процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

Юніна Марина Петрівна, доцент кафедри цивільного права та процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

Ярошенко Артем Сергійович, старший викладач кафедри цивільного права та процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

Нагорна Олена Олександрівна, викладач кафедри цивільного права та процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Шурин Ігор Васильович, викладач кафедри цивільного права та процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Костенко Оксана Миколаївна, адвокат, аспірант кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Навчальне видання

*Резворович Кристина Русланівна
Юнін Олександр Сергійович
Круглова Ольга Олександрівна
Савельєва Марина Олександрівна
Юніна Марина Петрівна
Ярошенко Артем Сергійович
Нагорна Олена Олександрівна
Шурин Ігор Васильович
Костенко Оксана Миколаївна*

**ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ**

Навчальний посібник

Видання друкується в авторській редакції

Відповідальний редактор Біла К. О.

Підп. до друку 25.01.19. Формат 60x84¹/₁₆. Спосіб друку – плоский.
Ум. друк. арк. 7,78. Тираж 50 пр. Зам. № 0119-03/1.

Видавець та виготовлювач СПД Біла К. О.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 3618 від 06.11.09

Надруковано на поліграфічній базі видавця Білої К. О.
Україна, 49000, м. Дніпро, пр. Д. Яворницького, 111, оф. 2
+38 (099) 7805049; +38 (067) 2100256
www.impact.dp.ua
e-mail: impact.dnepr@gmail.com